

Europski kurikulum za nenasilnu transformaciju sukoba (NTS) za učitelje

Autori:

Christian Renoux (Ed.) | Cécile Barbeito
Ivana Čosić | Ilse Hakvoort | Arja Kostainen
Katarina Kruhonja | Elena Passerini | Nikolina Svalina

Objavljuje

Centar za mir, nenasilje i ljudska prava – Osijek
2020.g

Friedrich-Ebert-Stiftung,
Regionalni ured za Hrvatsku i Sloveniju

Ovaj projekt financira Europska komisija. Priručnik odražava stajalište njegovih autora i Europska komisija ne može se smatrati odgovornom za moguću uporabu navedenih informacija.

Sadržaj

4	Uvod
5	I. Predstavljanje kurikuluma
7	II. Provedba kurikuluma
8	III. Opći ishodi učenja
9	IV. Moduli
9	Modul 1 - Nenasilje započinje sa mnom
11	Modul 2 - Što NTS znači za moj razred
13	Modul 3 - Što NTS znači za moju školu
15	Modul 4 - Što NTS znači za moju zajednicu
16	V. Procjena napretka polaznika
18	VI. Radni materijali (primjeri)
43	VII. Dodatni materijali u hrvatskom izdanju
44	Mirna reintegracija hrvatskog Podunavlja u pisanim izvorima, pripremio i vodio Nikica Torbica, prof.
50	Mirna reintegracija hrvatskog Podunavlja kroz sjećanja svjedoka vremena, pripremila Tena Banjeglav, Documenta – centar za suočavanje s prošlošću
59	Što je održivi razvoj? / Ciljevi održivog razvoja, pripremila Lidija Pavić-Rogošić, ODRAZ-Održivi razvoj zajednice
65	Aktiviranjem do održivog razvoja, pripremio i vodio Nikica Torbica, prof.
68	Seminarski dan Održivi razvoj u praksi, pripremio dr.sc. Dražen Šimleša

IMPRESUM

Europski kurikulum za nenasilnu transformaciju sukoba (NTS) za učitelje – hrvatsko dopunjeno izdanje

Autori: Ivana Čosić / Ilse Hakvoort / Arja Konstiainen / Katarina Kruhonja / Elena Passerini / Nikolina Svalina

Europski kurikulum za nenasilnu transformaciju sukoba (NTS) za učitelje, izdan na engleskom jeziku 2018.

Izdavači:

Centar za mir, nenasilje i ljudska prava - Osijek

Trg A. Šenoe 1

31 000 Osijek

Hrvatska

Za izdavača: Natalija Havelka, Email: natalija@centar-za-mir.hr

www.centar-za-mir.hr

Friedrich-Ebert-Stiftung

Regionalni ured za Hrvatsku i Sloveniju

Praška 8, 10000 Zagreb, Hrvatska

www.fes.hr

Urednica hrvatskog dopunjenog izdanja

Katarina Kruhonja

Autori dodatka hrvatskom izdanju:

Tena Banjeglav / Lidija Pavić - Rogošić / Nikica Torbica / Dražen Šimleša

Prijevod: Lana Dodig

Lektura: Živa Škrgulja

Oblikovanje i tisak: BESTIAS DIZAJN d.o.o

Publikacija je objavljena u elektroničkom i tiskanom obliku

ISBN 978-953-7338-24-4

Hrvatsko dopunjeno izdanje, Osijek, 2020.

Dopunjeno hrvatsko izdanje omogućila je financijska i organizacijska podrška Zaklade Friedrich Ebert, uz podršku Ministarstva za demografiju, obitelj, mlade i socijalnu politiku i Grada Osijeka

Predgovor hrvatskom izdanju

Hrvatsko izdanje *Europskog kurikulumu za nenasilnu transformaciju sukoba (NTS) za učitelje* nastavak je procesa zagovaranja i osposobljavanja učitelja za nenasilnu transformaciju sukoba pokrenutog 2015. suradnjom šest organizacija iz šest zemalja Europske unije.

Ovo hrvatsko izdanje kurikulumu izrađeno u suradnji sa Zakladom Friedrich Ebert, regionalnim uredom za Hrvatsku i Sloveniju, nadopunili smo primjerima koji uzimaju u obzir hrvatski kontekst.

Iz teme **Izgradnja zajednice** pokrili smo dva područja, jedno vezano za potrebe i izazove poslijeratnog društva u Hrvatskoj, a drugo od lokalno-globalne važnosti.

Stoga predlažemo dva nastavna bloka koja putem pisanih izvora, odnosno **kroz sjećanja** svjedoka, približavaju sudionicima/učenicima *mirnu reintegraciju hrvatskog Podunavlja* kako bi na tom primjeru produbili razumijevanje višeslojnosti **mirovnih procesa**, njegovih učinaka i interpretacija.

S čak tri nastavna bloka koja se međusobno nadopunjuju pokrivamo povezanost mira i **održivog razvoja** – tri komponente održivog razvoja; tri domene održivog razvoja (Povezanost, Djelovanje, Dobrobit); aktivizam mladih i održivi razvoj u praksi.

Osim toga pokrenuli smo seriju PDF brošura s dodatnim didaktičkim materijalima koju ćemo kroz primjenu kurikulumu nadopunjavati. Paralelno s izdavanjem ovog kurikulumu izdali smo i brošure s didaktičkim materijalima iz tema **Moć i autoritet** sa zanimljivim dodatkom *Autoritet i moć kroz forum kazalište*. Također izdali smo primjere vježbi iz teme **Nenasilna komunikacija** („Ptica duše“ i „Plešem drugačije“) kako bismo uputili na potencijal koji ove vježbe imaju u edukaciji učitelja, u radu s učenicima i mladima, roditeljima te djelatnicima škole.

Zahvaljujem svim autorima i njihovim organizacijama koji su svoja znanja, uvide i dosadašnja iskustva podijelili s nama u Dodatcima hrvatskom izdanju.

Nadamo se da će ovaj nadopunjeni kurikulum biti koristan edukatorima kao i učiteljima u nastavi te da će ih inspirirati u praktičnom radu. Također, nadamo se da će ovo izdanje pridonijeti pokretanju procesa sustavnog osposobljavanja učitelja za NTS, kako tijekom fakultetskog obrazovanja tako i tijekom profesionalnog usavršavanja.

Katarina Kruhonja

Projekt EduCATE

U razdoblju **od 2015. do 2018.**, u okviru projekta Erasmus + pod nazivom EduCATE (Europska nenasilna transformacija sukoba za učitelje: zagovaranje i osposobljavanje), **šest europskih organizacija zajednički je osmislilo** Europski kurikulum za nenasilnu transformaciju sukoba (NTS) za učitelje.¹

Ovaj kurikulum na inovativan način nastoji pronaći dodatna rješenja kako bi se učitelji u Europi pripremili da djelotvornije uče i podučavaju, čak i u teškim konfliktnim situacijama, a posebice da se sa sukobima u školi nose na konstruktivan način i u duhu nenasilja.

Polazište

Svi bismo se mogli složiti da su sukobi u školi trajan izazov u svim europskim zemljama. U većini njih učitelji se ne educiraju (ni tijekom studija, a ni kasnije, tijekom stručnog usavršavanja) za rješavanje takvih sukoba na nenasilan način. U učionicama diljem Europe događaju se sukobi čiji su uzroci različiti: to, primjerice, mogu biti socijalni problemi i nepravda, diskriminacija na temelju ideologije isključivosti (rasna ili etnička pripadnost, seksizam, homofobija, vjerski radikalizam) ili stereotipi i kulturološki modeli (konformizam). Ako se njima ne upravlja, neki sukobi mogu dovesti do izbijanja nasilja. Nasilje također može biti različito: tako, primjerice, govorimo o blažim oblicima nasilja, okrajima, glasinama, uvredama, isključivanju iz grupe, prijetnjama, vršnjačkom zlostavljanju, a ponekad i izravnom nasilju.

Organizacije koje su oblikovale ovaj kurikulum slažu se da nasilje ne smije biti prihvatljivo, a osposobljavanje koje predlažu temelje na pretpostavci da su **sukobi neizbježni, ali da je ključno obrazovanje koje pomaže konfliktne situacije pretvoriti u prilike za učenje i razvoj**. Učenike svakodnevno prate sukobi (koji mogu biti konstruktivni ili destruktivni, sukobi u nastajanju ili oni koji su već dosegli vrhunac). Kako bi se s njima znali nositi – osobito s onim destruktivnim i nasilnim sukobima – trebaju biti educirani. Osim toga, trebaju poznavati i znati koristiti analitičke alate koji pomažu razumjeti mehanizam sukoba. **Razvijanje sposobnosti transformacije konfliktnih situacija** pomaže učiteljima, učenicima i cjelokupnom školskom osoblju da sukobe koriste i kako bi učili o međuljudskim odnosima, učinkovitoj komunikaciji, rješavanju problema i razmjeni mišljenja. No valja istaknuti da izgradnja nenasilnih odnosa u školi i cjelokupnom društvu zahtijeva ozbiljnu edukaciju².

Vjerujemo da se svaka osoba može promijeniti i razvijati te stoga i sama učiniti svijet boljim mjestom za sve ljude. Osposobljavanje o nenasilnoj transformaciji sukoba izgrađuje sposobnost razumijevanja sebe i trenutačne situacije u kojoj se netko nalazi, pruža potrebna znanja i vještine (o nenasilnoj komunikaciji, analizi sukoba, pregovaranju...), prilike za stjecanje samopouzdanja ('moć djelovanja...'), prilike za korištenje tih vještina te, napokon, stvara okruženje u kojem se mogu postići zajednički ciljevi ('moć suradnje'). Brojni učitelji u mnogim školama nastoje obrazovati svoje učenike za to, no nedostaje im sustavna podrška. Upravo je svrha projekta EduCATE i ovog kurikuluma popuniti tu prazninu.

Potreba za europskim kurikulumom za osposobljavanje učitelja

Za prijenos znanja i vještina o nenasilnoj i konstruktivnoj transformaciji sukoba učenicima nužna je uključenost učitelja. Biti stručan učitelj ne podrazumijeva izbjegavanje sukoba.

Kako bi stekli potrebna znanja i vještine, potrebno je osigurati formalno i neformalno osposobljavanje učitelja za nenasilno rješavanje sukoba. Osposobljavanje će im pomoći da sukobe koji izbijaju u njihovoj učionici, školi ili zajednici pretvore u priliku za učenje o tome kako graditi pravednije i nenasilne odnose u razredu i školi.

Projekt EDUCATE zagovara **uvođenje obrazovanja za NTS u regionalne i nacionalne kurikulume, u udžbenike i materijale za osposobljavanje učitelja**. Ističe zahtjev da učitelje bez odlaganja treba opremiti strategijama, kompetencijama i resursima potrebnim da bi se sa sukobima nosili na nenasilan način i transformirali ih u prilike za osobni i grupni razvoj te osposobili učenike za samostalno rješavanje sukoba međusobnim dogovaranjem.

Kako bi pomogli razvoju osposobljavanja učitelja za nenasilnu transformaciju sukoba, partneri na projektu oblikovali su Europski kurikulum o nenasilnoj transformaciji sukoba za učitelje, i to na temelju teoretskih pretpostavki navedenih u izvješću o trenutačnom stanju osposobljavanja učitelja za NTS u Europi.³ Svrha je potaknuti mjerodavne na obrazovanje učitelja te donositelje političkih odluka da sadržaje i metodologiju osposobljavanja za NTS uključe u regionalne, nacionalne i europske kurikulume, udžbenike te radne materijale za obrazovanje učitelja tijekom studija, kao i tijekom njihovog trajnog stručnog usavršavanja.

1. EdUCATE je europski strateški partnerski projekt (br.° 2015-1-FR01-KA201-015318). Šest projektnih partnera su: Centar za mir, nenasilje i ljudska prava - Osijek (Hrvatska), Psihološko-pedagoški centar za obrazovanje i rješavanje sukoba (CPP, Italija), Koordinacija za obrazovanje o nenasilju i mir (Francuska), Škola za kulturu mira Sveučilišta u Barceloni (Španjolska), Zaklada Evens (Belgija) i Sveučilište u Göteborgu (Švedska).
<http://www.educate-europe.org/>

2. Cf. Dokument: Nalazi – stavovi – preporuke: Učitelji su ključ – Trening učitelja za nenasilnu transformaciju sukoba (2018.) (izvor: nik na eng. Position Paper. Teachers are Key. Training teachers in Nonviolent Conflict Transformation (2018.).

3. Cf. Teacher & Conflict: where are we? State of the Art Report on Teacher Training on Nonviolent Conflict Transformation in Europe, EduCATE, 2018., str. 13-14. <http://www.educate-europe.org/wp-content/uploads/2016/03/TT-SoA-2018-educate-web.pdf>

I. Predstavljanje kurikuluma⁴

Opći željeni ishodi učenja unutar kurikuluma su osposobiti, osnažiti i potaknuti sadašnje i buduće učitelje na korištenje nenasilne transformacije sukoba (NTS), upoznati ih s općim načelima NTS-a i pomoći im da steknu potrebne vještine i kompetencije.

Izrada Europskog kurikuluma

Izrada kurikuluma plod je suradnje šest europskih partnera stručnih u području obrazovanja za nenasilnu i konstruktivnu transformaciju sukoba. Na samom početku u našim smo zemljama proveli istraživanje o osposobljavanju sadašnjih i budućih učitelja za transformaciju sukoba (u Hrvatskoj, Francuskoj, Italiji, Španjolskoj i Švedskoj)⁵. Cilj pratećeg izvješća bio je dati pregled stanja u svakoj zemlji i utvrditi primjere dobrih praksi koje se mogu proučiti i primijeniti. Zajedničko istraživanje i njegovi rezultati obogatili su naše znanje o uspješnim elementima dobrih praksi. Sve to, kao i analiza postojećih kurikuluma iz različitih zemalja, doveli su do drugog koraka: zajedničkom analizom i raspravom oblikovali smo module u skladu s modelom Europskog sustava prijenosa i prikupljanja bodova (ECTS).

U trećem je koraku svaki od četiriju partnera (iz Hrvatske, Italije, Španjolske i Švedske) razvio specifičan modul, a partneri iz Koordinacije za obrazovanje o nenasilju i za mir, kao projektni koordinatori, sastavili su i napisali kurikulum⁶.

Testiranje kurikuluma

Sva su četiri modula testirana tijekom probne primjene koju smo organizirali od 11. do 15. srpnja 2017. u Francuskoj. Na petodnevnom međunarodnom programu osposobljavanja za nenasilnu transformaciju sukoba okupili smo 25 sudionika: 15 polaznika (učitelja) koje su odabrali partneri i 10 ostalih sudionika (šest edukatora iz partnerskih organizacija iz Hrvatske, Italije, Španjolske i Švedske te četiri zaposlenika iz partnerstva Educate). Edukatori su bili u obje uloge – edukatori u području jedne od četiriju tematskih cjelina, a sudionici u ostalim tematskim cjelinama (pristup vršnjačkog učenja).

Cilj probne primjene kurikuluma bio je da edukatori primjene module i integriraju ih u višednevni program. Uz to, edukatori i polaznici trebali su ocijeniti koji su elementi naših modula dobri te što bi još trebalo doraditi. Stoga su svi sudionici tijekom programa vodili svojevrsni dnevnik i na kraju sudjelovali u evaluaciji.

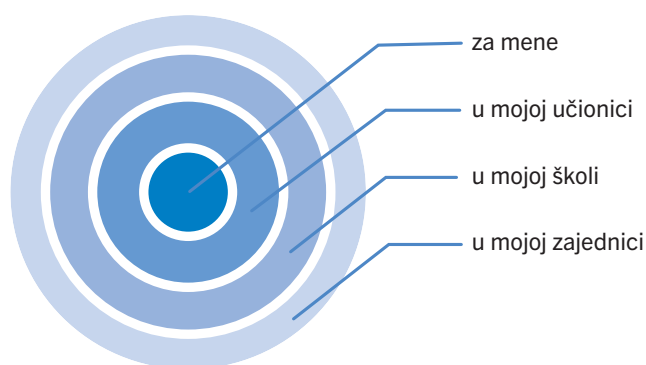
Inovativnost kurikuluma

Kurikulumi za transformaciju sukoba i obrazovanje za mir već postoje u nekim europskim zemljama,⁷ no ovaj je kurikulum uistinu inovativan. Riječ je o prvom kurikulumu s ovom temom, koji je osmislio i razvio tim europskih stručnjaka. Osim toga, prvi je koji govori o tome kako organizacija učionice, škole i zajednice može pridonijeti NTS-u i kako NTS može pomoći u organizaciji učionice, škole i zajednice – da pružaju osjećaj sigurnosti i djeluju u duhu prijateljstva.

Opća struktura kurikuluma

Četiri modula...

Kurikulum je podijeljen u četiri modula. Počevši od samih učitelja, kurikulum obuhvaća područja u kojima može doći do promjene i učenja (u meni, mojoj učionici, mojoj školi i mojoj zajednici), kako bi se promijenili ne samo odnosi među ljudima nego i struktura - kako bi se novonastale promjene usadile u organizaciju učionice i škole.

4. Original na engleskom dostupan na: <http://www.educate-europe.org/curriculum/>

5. Cf. Teacher & Conflict: where are we? State of the Art Report on Teacher Training on Nonviolent Conflict Transformation in Europe, EduCATE, 2018., str. 167.

6. CPP je obradio teme načela sukoba, nasilja i nenasilja u sva četiri modula, Škola za kulturu mira sadržaj za izgradnju zajednice u četiri modula, Centar za mir sadržaj o nenasilnoj komunikaciji u svim modulima, a Sveučilište u Göteborgu teme moći i autoritet.

Kurikulum stoga potiče na razmišljanje i aktivnosti koje se vrte oko dva temeljna pitanja:

- Što mogu učiniti za sebe, svoju učionicu, svoju školu i svoju zajednicu?
- Koje postupke i strukture možemo razviti kako bismo potaknuli nenasilnu transformaciju sukoba u učionici, školi i zajednici?

... i četiri dimenzije

Kako bi došlo do transformacije odnosa i struktura, kurikulum obuhvaća sljedeće perspektive/interakcije i međusobno povezane dimenzije:

- **Sukob, nasilje i nenasilje**, kao promjenu perspektive koja razlikuje sukob i nasilje te kako bi sukob mogao biti shvaćen kao prilika za nenasilnu transformaciju i mogućnost za učenje.
- **Moć i autoritet**, u smislu uloge učitelja u odnosu na ostale ljude (učenike, kolege, članove obitelji, zajednicu...) i potencijal da se napravi prijelaz s odnosa koji se temelje na moći *nad* prema odnosima koji se temelje na moći djelovanja i moći suradnje. Ovo je osnovno i u procesu NTS-a⁸.
- **Nenasilna komunikacija (NK)**, kao ključan alat u utvrđivanju i izražavanju vlastitih osjećaja i potreba, što je prijelomni korak u transformaciji sukoba (rješenja kojima se ispunjavaju vlastite potrebe bez ugrožavanja potreba drugih). Jednako je važna činjenica da komunikacija odražava odnose moći, stoga može pomoći mijenjati odnose dominacije (moći *nad*) u moć djelovanja i u moć suradnje – **provenciju**⁹ nasilja, izgradnju povjerenja i prijateljstva.

- **Izgradnja zajednice**, kako bi se potaknula internalizacija nenasilja, uključenosti i miroljubivog suživota. Izgradnja zajednice u ovom kurikulumu ima dvojaku ulogu i odražava:

a) tumačenje nenasilja kao poveznicu između teorije i prakse (utvrditi nenasilje kao „unutrašnji stav i praktičan način ponašanja“ {Müller, Schweitzer, 2000:82-111}; kao „odbijanje nasilja s jedne strane i, s druge strane, metoda postupanja bez nasilja“ {Gandhi; Mellon, Semelin, 1994: 9})

b) učenje za život i učenje iz iskustva.

Pojašnjavajući načela NTS-a, ovaj će kurikulum edukatorima i polaznicima omogućiti da se bave različitim dimenzijama kulture nenasilne transformacije, kao što su: emocije, samopoštovanje, empatija, poštovanje, pravila pozitivne komunikacije, jasne poruke, autoritet, pravila, sankcije, restorativna pravda, načela NTS-a, medijacija, suradnja, uključenost i solidarnost.

Za svaki se modul detaljno navode uvjeti i ishodi učenja u smislu kompetencija (vještine, stavovi i znanja).

7. U Francuskoj Program obrazovanja za nenasilje i mir (2005.) i Prevencija nasilja i nenasilno rješavanje sukoba. Prijedlog edukacije za učitelje i djelatnike u školstvu. Postupci i programi (2017.), koje je razvila Koordinacija za obrazovanje za nenasilje i mir; u Španjolskoj projekt 'Kompetencije i obrazovanje za razvoj; u Švedskoj, provedba Uredbe o visokom obrazovanju (1993:100) u kojoj se transformacija sukoba navodi kao opipljiv cilj u novim službenim programima obrazovanja učitelja.

8. Lisa VeneKlasen i Valeries Miller opisuju četiri 'izraza moći' (A New Weave of Power. Rugby (UK): Practical Action Publishing, 2002., str. 55).

9. Cf. Burton, John W. (1990.) Conflict: Resolution and Prevention. London: Palgrave Macmillian. **Provencija** je proces osposobljavanja ljudi potrebnim vještinama kako bi se sa sukobom nosili na nenasilan način. Provencija bi se trebala odvijati prije nego što sukob postane očit. Koristi se kako bi se izbjeglo moguće pogrešno podrazumijevanje da sukobe treba izbjegavati – prevenirati (više o pojmu „provencija“ vidi glosar, odjeljak VII. u radnim materijalima).

II. Provedba kurikuluma

Smjernice

Najbolje je kroz module proći u njihovom slijedu. Međutim, kako bi se uzelo u obzir prethodno stečeno znanje sudionika ili kako bi se udovoljilo njihovim specifičnim potrebama, moguće je obuku započeti bilo kojim od četiriju modula.

Obrada modula tijekom duljeg razdoblja, primjerice, jedan modul po polugodištu, ima prednosti jer sudionicima daje mogućnost da u praksi provjere prikladnost predloženih sadržaja, bilo da je riječ o praksi tijekom studiranja (budući učitelji), bilo o redovitom izvođenju nastave (sadašnji učitelji).

Uz to, moduli se mogu obraditi odjednom, u okviru edukacije koja traje pet ili šest dana, ako je moguće rezidencijalno (u izdvojenom seminarskom boravištu), kako bi se „iskušala“ mogućnost izgradnje privremene zajednice za učenje i razmjenu. Prednost je ovog modela što se njime produbljuju ciljevi obrade određenih tema tako što ih se povezuje s intenzivnom dinamikom grupe.

Pristupi koji se temelje na NTS-u i pripadajuće vještine ne mogu se naučiti u jednom danu ili na kratkom tečaju. Učitelji ih mogu razvijati i produbljivati samo u vlastitim životima i tijekom svog profesionalnog puta. S druge pak strane, ne trebaju čekati da postanu stručnjaci kako bi u svojoj učionici ili školi mogli primijeniti ono što su naučili. Naša je preporuka da, ako znaju razinu svoga umijeća i u skladu s tim biraju aktivnosti koje će izvoditi, počnu primjenjivati sadržaj i metodologiju NTS-a što prije.

Pedagogija

Ovaj kurikulum može biti realiziran samo ako pedagogija i pristup edukatora i polaznika u potpunosti odražavaju sadržaj kurikuluma koji se temelji na nenasilju na način da nastoje biti uključivi, empatični, svjesni različitosti, tolerantni, otvoreni za pitanja i suprotnosti, multikulturalno i rodno osjetljivi. Pedagoške metode koje se koriste trebaju se oslanjati na suradnju, interaktivnost i kritičko promišljanje. Krajnji im je cilj promjena ponašanja i opredijeljenost za rad na društvenoj promjeni. Kao polazište za to služe osobno i profesionalno iskustvo sudionika uz pomoć da svoj rad / praksu analiziraju na novi način.

Koriste se različite metode podučavanja, primjerice, oluja ideja, kratka predavanja, rad u različitim grupama, suradnički rad, igra uloga, vježbe i igre, umjetnički / dramski i osobni izričaj.

Pedagoška perspektiva autora kurikuluma je da se učenje odvija preko društvenih interakcija. Predloženi moduli pridonose stvaranju interaktivnog okružja u kojem polaznici igraju aktivnu ulogu u svom vlastitom učenju i istodobno utječu na proces učenja kod drugih polaznika.

Opća načela

Dva su ključna ishoda: a) poimanje nenasilja kao unutrašnjeg stava kojim se odbija nasilje i praktičan način ponašanja i b) sudjelovanje u ciklusu cjeloživotnog učenja (četiri stupa: učiti znati, učiti činiti, učiti živjeti zajedno, učiti biti¹⁰). Stoga je iznimno važno da edukatori vode računa o tome da njihove pedagoške metode i način vođenja nikada ne budu u suprotnosti s osnovnim postulatima nenasilnih odnosa jednakog dostojanstva te da dopuštaju i stvaraju prilike za učenje kroz interakciju edukatora i polaznika, uključujući i neslaganja i sukobe. Edukatori su uzori polaznicima, a edukacija bi učitelje trebala osnažiti tako da i oni postanu uzor u svojim školama.

Ciljne skupine

Ova je edukacija namijenjena (budućim i sadašnjim) učiteljima, potom ostalim djelatnicima u školstvu, npr. ravnateljima, asistentima u nastavi, administrativnom osoblju i domarima u školama. Može se uključiti nastavno osoblje iz jedne škole, mogu se educirati učitelji iz različitih škola ili čak učitelji iz različitih zemalja. Provedba ove edukacije s polaznicima iz iste škole dobar je način da se utječe na promjenu organizacije na razini cijele školske zajednice. Edukacija namijenjena polaznicima iz različitih škola vjerojatno neće dovesti do promjene u organizaciji njihovih škola, ali omogućuje razmjenu dobrih praksi. Polaznici mogu biti i nastavno osoblje i edukatori s učiteljskih fakulteta te ostalih ustanova za obrazovanje budućih učitelja.

10. Delors, Jacques et al. (1998.): Learning: The Treasure Within. Report to UNESCO of the International Commission on Education for the Twenty-first Century, 1996., str. 95-108.

III. Opći ishodi učenja

Nakon edukacije, očekuje se da će polaznici moći:

Znanje i razumijevanje

- definirati pojmove nenasilne komunikacije, autoriteta, moći, sukoba i nasilja u odnosu na to što predstavljaju za njega ili nju, učionicu, školu i zajednicu
- objasniti nenasilne strategije za školu, školsko okruženje i izgradnju odnosa
- opisati vlastite konfliktne situacije korištenjem teoretskih okvira i propisa iz područja obrazovanja.

Vještine i sposobnosti

- razviti samosvijest i nenasilne komunikacijske vještine
- analizirati stvarne konfliktne situacije u školi i osmisliti prijedloge za model nenasilne transformacije sukoba koji bi se primijenio na razini cijele škole
- pokazati sposobnost rada s drugima kako bi se sukob pretvorio u priliku za učenje.

Pristup i stavovi

- uspostaviti nenasilno okruženje u učionici, školi i zajednici pozitivnim odnosom prema svom i tuđem djelovanju i reakcijama
- stvoriti prostor za osnaživanje i sudjelovanje učenika
- upravljati sukobom na pozitivan način i smatrati ga prilikom.

IV. Moduli

MODUL 1

NENASILJE ZAPOČINJE SA MNOM

Što sukob/nasilje, nenasilje, nenasilna komunikacija i odnosi moći znače u mom osobnom i profesionalnom životu te u životu moje zajednice

Sadržaj

Izgradnja zajednice

- proces formiranja grupe polaznika: upoznavanje, postavljanje načela grupe, razmišljanje o tome što meni predstavlja timski rad
- svijest o samom sebi u smislu samopoštovanja, samopouzdanja, motivacije i **uobičajene reakcije na sukob**.

Sukob, nasilje i nenasilje

- pojašnjenje vlastitog poimanja nasilja, sukoba i nenasilja
- propitivanje samog sebe i svijest o vlastitom ponašanju kada smo suočeni s nasiljem te u konfliktnoj situaciji
- autobiografija: s obzirom na to da se nasilje uči, učitelji trebaju osvijestiti kakvu su poduku dobili tijekom djetinjstva.

Nenasilna komunikacija

- predstavljanje glavnih načela nenasilne komunikacije
- učenje (1) o tome kako postati svjestan vlastitog obrasca komunikacije i (2) što je u pozadini komunikacije koja vodi do sukoba ili ga potpiruje; (3) utvrđivanje osjećaja i načina kako ih netko iskazuje; (4) kako povezati osjećaje i potrebe; (5) preuzimanje odgovornosti za vlastite osjećaje/potrebe.

Moć i autoritet

- pojašnjenje vlastitog poimanja moći
- promišljanje o vlastitom iskustvu moći.

Ishodi učenja

Nakon ovog modula, polaznici će moći:

Znanje i razumijevanje

- definirati pojam *provincije* kao način jačanja vlastitih sposobnosti za konstruktivno reagiranje na sukob
- definirati pojam nasilja (usp. definiciju WHO-a) i navesti vrste i razine nasilja (usp. kategorizaciju J. Galtunga)
- utvrditi što za njega/nju znači pojam sukoba i što on znači u kulturi kojoj polaznik pripada (smatra li se da je sukob prilika za učenje ili katastrofa koju valja izbjeći?), navesti područja sukoba
- opisati različite stavove prema nasilju i sukobu, utvrditi razloge osobnih reakcija kada se nađe u sukobu
- prepoznati vlastito ponašanje u odnosu na nasilje i sukob
- definirati pojam nenasilja i utvrditi neka vlastita iskustva s nenasiljem
- objasniti razliku između pretendiranja (polaganja prava), zahtijevanja i ostalih vrsta komunikacije s jedne strane te nenasilne komunikacije s druge strane
- analizirati vlastite obrasce ponašanja u komunikaciji
- razumjeti metode aktivnog (empatičnog) slušanja i promatranja bez prosuđivanja – (samo)empatija
- definirati pojam moći
- razmisliti o vlastitim iskustvima moći i povezati se s njima (uključujući i moć na temelju ugleda)
- utvrditi duboko ukorijenjene pojmove moći u nama samima.

Vještine i sposobnosti

- pronaći zajedničke točke s drugima
- voditi računa o okruženju i dati svakome priliku da iskaže svoje mišljenje
- postaviti stvari u perspektivu, izraziti vlastitu perspektivu na jasan i prikladan način te poslušati ostale perspektive
- imenovati sukob, utvrditi nasilje i uočiti razliku između nasilja i sukoba
- njegovati svijest o samom sebi, samopoštovanje i samopouzdanje
- promatrati vlastite osjećaje bez osude (samoempatija)
- promatrati vlastite procese (ne)slušanja
- procijeniti situacije u kojima smo bili u poziciji moći ili smo stavljeni u nju (superiornost)
- procijeniti situacije u kojima smo bili degradirani u smislu funkcije ili pozicije, stavljeni u manje važan ili vrijedan položaj
- procijeniti situacije u kojima smo stavili druge u poziciju manje vrijednosti.

Pristup i stavovi

- shvatiti obuku kao privremenu zajednicu za učenje o nenasilju, smještenu u prijateljsko okruženje za interaktivno učenje od kolega
- pristupiti konfliktnim situacijama kao prilikama za učenje
- različitost cijeniti kao priliku.

Metode

- vježbe samoopažanja i opažanja grupe
- prezentacije
- promišljanje o vlastitim iskustvima i razgovor u manjim grupama kako bi i ostali polaznici mogli razmisliti o iskustvima drugih.

Primjeri aktivnosti

- upoznavanje; (samo)poštovanje, povjerenje i suradnja; pravila grupe
- pregled rječnika i provjera definicije pojmova kao što su sukob, rat, nasilje, bijes itd.
- korištenje Dnevnika sukoba
- rad s majeučičkim pitanjima o sukobu (vidi odjeljak VII. u radnim materijalima)
- vježba slušanja i naglasak na uobičajeno poimanje sukoba u školskom okruženju i oko njega: slušanje sugovornika; vježbanje samoizražavanja
- korištenje metode neugodnih sjećanja postavljanjem pitanja kao što su: 'Kako su odrasli reagirali i što su činili kada smo se mi kao djeca svađali? Kako se sada osjećamo u vezi s tim iskustvom?' (psihodrama u grupi s protagonistom)
- kako moći reći 'ne'? Kako unijeti sukob u odnose?
- definiranje i razrada razlika između osjećaja i potreba; kako prepoznati potrebe u odnosu na osjećaje; kako se izravno izražavati
- vježbanje nenasilne komunikacije u životnim situacijama – vježbanje preoblikovanja rečenica poput 'Osjećam se zapostavljeno' i 'Osjećam se neshvaćeno': opis onoga što se uistinu dogodilo, kako se netko osjećao, koje potrebe nisu ispunjene i kako formulirati zahtjev kojim bi se te potrebe ispunile
- utvrđivanje dinamike moći, prepoznavanje situacija u kojima imamo moć, u kojima smo stavili drugu osobu u manje važan ili podređen položaj ili u kojima smo mi stavljeni u taj položaj
- promišljanje o vlastitim iskustvima i razgovor o tome u malim grupama kako bi i ostali polaznici mogli razmisliti o iskustvima drugih.

MODUL 2

ŠTO NTS ZNAČI ZA MOJU UČIONICU

Sadržaj

Izgradnja zajednice

- upoznavanje s pojmom **provencija** sukoba: osposobljavanje ljudi da se sa sukobom suoče na konstruktivan način
- **provencija** sukoba: osnaživanje na osobnoj razini kao što je jačanje samopoštovanja, samopouzdanja i samoempatije

Sukob, nasilje i nenasilje

- svijest o različitim reakcijama odraslih na sukob i dječje svađe
- prepoznavanje sukoba u učionici i predstavljanje dinamike sukoba
- predstavljanje različitih načina transformacije sukoba u učionici (dijalog, rješenje uspješno za obje strane – pobjednik-pobjednik rješenje, medijacija)
- suglasnost između učitelja oko pravila

Nenasilna komunikacija

- razbijanje obrazaca u komunikaciji: izražavanje sebe na nenasilan način („ja“ govor) i primanje poruka s empatijom: kako slušati učenike; kako ‘prevesti’ njihove osjećaje kako bi bili očitiji i njima i učitelju, sve zbog boljeg međusobnog razumijevanja
- biti uzor nenasilne komunikacije i njegovanje nenasilne, afirmativne kulture u učionici

Autoritet i moć

- utvrđivanje situacija u kojima učitelj ili pedagog imaju moć (tj. ovlasti da uključe ili udalje učenika s nastave, definiraju pravila/kriterije)
- pojašnjenje razlike između autoritativnog, demokratskog i liberalnog vođe korištenjem studije o posljedicama različitih stilova vodstva
- pojašnjenje prirode i pristupa nenasilnog vođenja

Ishodi učenja

Nakon ovog modula, polaznici će moći:

Znanje i razumijevanje

- utvrditi postupak **provencije** kao alat za transformaciju sukoba (osobna i grupna dimenzija)
- utvrditi načela suradničkog učenja (Johnson i Johnson)
- opisati dinamiku sukoba i procese pregovaranja i postizanja dogovora
- utvrditi načine i alate za transformaciju sukoba u učionici (kao što je „kut za sukobe“)
- shvatiti što leži iza grupnih procesa u komunikaciji (predrasude, osuđivanje, uspoređivanje, usporedba, natjecanje)
- shvatiti kako pridonijeti stvaranju nenasilne komunikacije u učionici empatičnim slušanjem i primanjem poruka s empatijom te promjenom odnosa dominacije u one koji se temelje na moći suradnje
- nabrojiti i opisati stilove vođenja
- opisati nenasilno vođenje: autentičnost (biti izvoran/na), interes (biti zainteresiran/a), potvrda (dobiti odgovornost), uključenost (biti uključen/a) i donošenje odluka.

Vještine i sposobnosti

- pokazivati svjesnost o drugome - priznavanjem drugoga, poštovanjem, povjerenjem, empatijom i suradnjom
- razlikovati kolaboraciju i suradnju te organizirati aktivnosti suradničkog učenja
- provesti u praksi naučeno i primijeniti na vlastiti sustav u svom okružju
- analizirati sukob
- upravljati sukobima između kolega
- dati jasne upute kako bi se djeca mogla svađati bez nasilja
- postaviti jasan redoslijed postupaka kako bi djeca imala vremena međusobno razgovarati i postići dogovor
- biti uzor za NTS
- primijeniti tehnike nenasilne komunikacije: govor („ja govor“); empatično (aktivno) slušanje: razumijevanje i pomaganje osobi da izrazi svoje osjećaje i potrebe; postavljanje otvorenih pitanja; osluškivanje osjećaja kod učenika promatranjem i razumijevanjem njihovog ponašanja
- naučiti učenike osnove i vještine nenasilne komunikacije
- pregovarati i usmjeravati proces postizanja konsenzusa
- uvažiti i istraživati pojam otpora nasilju ili moći dominacije
- pronaći ravnotežu između vođenja grupe i istodobnog uvažavanja potreba i želja pojedinaca.

Pristup i stavovi

- omogućiti obzirno učenje u duhu nenasilja
- kao onaj/ona koji podučava i kao facilitator učenja o konfliktnim procesima i učenja iz njih, biti svjestan/na svojih odgovornosti i sposobnosti za stvaranje uvažavajućeg i nenasilnog okružja u učionici (NTS)
- razviti asertivan stav i iskazivati poštovanje za osjećaje i potrebe učenika i roditelja
- pomoći učenicima da stvore uvažavajuće i nenasilno okružje u učionici.

Metode

- sudionicima omogućiti zajedničko iskustvo
- osmišljavanje radionica kako bi sudionici iskusili različite stilove vođenja
- korištenje vježbi grupne dinamike i suradničkog učenja
- primjeri i studije slučajeva
- igra uloga
- rasprava po grupama i plenarna rasprava i promišljanje
- individualni rad: 'Kako bih ja ovo riješio?' (pisana vježba).

Primjeri aktivnosti

- svaki sudionik preporučuje neku aktivnost izgradnje grupe koja mu se posebno sviđa i koju koristi te je smješta na određenu točku *provenicijske* skale, koje su predložene na zidu i s kojima su se sudionici upoznali prethodnog dana
- metoda Dobro se posvađati (tal. Litigare bene) Danielea Novare i kvadrant sukoba
- kut za sukobe
- aktivno, empatično slušanje; izravno izražavanje osjećaja i potreba; sažimanje; parafraziranje; preoblikovanje izričaja (rečenica), davanje povratnih informacija
- rad na predrasudama i stereotipima
- predstavljanje praktičnih primjera nenasilne komunikacije i poticanje individualnog promišljanja /refleksije: Što uočavam u svojoj učionici ili kod određenog učenika? Što osjećam? Što trenutačno trebam? Imam li određeni zahtjev (strategiju za promjenu) za sebe ili nekoga u svojoj učionici?
- učenje jednih od drugih i promišljanje autoriteta i moći (osnaživanje)
- analiziranje položaja i iskazanih opažanja učenika i učitelja. Korisna pitanja: Zašto smo organizirali učionicu na ovaj način? Zašto smo organizirali aktivnosti učenja i podučavanja na ovaj način? Tko je odgovoran? Daje li škola nekim pojedincima prednost u odnosu na druge? Što se može promijeniti kako bi okružje postalo ravnopravnije? Jesu li neki pojedinci ranjiviji od drugih?

- korištenje studije slučaja ili opisa situacije u konkretnoj učionici koju učenici trebaju analizirati u odnosu na relevantna teorijska tumačenja (upute za rad pojedinačno ili u grupama)
- prikazivanje videa o stilovima vođenja za analizu i raspravu.

Preporučeni praktikum

- omogućavanje redovnih prilika za refleksiju o NTS-u u učionici
- omogućavanje prilika za donošenje odluka konsenzusom
- zajednička pravila za komunikaciju, rad i rješavanje sukoba
- informiranje roditelja o projektu NTS-a u školi.

MODUL 3

ŠTO NTS ZNAČI ZA MOJU ŠKOLU

Sadržaj

Izgradnja zajednice

- izgradnja zajednice u (cijeloj) školi uključivanjem kompletnog osoblja i svih dionika

Sukob, nasilje i nenasilje

- primjena strukturnih mjera rješavanja sukoba, npr. protokoli za sprečavanje sukoba, kanali sudjelovanja, analiza školskih pravila
- uvođenje novih praksi za rješavanje sukoba, npr. vršnjačka medijacija i restorativna pravda
- mogućnost savjetovanja o transformaciji sukoba za učitelje i školsko osoblje, po mogućnosti i roditelje.

Nenasilna komunikacija

- biti uzor nenasilne komunikacije u komunikaciji s učenicima, školskim osobljem i roditeljima
- razvoj pravila i struktura za nenasilnu komunikaciju u razredu i školi uključujući pregovaranje, metode postizanja konsenzusa i prevencije vršnjačkog zlostavljanja

Autoritet i moć

- utvrđivanje kojim se vrijednostima i kojim službenim uputama regulira učiteljsko zanimanje s aspekta normo-kritičke pedagogije
- analiza procesa uvođenja pravno-kaznenih mjera u slučaju sukoba u školi i procesa marketizacije obrazovanja te posljedice prijenosa moći s učitelja na pravnike, roditelje i privatne ulagače, iako istodobno ovo može biti zaštita za djecu
- kako učitelj kao osoba koja vodi i usmjerava učenike (vođa i facilitator) operacionalizira demokratske vrijednosti i vrijednosti nenasilja.

Ishodi učenja

Nakon ovog modula, polaznici će moći:

Znanje i razumijevanje

- razumjeti dimenziju djelovanja na razini cijele škole
- definirati dimenziju pozitivnog mira NTS-a kao načelo na razini cijele škole
- opisati moć i dinamiku grupe i izazove njihova mijenjanja
- shvatiti kako on/a može pridonijeti procesu promjene (sudjelovanjem i djelovanjem u grupi i izvan nje)
- utvrditi sukobe na razini organizacije (razreda, škole) u odnosu na neslaganje, nerazumijevanje ili sukobe između učenika i odraslih te između učitelja i / ili roditelja
- opisati restorativne pristupe u pogledu školskih pravila i sankcija
- utvrditi važnost glavnih propisa koji daju upute i smjernice o organizaciji škola i učiteljskog zanimanja
- utvrditi vrijednost zanimanja (učiteljsko nije bezvrijedno)
- opisati ulogu učenika i učitelja u kreiranju društvenih normi i uloga normokritičke pedagogije.

Vještine i sposobnosti

- promicati međusobnu povezanost učitelja i ravnatelja te školskog osoblja
- planirati sudjelovanje u procesima u školi uključujući cjelokupno školsko osoblje i (značajan broj) učenika
- odgovoriti na potencijalno nasilne situacije na razini škole
- utvrditi problematična područja i pronaći praktična rješenja u školi kako bi se omogućio oporavak od nastalih povreda
- njegovati nenasilnu i suradničku komunikaciju s ostalim zaposlenicima u školi
- razmisliti o vlastitim reakcijama, osjećajima i potrebama prilikom izlaska iz učionice u školu kako bi mogla/ao zagovarati promjene
- učinkovito sudjelovati u obrazovnom timu obuhvaćajući sve aspekte učiteljskog zanimanja
- pripremiti akciju za promjenu u suradnji s učenicima, primjerice, prikupljanjem podataka o problematičnim pitanjima u školi.

Pristup i stavovi

- biti svjestan vlastite odgovornosti i sposobnosti za stvaranje uvažavajućeg, nenasilnog školskog okruženja i poticanje NTS-a u školi uz istodobno priznavanje i uvažavanje odgovornosti i sposobnosti kolega (učitelja i ostalog školskog osoblja) i učenika da pridonese procesu
- promicati pristup na razini cijele škole kao najbolje rješenje za poticanje nenasilne komunikacije i NTS-a (protokol)

- podržavati ravnateljstvo škole u pogledu uvođenja strategija, politika, struktura i praksi kojima se potiče kultura NTS-a, poticati suradnju i solidarnost, njegovati demokratski duh u školi:
 - obavještavati i komunicirati o sukobima i NTS-u
 - učitelj kao osoba koja usmjerava učenike i pomaže u učenju (vođa i facilitator) operacionalizira demokratske vrijednosti i vrijednosti nenasilja – podržati sudjelovanje učenika u donošenju odluka
 - na razini škole stvoriti strukture sudjelovanja kako bi se osnažio potencijal učenika u školskoj zajednici i jačala demokracija u školi

Metode

- kolegijalno (vršnjačko) učenje: učitelji uče jedni od drugih
- restorativne prakse u školama (eng. Restorative Practices in Schools (Johns Hopkins University School of Education) (<http://edpolicy.education.jhu.edu/restorative-practices-in-schools/>))
- studije slučajeva i razmjena iskustava
- igra uloga
- individualni rad, rasprava po grupama te rasprava i refleksije u plenumu

Primjeri aktivnosti

- dobra praksa: Indeks uključivosti (Rogers School)
- edukacija učitelja; učenje od kolega (vršnjačko)
- uključivanje roditelja u donošenje odluka kako bi se prestali tražiti 'krivci' u svađama
- individualni rad: Kako bih ja ovo riješio? (pisana vježba)
- individualno promišljanje:
 - što uočavam u svojoj školi ili glede određenog kolege, rukovodstva ili, recimo, spremača/spremačice?
 - što osjećam?
 - što trenutno trebam?
 - imam li određeni zahtjev (strategija za promjenu) za sebe ili za nekoga u mojoj školi?
- parafraziranje kontroverznih izjava ili metoda korištenjem primjera iz vlastite škole
- vježba 'razbijanja obrazaca': Pleši drukčije (eng. Dance differently) (BITTL DREMPETIC, Karl Heinz (1993.), Gewaltfrei Handeln, Nürnberg: City Verlag, vidi PDF brošuru: Europski kurikulum za nenasilnu transformaciju sukoba (NTS) za učitelje, Dodatni radni materijal, Nenasilna komunikacija, Centar za mir, nenasilje i ljudska prava-Osijek, 2020. (<https://www.centar-za-mir.hr/nenasilna-transformacija-sukoba/>))
- razrada aktivnosti za promjenu u suradnji s učenicima prikupljanjem podataka o osjetljivim pitanjima u školi

- utvrđivanje jesu li učenici, učitelji ili ostalo osoblje bili podcijenjeni ili stavljeni u podređen ili pak nadređen položaj
- utvrđivanje jesu li učitelji ili ostalo osoblje stavili druge u manje važan ili podređen položaj
- promjena situacije i evaluacija promjena.

Praktikum

- usvajanje prakse refleksije
- donošenje odluka konsenzusom (izrada dokumenta o politici donošenja odluka konsenzusom na razini škole, školski slogan)
- zajednička komunikacijska pravila
- sprečavanje nasilja i nenasilno rješavanje sukoba
- program slušanja za učenike i roditelja
- informiranje i uključivanje, radionice za roditelje.

MODUL 4

ŠTO NTS ZNAČI ZA MOJU ZAJEDNICU

Sadržaj

Izgradnja zajednice

- upoznavanje s pojmom **učeće zajednice** (sedam načela: ravnopravni dijalog, kulturna inteligencija, transformacija, instrumentalna dimenzija, solidarnost, stvaranje značenja, jednakost razlika)
- izgradnja odnosa i mreža s lokalnim i globalnim akterima; svijest o potencijalnoj ulozi škole kao aktera promjene i izvan školskih zidova, preuzimanje odgovornosti za nenasilnu transformaciju zajednice.

Sukob, nasilje i nenasilje

- ponuditi mogućnost savjetovanja o transformaciji sukoba i pedagoško savjetovanje roditelja ('škola za roditelje').

Nenasilna komunikacija

- nenasilnu komunikaciju koristiti u djelovanju u zajednici kao moćni alat za društvenu promjenu i započinjanje duboke kulturne promjene
- osvijestiti važnost samorazumijevanja prije poduzimanja koraka za promicanje nenasilne komunikacije u zajednici
- produbljivanje razumijevanja o potencijalu nenasilne komunikacije kroz rad u zajednici
- korištenje nenasilne komunikacije prilikom interakcije sa zajednicom (pisma i poruke u kampanji, program slušanja u zajednici)
- korištenje nenasilnih akcija i načina djelovanja u zajednici (npr. kazalište potlačenih).

Ishodi učenja

Nakon ovog modula, polaznici će moći:

Znanje i razumijevanje

- opisati načela metode učenja zalaganjem u zajednici (eng. Service Learning Communities) kao praktične primjene nenasilne metodologije kojom se izgrađuju odnosi u zajednici
- definirati procese participacije u zajednici uključujući i roditeljske udruge te lokalne i/ili globalne aktere
- utvrditi kako nenasilna komunikacija može biti koristan alat za angažman u zajednici
- shvatiti kako procijeniti učinke, ishode i utjecaje interakcije sa zajednicom u procesima nenasilne komunikacije i aktivnosti.

Vještine i sposobnosti

- graditi odnose u zajednici primjenom nenasilnih metodologija i primjenom metoda umrežavanja i povezivanja
- planirati proces participacije u zajednici uključujući i roditeljske udruge te lokalne i/ili globalne aktere
- pridonijeti transformaciji zajednica u nenasilne zajednice
- biti svjestan važnosti koju zajednica ima u edukaciji, uključujući i onu neplaniranu ili nesvesnu
- primijeniti nenasilnu komunikaciju u široj zajednici, posebice u interakciji s roditeljima i nadležnim tijelima (npr. pomoć u procesu konsenzualnog donošenja odluka, korištenje metode Boalovog kazališta potlačenih i ostalih umjetničkih metoda za društvene akcije).

Primjeri aktivnosti

- promišljanje: podsjetiti se zašto smo odlučili postati učitelji i što smo se nadali promijeniti
- razmišljanje o tome kako učitelji mogu promijeniti obrazovni sustav i svijet (kao inicijalna simulacija metodologije učećih zajednica)
- pojašnjenje metodologije *učećih zajednica* i učenja zalaganjem u zajednici (http://www.aufop.com/aufop/uploaded_files/revistas/1268689288.pdf)
- 'škola za roditelje' na razini zajednice, ne samo u školama
- izložba „Sukobi, svađe i ostale... trzavice“ kako bi se potaknulo razmišljanje o sukobima u školi i na razini zajednice
- povezivanje potreba i osjećaja (vježba 'ptica duše')
- što uočavam u svojoj zajednici ili glede određene grupe, institucije, nadležnog tijela ili partnera:
 - što osjećam?
 - što trenutačno trebam?
 - imam li određeni zahtjev (strategija za promjenu) za sebe ili nekoga u svojoj zajednici?

Praktikum

- usvajanje prakse refleksije (promišljanja o)
- program slušanja
- javni skupovi na kojima se koristi nenasilna komunikacija, kao što su kazalište potlačenih; kampanje
- razmjena i suradnja u pogledu aktivnosti zajednica-zajednici.

V. Procjena napretka polaznika

Završetak modula

Svaki sudionik/ca koji je pohađao sve module može izabrati jedno od ponuđenog:

- primiti potvrdu o sudjelovanju na kojoj će biti naveden sažetak aktivnosti u modulima
- ili
- sudjelovati u formalnoj procjeni znanja i kompetencija, ova će procjena sudionicima omogućiti priliku da učenje nastave i online putem.

Formalna procjena u četiri koraka

Cilj formalne procjene je ispitati pojedinog sudionika/cu u smislu navedenih ishoda učenja. Sudionici će biti ocijenjeni pojedinačno. Međutim, većina zadataka obavljat će se po grupama s obzirom na to da je važno graditi mreže i pridonijeti učenju jednih od drugih (vršnjačko učenje).

Zadatak formalne procjene temelji se na ideji učenja iz iskustva sukoba koju sudionici imaju u školi. Sam sadržaj sukoba bit će manje važan. Standard kvalitete ove procjene je sposobnost sudionika/ice da svoje iskustvo podijeli i drugima predstavi (unutar mreže i vlastite zajednice) što je postigao/la u svojoj školskoj praksi.

Zadatak za formalnu procjenu sastoji se od četiri koraka:

Korak 1: Opazanje – dnevnik sukoba

Svrha prvog zadatka je povezati učitelja (ili drugog djelatnika u školi - ravnatelja, asistenta u nastavi, domara, itd.) s njegovom/njezinom vlastitom dnevnom praksom. Sastoji se od pisanja dnevnika sukoba četiri tjedna nakon edukacije.

Prvi korak ovog zadatka je osoban. Dnevnik sukoba je osoban i povjerljiv dokument i kao takav neće se dijeliti s drugima. Proces pisanja smatra se načinom izdvajanja iz sukoba kako bi se mogli izbjeći automatski odgovori i kako bi se o sukobu razmišljalo s jasnoćom.

U dnevniku sukoba treba opisati sukobe s kojima se osoba susreće u svojoj profesiji u školi. Predlažemo da opisom budu obuhvaćena sva četiri mjesta sukoba:

- u meni
- u mojoj učionici
- u mojoj školi
- u mojoj zajednici

Korisna pitanja: Što se dogodilo? Tko je bio uključen? Kako su se ljudi (ili organizacija) ponašali u sukobu? Što znam o njihovim osjećajima i potrebama?

Nakon četiri tjedna dnevnik treba pročitati. To pomaže osvijestiti koji su to sukobi prisutni u okruženju i bolje ih razumjeti. Dnevnik je moguće koristiti i u drugom dijelu zadatka za interakciju s grupom radi dodatnog učenja/ uvida (uz čuvanje povjerljivosti).

Korak 2: Analiza sukoba

Drugi korak u zadatku važan je alat učiteljima koji se bave nenasilnom transformacijom sukoba u školi. Oni će imati priliku i dalje sudjelovati u procesu procjene i to za vrijeme praktične primjene elemenata NTS-a tijekom svog učiteljskog posla nakon edukacije koju su pohađali. Sam proces procjene nastaviti će se u online grupi na odgovarajućoj platformi kako bi, ako je moguće, učitelji ostali povezani. Ako to nije izvedivo, važno je nastaviti rad u malim lokalnim grupama. Grupa ima četiri do šest članova.

Svaki član može odabrati jedan od sukoba u kojem se našao/la i podijeliti svoje iskustvo na platformi. Radni jezik bit će engleski (za međunarodnu platformu, a hrvatski za nacionalnu ili lokalnu).

Moguće je baviti se osobnim sukobima unutar grupe bez navođenja posebnih detalja o samom sukobu. Naglasak nije na nekom specifičnom slučaju, nego na nečem općenitijem, primjerice, na pitanju o kojoj je vrsti sukoba bila riječ (u kvadrantu sukoba).

Moguća pitanja: Koja je intervencija upotrijebljena, ako uopće i jest? Može li netko iz grupe predložiti drukčiju vrstu intervencije u ovakvoj situaciji? Može li se neko načelo ili praksa iz edukacije primijeniti u ovom slučaju (npr. pravila o nenasilnoj komunikaciji, pojmovi o moći/ autoritetu, pregovaranje ili medijacija itd.).

Sudionik može započeti kratkom objavom svoga sukoba ili rečenicom koja može biti zanimljiva za korištenje u kontekstu transformacije. Kako bi sudionici bolje razumjeli konkretne sukobe u svojoj grupi, mogu intervjuirati jedni druge, postavljati pitanja i davati detaljnija pojašnjenja.

Grupa će tada biti spremna primijeniti teoretske uvide koje su stekli tijekom edukacije kako bi analizirali sukobe.

U koraku 2 ocjenjuju se sljedeći ishodi učenja:

- definirati pojmove nenasilne komunikacije, autoriteta, moći, sukoba i nasilja u odnosu na to što predstavljaju za mene, učionicu, školu i zajednicu
- opisati vlastite konfliktne situacije korištenjem teoretskih okvira i propisa iz područja obrazovanja
- analizirati stvarne konfliktne situacije u školi i osmisliti prijedloge za model NTS-a koji bi se primijenio na razini cijele škole.

Korak 3: Razmotriti odgovore na sukob

U trećem se koraku nastavlja grupni rad. I dok je naglasak u koraku 2 bio na sukobu i poimanju sukoba, u koraku 3 sudionici se bave pitanjem kakvi su njihovi odgovori, a kako drugi odgovaraju na sukob. Što sam ja, a što su ostali učinili? Što sam ja, a što su ostali učinili kako bismo riješili sukob? Kako je to izgledalo? Što je nedostajalo?

U koraku 3 ocjenjuju se sljedeći ishodi učenja:

- objasniti nenasilne strategije za školu, školsko okruženje i izgradnju odnosa
- razviti samosvijest i nenasilne komunikacijske vještine.

Također, i u koraku 3 sudionici mogu intervjuirati jedni druge radi pojašnjavanja.

Korak 4: Izrada akcijskog plana

Svrha koraka 4 je izrada akcijskog plana za školu i zajednicu u kojoj se nalazi škola. Glavno pitanje za razmatranje je od koga tražiti pomoć. Preporučujemo da sudionik/ca unutar svoje grupe raspravi plan koji je razradio/la.

Aksijski plan treba izložiti ispitivaču. Moguće je koristiti PowerPoint prezentaciju (sa šest slika). Potom je moguće tu istu prezentaciju koristiti za izlaganje roditeljima učenika i članovima zajednice.

U koraku 4 ocjenjuju se sljedeći ishodi učenja:

- analizirati stvarne konfliktne situacije u školi i osmisliti prijedloge za model NTS-a koji bi se primijenio na razini cijele škole
- pokazati sposobnost rada s drugima kako bi se sukob pretvorio u priliku za učenje
- uspostaviti nenasilno okruženje u učionici, školi i zajednici
- stvoriti prostor za osnaživanje i sudjelovanje učenika
- pristupiti sukobu na pozitivan način i smatrati ga prilikom.

VI. Radni materijali (primjeri)

Sukob, nasilje i nenasilje

Radni materijal br. 1 - O čemu govorimo kada govorimo o „sukobu“?

Radni materijal br. 2 - Razlika između sukoba i nasilja

Radni materijal br. 3 - Što se događa kada u mojoj učionici izbiye sukob?

Radni materijal br. 4 - Kvadrant sukoba

Radni materijal br. 5 - „Pravilo“ koje treba ukinuti

Radni materijal br. 6 - Majeutička metoda dobre rasprave

Radni materijal br. 7 - Tri zaštitne funkcije dječjih svađa

Izgradnja zajednice

Radni materijal br. 8 - *Provencija* u nenasilnoj transformacija sukoba

Radni materijal br. 9 - Slagalica suradničkog učenja

Nenasilna komunikacija

Radni materijal br. 10 - Uvod u nenasilnu komunikaciju

Radni materijal br. 11 - Aktivno slušanje (empatično slušanje)

Radni materijal br. 12 - Promatranje - Osjećaji - Potrebe - Zahtjevi - Pregovaranje

Radni materijal br. 13 - Vrste poruka. Vrste komunikacije u učionici

Riječnik pojmova

Radni materijal br. 14 - Riječnik pojmova

Autoritet i moć

Napomena: radni materijal za ovo područje dodatak je hrvatskom izdanju kurikuluma u obliku zasebnih PDF brošura:

Europski kurikulum za nenasilnu transformaciju sukoba (NTS) za učitelje, Dodatni radni materijal, Moć i autoritet; Autoritet i moć kroz forum kazalište, Centar za mir, nenasilje i ljudska prava-Osijek, 2020.

RADNI MATERIJAL BR. 1

O ČEMU GOVORIMO KADA GOVORIMO O „SUKOBU“?

MODUL I: što sukob/nasilje znači za mene

CILJ: objasniti sličnosti i razlike pojmova sukob i nasilje; osvijestiti kako široko i višeznačno razumijevamo značenje riječi „sukob“; unaprijediti vještinu slušanja; izgradnja grupe sudionika.

A. Individualni rad: Što meni znači „sukob“?

Voditelj/ica vježbe daje niz uputa jednu za drugom u razmaku od nekoliko minuta:

1. *Nacrtajte prizor „sukoba“.*
2. *Napišite tri riječi koje se odnose na pojam „sukob“.*
3. *Je li jedna od riječi neka emocija? Ako je nema, dodajte je na popis.*
4. *Je li jedna od riječi neki pojam ili ideja? Ako je nema, dodajte je.*
5. *Je li jedna od riječi neki zahtjev? Ako ga nema, dodajte ga.*

B. Vježba slušanja u malim grupama

Svaki sudionik ima papir sa svojim uratkom iz prethodne vježbe, koji objašnjava u maloj grupi.
Primjeri riječi i prizora koji se često javljaju u:

Prizori: bomba, oluja, vitez, slomljeno jaje, zid...
Dvoje ljudi različitih dimenzija, položaja, s različitim predmetima...
Nacrtano dosta ljudi i različitih uloga; oni viču, plaču itd.
Simbolično crtanje: zidovi, ceste, apstraktni prikazi

Emocije: ljutnja, strah, tjeskoba

Pojmovi: rat, agresija, opasnost, evolucija, prilika, pobjeda, poraz, učenje, priroda, sila, svađa, tuča, nasilje...

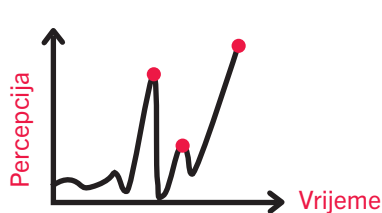
6. *Razmjena između sudionika u maloj grupi (nakon što su prezentirali svoje uratke)*
Što „sukob“ znači svakom sudioniku?
Koje su emocije, pojmovi i prizori korišteni?

C. Plenarna rasprava i pitanja:

Plenarnu raspravu započinjemo razgovorom o tome hoće li sudionici kada osjete da su u sukobu to i reći: „Ovo je sukob“? Izgleda li im sukob više kao točka (trenutak) ili kao crta (proces)?

Nakon toga u plenumu otvaramo niz pitanja poput:

7. Smatraju li sukob pozitivnim ili negativnim?
8. Je li netko u opasnosti?
9. Je li to uistinu sukob ili ima i nasilja? Ovo je, zapravo, glavno pitanje. Je li ono što se dogodilo nasilje ili sukob? (Često se miješaju nasilje i loše upravljanje sukobom koje sprječava da se sukobi tretiraju kao prilike.)
10. Što smo naučili o pojmu sukoba? Individualno i grupno učenje – **igra domina**: onaj tko počinje predstavi svoj crtež sukoba i objasni njegov sadržaj. Potom, kao u igri domina, druga osoba u nekoliko riječi (1-2 minute) predstavlja svoj crtež sukoba na temelju sličnosti ili razlike s prethodnim. Nakon 30-tak minuta će grupa od dvadesetak sudionika moći na podu vidjeti kolektivnu sliku sukoba i o tome dati svoje komentare.

U slučaju snažnog intenziteta sukob percipiramo kao točke (trenutak), uočljiv je. Kod niskog intenziteta sukob percipiramo kao crte (proces), a vidi ga malo ljudi.

RADNI MATERIJAL BR. 2

RAZLIKA IZMEĐU SUKOBA I NASILJA

Kratko predavanje unutar teme razrađene u gore opisanoj radionici.

Nasilje	Sukob
• Namjerno ponižavanje suparnika uz nepovratnu fizičku ili psihološku štetu. • Spremnost na rješavanje problema (sukoba) eliminiranjem protivnika (onog koji predstavlja problem, odnosno drugu stranu u sukobu). • Prekid odnosa kao oblik odveć jednostavnog i jednostranog rješenja.	• Kontrast, suprotnost, neslaganje, protivljenje, kritički otpor (bez elemenata nepovratne štete). • Namjera/želja suočavanja s problemom (sukobom) na način da se očuva odnos. • Razvoj odnosa kao mogućeg, iako je težak i problematičan.

Izvor: Daniele Novara (2011.), str. 20.

Uvod u zaključak: percepcija sukoba/nasilja. Razlika između sukoba (odnos između ljudi), rata i nasilja (djelovanje protiv nekoga). Definicija „nasilja“ Svjetske zdravstvene organizacije: Namjerno korištenje fizičke sile ili moći (prijetnja ili stvarno činjenje) prema drugoj osobi, samom sebi ili prema grupi odnosno zajednici, koja rezultira ili ima veliku vjerojatnost da će rezultirati posljedicama kao što su smrt, ozljeda, psihološke posljedice, nerazvijenost i deprivacija.”

(<http://www.who.int/violenceprevention/approach/definition/en/>)

Izvori: Navara D. (2011) *La grammatica dei conflitti. L'arte maieutica di trasformare la contrarietà in risorse* (Italiano) Copertina flessibile; CPP Exhibition: *Conflicts Quarrels and others ... hassels. Book for teachers.*

RADNI MATERIJAL BR. 3

ŠTO SE DOGAĐA KADA U MOJOJ UČIONICI IZBIJE SUKOB?

MODUL II: što sukob znači za moju učionicu

CILJ: osvijestiti primjere konkretnih situacija sukoba u svojoj učionici; unaprijediti vještine opisa i analize sukoba; osvijestiti uobičajene ili neuobičajene reakcije odraslih na dječje svađe.

A. Individualni rad: vrijeme da se razmisli i odabere jedna stvarna situacija sukoba u učionici i zapiše na papir (ova se vježba može redovito izvoditi i s vremenom postaje **Dnevnik sukoba**).

B. Plenarni rad s pitanjima: sudionik/ca koristi pitanja jedno za drugim kako slijede da bi se usredotočio/la na svoj slučaj:

- Tko se sukobio?
- Gdje se to odvija?
- Koliko dugo traje?
- Je li riječ o sukobu?
- Je li riječ o sukobu između učenika i učitelja?
- Što je s emocijama i potrebama osoba u sukobu?
- Koje su njihove uloge?
- Je li prekršeno neko postojeće pravilo?
- Što je s ponašanjem učitelja u ovoj situaciji?
- Postoji li neka zajednička strategija učitelja u vezi s tim?

C. Uvod u Kvadrant sukoba (Daniele Novara). Vidi radni materijal br. 3

RADNI MATERIJAL BR. 4

KVADRANT SUKOB

Kratko predavanje unutar teme razrađene u gore opisanoj radionici.

Kvadrant sukoba sudionici koriste u analizi konkretnih sukoba u učionici/školi.

U kakvom se sukobu nalazim? Kojem području pripadam?

Kvadrant 1: **Autobiografija obrazovanja.** Što činim s obrazovanjem koje sam stekao/la? (jezik, povijest, osjećaji, stavovi)

Kvadrant 2: **Pregovaranje:** Kako se ponašam u sukobima? (komunikacija, osjećaji, potrebe... razlika između polaganja prava - pretenzije - i zahtijevanja).

Kvadrant 3: Je li moguća **medijacija**? Što mogu učiniti da pomognem osobama u sukobu u kojem sam ja neutralan/na?

Kvadrant 4: Kakav je kontekst u kojem se odvija sukob? Postoji li neko pravilo koje ne funkcionira najbolje? Postoji li dosljednost u obrazovanju? Postoje li skriveni sukobi između odraslih, učitelja, roditelja?

Unutarnji sukob:
U sukobu sam sa samim/samom sobom, svojim životom, obrazovanjem koje sam stekao/la.
Dvojba: što ću učiniti?

Područje samosvijesti
Autobiografija

Sukob s drugima:
Ti i ja smo u sukobu.
Mi smo u sukobu s tobom.

Područje pregovaranja

Vanjski sukob:
On/ona je u sukobu s onom/onim tamo, a ne sa mnom.
Mogu biti u neutralnom položaju: kao sudac, medijator, svjedok, promatrač.

Područje medijacije

Organizacijski sukob:
Uključen je i sustav u kojem živimo.
Javljuju se neki tekući problemi u školi, zajednici ili organizaciji u kojoj djelujemo. Neka su pravila nejasna ili nema dogovora oko nekih pitanja.

Područje pedagoške dosljednosti

RADNI MATERIJAL BR. 5

„PRAVILO“ KOJE TREBA UKINUTI

MODUL II : što sukob znači za moju učionicu.

Uvodno izlaganje unutar teme majeutička metoda dobre rasprave - kako se dobro svađati (vidi radni materijal br. 6).

Kada je riječ o školskim danima odraslih osoba, često se prisjećaju da su ih smatrali „zločestom djecom“ samo zato što su se svađali. Prije se svađa smatrala nečim lošim, izrazom arogancije ili čak nasilja. Prema tom shvaćanju, dobro se dijete ne svađa nego je poslušno.

Ukorijenjeno je poimanje sukoba kao nečeg lošeg, što je potrebno izbjegavati, a takvo je shvaćanje prepreka načelima i praksi NTS-a. Ovo je crtež iz jedne talijanske osnovne škole. Djeca koja se svađaju prikazana su kao vragovi. Smatra se da je „nema svađe“ svojevrсно pravilo. Nije. To je nemogući recept.

Za djecu su svađe nešto prirodno, povezano s upoznavanjem samih sebe i povezivanjem s drugima. Korisno im je da spoznaju razliku između nasilja i sukoba i uče iz iskustva kako se svađati na prikladniji način. Osim toga, i odrasli mogu učiti od djece.

Izvor: Daniele Novara (2011.).
La grammatica dei conflitti. Casale Monferrato: Sonda.

RADNI MATERIJAL BR. 6

MAJEUTIČKA METODA DOBRE RASPRAVE

MODUL II III: što sukob znači za moju učionicu/školu

CILJ: razmotriti ulogu dječjih svađa u procesu upoznavanja samih sebe i povezivanja s drugima; osvijestiti uobičajene ili neuobičajene reakcije odraslih na dječje svađe; raspraviti konstruktivnu ulogu/način sudjelovanja odraslih u dječjim svađama.

Predavanje, odnosno materijali koji se mogu dati sudionicima.

Efektan uvod u temu je igra uloga – učitelj usred dječje svađe i dva moguća načina intervencije.

1. *Ne tražite krivca.*
2. *Ne namećite rješenja.*
3. *Potaknite djecu da izraze zajedničku verziju svojih razlika.*
4. *Potaknite suglasnost između djece.*

1. Prvi korak unatrag

- Ovo je središnja točka metode. Učitelji se slože da će izbjegavati postavljanje inkvizitornih pitanja. Neće pokušavati pronaći krivca, kao da bi svađa bila nešto loše ili pogrešno i kao da postoji krivac. Djeca se trebaju svađati, ne smije ih se okrivljavati.
- Ako vrijedi pravilo „nema svađe“, stvara se začarani krug: dijete više ne može djelovati na sebi prirodan način kojim samo uređuje svoje postupke. Umjesto toga, dijete **pruža ticala da sazna što odrasla osoba očekuje i „zahtijeva“ od njega**. Ovo stvara svojevrsan trokut odnosa: djeca se više ne svađaju međusobno, nego se njihova svađa odvija preko odrasle osobe. Djeca potom prihvate igru onako kako im odrasli nameću i prihvaćaju odraslu osobu kao suca koji određuje što je ispravno, a što pogrešno.

2. Drugi korak unatrag

- Odrasli se boje da djeca ne mogu sama reagirati kada se nađu u sukobu.
- Ovaj strah u pozadini je prisilnih intervencija koje djeci šalju poruku što trebaju činiti.
- Nametnuto rješenje ne mora odgovarati dječjim potrebama.

3. Prvi korak naprijed

- Potaknite djecu da izraze zajedničku verziju onoga što se dogodilo.
- Emocije i potrebe koje djeca izraze daje im priliku da stvari sagledaju s distance i imenuju ih.
- Riječi ili crteži za malu djecu.
- Odrasla osoba je odgovorna za ovaj proces.

4. Drugi korak naprijed

- Djeca koja se svađaju imaju priliku navesti svoje razloge: važno je da odrasla osoba ostane u **neutralnom položaju**, svi su razlozi legitimni.
- Djeca zapravo pokušavaju pronaći neki oblik dogovora.
- Postupno, djeca uče sama od sebe i više se ne obraćaju odraslima za pomoć: počinju razumijevati da je svađa proces svijesti, učenja, što znači da uče kako ostati zajedno. Učite kako ostati zajedno kada možete komunicirati u kritičnim situacijama.

Izvor: Daniele Novara, Caterina di Chio (2013.). *Litigare con metodo. Gestire i litigi dei bambini a scuola*, Trento: Erickson.

RADNI MATERIJAL BR. 7

TRI ZAŠTITNE FUNKCIJE DJEČJIH SVAĐA

Predavanje unutar teme majeutička metoda dobre rasprave - kako se dobro svađati (vidi radni materijal br.6).

1. Kapacitet za samouređenje

- moći postići dogovor bez pomoći
- urediti osobni interes (što mi je doista važno)

2. Kapacitet za decentralizaciju

- moći sagledati problem iz drukčijeg kuta
- moći predočiti situacije iz pozicije promatrača
- razviti mentalnu/umnu sposobnost prilagodbe na nova iskustva

3. Kapacitet za aktivno odustajanje

- Odustajem u ovoj svađi zato što je drugi kreativniji od mene.
- Potražit ću nešto što mi se sviđa više od onoga što sam želio podijeliti s prijateljem zato što on to nije želio dijeliti sa mnom.
- Ovo je **aktivno odustajanje** od svog zahtjeva.

„Općenito, kada učitelj intervenira, njegovo/njeno rješenje drukčije je od onog koje imaju djeca i to remeti sklad u razredu. Kad iskrse problem između djece, osim u iznimnim slučajevima, trebali bismo im prepustiti da to sami riješe. Ako dopustimo takvu slobodu, moći ćemo bolje uočiti dječja ponašanja koja odrasli još ignoriraju. Iz ovakvih dnevnih iskustava uspostavlja se društvena konstrukcija.“ (Maria Montessori (2017.). *La mente del bambino*, Milano: Garzanti, str.220-221, prij. E. Passerini).

RADNI MATERIJAL BR. 8

PROVENCIJA U NENASILNOJ TRANSFORMACIJI SUKOB

MODUL I II III IV: što *provencija* sukoba znači za mene/ moj razred/ školu/zajednicu.

CILJ: upoznati sudionike s pojmom *provencija* sukoba; upoznati sudionike s međusobnom povezanosti/ sinergijom osnaživanja osobe za nenasilnu transformaciju sukoba i stvaranja osjećaja zajedništva i razvijanja strategija i resursa potrebnih za stvaranje struktura i odnosa kojima se gradi nenasilna zajednica.

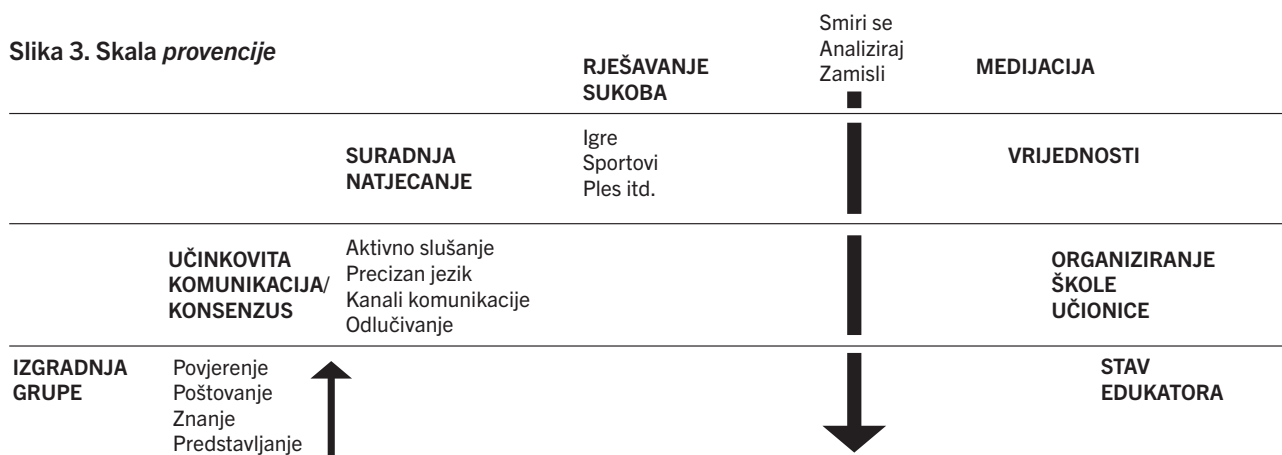
Predavanje, odnosno materijali koji se mogu podijeliti sudionicima edukacije i biti tema razgovora/razmjene iskustava u plenumu/malim grupama. Moguće je kao primjer uzeti i izgradnju grupe tijekom edukacije.

1. Komentari na (Burtonov) pojam *provencija* i (P. Casconovu) skalu *provencije*

Koraci kroz koje se prolazi u ovim aktivnostima dio su procesa izgradnje grupe koju je John W. Burton nazvao *provencijom*. Burton koristi naziv *provencija* (eng. *provention*), a ne *prevencija* (eng. *prevention*), kao igru riječi koja se sastoji od riječi „provide“ (opremiti) - što zapravo znači da se *provencijom* ljudima pružaju vještine da sukob riješe sami međusobno, ali i zato što se ne želi vezati uz ideju da sukobe treba izbjegavati ili spriječiti. Prema obrazovanju za nenasilnu transformaciju sukoba, naglasak je na tome da nije najvažnije spriječiti sukobe kao takve, nego spriječiti da prerastu u nasilje.

Provencija se sastoji od stvaranja osjećaja zajedništva i, istodobno, razvoja osobnih vještina, kako kod učitelja, tako i kod učenika, kako bi se spriječile nasilne krize u procesu sukoba i postavili temelji za miran suživot. Njome se, u koracima, razvijaju strategije i resursi potrebni za stvaranje struktura i odnosa kojima se gradi nenasilna zajednica.

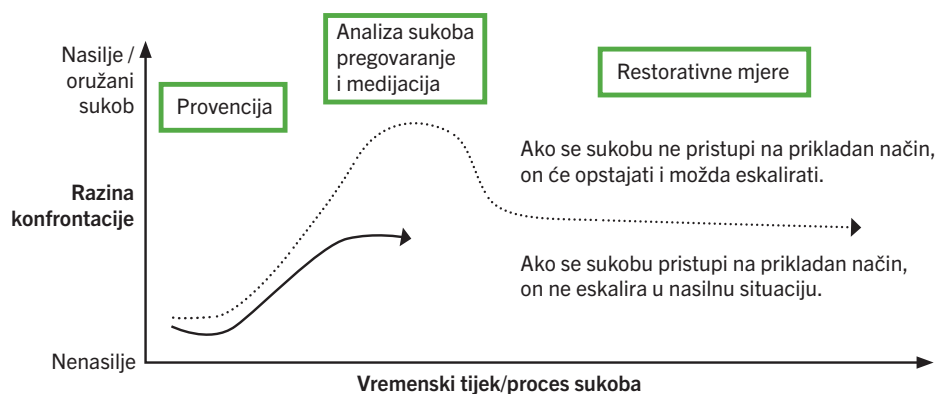
Slika 3. Skala *provencije*

Koraci s lijeve strane ilustracije prikazuju teme koje treba proraditi s učenicima, a s desne implikacije koje to ima na nastavno osoblje.

Izvor: Cascón, Paco (2001.) *Education in and for conflict*. Bellaterra: UNESCO Chair of Peace and Human Rights. <http://unesdoc.unesco.org/images/0013/001329/132945m.pdf>

Slika 4. *Provencija* i ostale strategije intervencije ovisno o ciklusu sukoba

Proces provencije sastoji se od progresivnih koraka (skala provencije). Prema Pacu Cascónu, ti su koraci sljedeći (2001:12): izgradnja grupe, učinkovita komunikacija ili konsenzus, suradnja i vještine za rješavanje sukoba. Unutar koraka izgradnje grupe nalaze se manji koraci koji se odnose na: (1) znanje i priznavanje sebe i drugih; (2) poštivanje sebe i drugih te (3) izgradnja povjerenja, kao što prikazuje sljedeći grafikon.

Provencija: proces u kome ljudi usvajaju vještine potrebne da bi se sa sukobom nosili na nenasilan način. *Provencija* bi se trebala odvijati prije nego što sukob postane očit.

Analiza sukoba i pregovaranje: Odvija se kada ljudi u sukobu primjenjuju vještine koje su naučili u fazi *provencije* kako bi sami analizirali sukob te bez vanjske pomoći pregovarali s ostalima uključenima u sukob. Faza analize sukoba i pregovaranja koja nastupa nakon što sukob postane očit predstavlja neku vrstu konfrontacije.

Medijacija: Ako suprotstavljene strane ne mogu same riješiti sukob, možda će morati uskočiti treća strana koja bi im pomogla analizirati sukob i pregovarati oko dogovornog rješenja.

Restorativne mjere: Ako je netko u sukobu ozlijeđen, važno je primijeniti mjere koje će ublažiti bol, a štetu, koliko je to moguće, popraviti.

Najbolje bi bilo koristiti sljedeće strategije: prevencija (1), analiza sukoba i pregovaranje (2), medijacija (3) i restorativne mjere (4), ovisno o vremenskom tijeku sukoba, savjetuje se da se medijacija ne promiče prije nego što sukobljene strane same ne pokušaju razriješiti razlike: važno je promicati osobnu odgovornost za samostalno rješavanje sukoba prije nego što se zatraži vanjska pomoć kako bi svaki učenik /pojedinaac sam naučio kako to postići.

Izvori: Burton, John W. (1990.) *Conflict: Resolution and Prevention*. London: Palgrave Macmillian; Cascón, Paco (2001.) *Education in and for conflict*. Bellaterra: UNESCO Chair of Peace and Human Rights. <http://unesdoc.unesco.org/images/0013/001329/132945m.pdf>

RADNI MATERIJAL BR. 9

SLAGALICA SURADNIČKOG UČENJA

MODUL II IV: što izgradnja zajednice znači za moj razred/ moju zajednicu.

CILJ: upoznati sudionike s osnovnim načelima suradničkog učenja i kako ono pomaže u *provenciji* sukoba i stvaranju struktura i odnosa kojima se gradi nenasilna zajednica; isprobati primjer suradničkog učenja; upoznati sudionike s prednostima, nedostacima i izazovima suradničkog učenja.

Matična grupa: Sudionici edukacije ili npr. učenici jednog razreda trebaju predložiti ili prilagoditi jednu aktivnost učenja koristeći metodu suradničkog učenja te obrazložiti svoje kriterije.

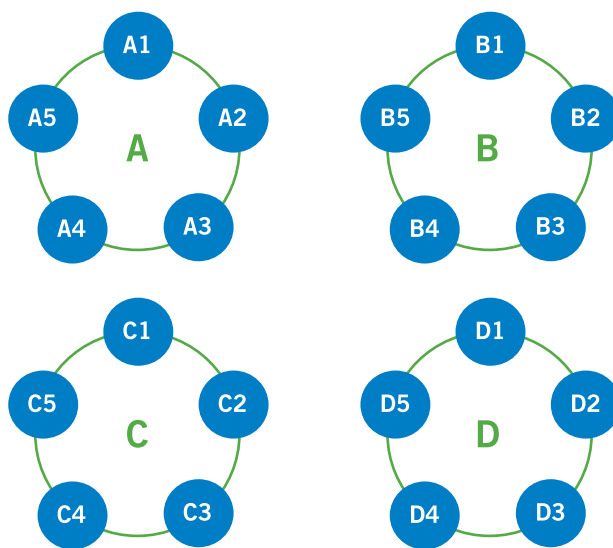
Ekspertna grupa (homogena): četiri grupe od pet članova čitaju pripremljene materijale i razmatraju sljedeće sadržaje/teme:

A - Što je suradničko učenje

B - Primjeri aktivnosti suradničkog učenja

C - Kritika i izazovi suradničkog učenja

D - Kako vrednovati aktivnosti suradničkog učenja

Osnovna grupa (heterogena): Pet grupa od četiri člana čitaju materijale i razmatraju sadržaje A B C D:

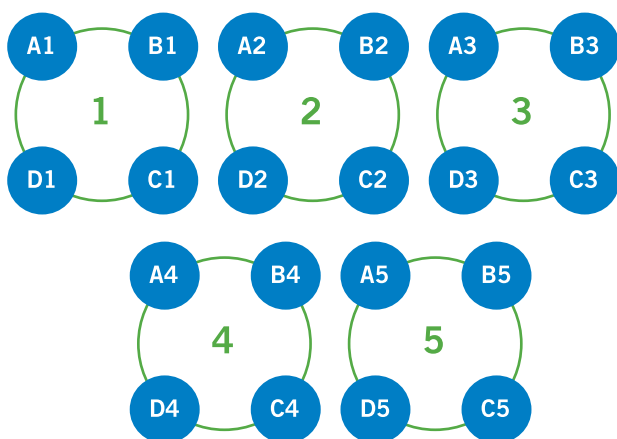
Grupa 1: jedan član iz grupa: A, B, C, D

Grupa 2: jedan član iz grupa: A, B, C, D

Grupa 3: jedan član iz grupa: A, B, C, D

Grupa 4: jedan član iz grupa: A, B, C, D

Grupa 5: jedan član iz grupa: A, B, C, D

A - Što je suradničko učenje

Što su suradničko i kolaborativno učenje?¹¹

Kolaborativno učenje je metoda podučavanja i učenja u kojem se učenici grupiraju kako bi analizirali važno pitanje ili razvili smislen projekt. Primjeri kolaborativnog učenja su, primjerice, grupa učenika koja raspravlja o predavanju ili radi zajedno putem interneta na zajedničkom zadatku.

Suradničko učenje, na koje se ova radionica ponajprije odnosi, posebna je vrsta kolaborativnog učenja. U suradničkom učenju učenici rade zajedno u manjim grupama na nekoj strukturiranoj aktivnosti. Pojedinačno odgovaraju za svoj rad, no ocjenjuje se i rad grupe. Suradničke grupe funkcioniraju u izravnoj razmjeni (licem u lice) i uče raditi kao tim.

Pet glavnih načela suradničkog učenja¹²

Pet glavnih elemenata po kojima se suradničko učenje razlikuje od pukog grupiranja učenika kako bi učili (Johson i sur., 2006.):

1. Pozitivna međuovisnost: Znat ćete da ste uspjeli u stvaranju pozitivne međuovisnosti kada učenici imaju osjećaj da će „potonuti ili zajedno plivati“. Ovo se postiže zajedničkim ciljevima, podjelom zadataka, podjelom materijala i uloga te postavljanjem pravila prema kojem uspjeh svakog pojedinačnog učenika ovisi o uspjehu ostatka grupe. Članovi grupe vjeruju da su pojedinačni naponi dobri ne samo za njega ili nju, nego i za ostale članove.

2. Individualna odgovornost: Srž individualne odgovornosti u suradničkom učenju sažima sljedeće pravilo: učenici uče zajedno, no njihov je uspjeh pojedinačan. Na ovaj način možete osigurati da se nitko ne provlači zato što drugi rade sav posao. Ciljevi lekcije moraju biti dovoljno jasni tako da učenici sami mogu mjeriti (a) je li grupa uspješna u postizanju ciljeva i (b) jesu li u tome uspješni i pojedinačni članovi.

3. „Licem u lice“ – izravna unapređujuća interakcija: Važne kognitivne aktivnosti i dinamika među pojedincima mogu se odvijati samo ako učenici promiču/ unapređuju učenje jedni drugih. Tome pridonose međusobna usmena pojašnjavanja kako riješiti probleme, rasprava o prirodi pojmova o kojima uče te povezivanje sadašnjeg učenja s prethodnim znanjem. Takvom, „licem u lice“ međusobno unapređujućom interakcijom, članovi postaju privrženi međusobno, kao i u pogledu zajedničkih ciljeva.

4. Interpersonalne vještine i socijalne vještine rada u malim grupama: Suradničko učenje u manjim grupama omogućuje učenicima učenje o temi (zadatak), ali i razvija njihove interpersonalne vještine i socijalne vještine rada u manjim grupama (timski rad). Drugim riječima, grupa treba znati uspostaviti učinkovito vodstvo, postupak donošenja odluka, izgradnju povjerenja, komunikaciju i upravljanje sukobima. S obzirom na složenost ovih vještina, učitelji mogu osigurati bolje rezultate podučavanjem o komponentama navedenih suradničkih vještina unutar „suradničkih“ lekcija koje obrađuju. Kako učenici budu razvijali ove vještine, kasniji grupni projekti vjerojatno će biti lakši i uspješniji od onih početnih.

5. Grupna analiza: Nakon obavljenog zadatka, učenicima treba osigurati vrijeme i potrebne postupke kako bi analizirali koliko je njihova učeća grupa dobro funkcionirala i koliko su dobro upotrebljene socijalne vještine. Analizirati treba i rad na zadatku i timski rad, a naglasak staviti na stvari koje treba poboljšati za sljedeći put.

11. Pojmovi u učionici: Suradničko i kolaborativno učenje <http://www.thirteen.org/edonline/concept2class/coopcollab/index.html>

12. <https://serc.carleton.edu/introgeo/cooperative/whatis.html>

B - Primjeri aktivnosti suradničkog učenja¹³

Slagalice (Aronson i suradnici, 1978.): Metoda slagalice je posebno korisna u područjima znanja u kojima je sadržaj podložan „cjepkanju“ na različite dijelove. Ova metoda potiče međuovisnost učenika jer im se informacija pruža u dijelovima (u onoliko dijelova koliko tim ima članova), baš kao da su dijelovi slagalice. Svaki učenik dobiva dio potrebne informacije kako bi obavio zadatak, postajući tako „stručnjak“ za svoj dio slagalice ili komadić znanja. On/ona je odgovoran/na za produbljivanje znanje o njemu/njoj zadanom dijelu materije, kao i za njegovo prenošenje ostalima te učenje onih informacija koje će im predstaviti ostali članovi tima.

Učeničko timsko učenje (Devries, Edwards i Slavin): Sastoji se od niza postupaka koji daju posebno značenje ciljevima koji su postavljeni pred grupu. Cijeli će tim biti uspješan samo ako individualna odgovornost članova dovede do toga da svi članovi ispune svoje zadatke. Četiri se metode mogu upotrijebiti u tom kontekstu:

- Metoda TGT (prema eng. team method – games – tournament; timska metoda – igra – turnir) (Devries i Edwards, 1973). Sastoji se od formiranja timova od četiri ili pet učenika koji se kasnije natječu s članovima ostalih timova. Timovi čine suradnički element metode TGT (timovi – igra – turnir). Ovom se metodom jamči uključivanje i sudjelovanje svakog pojedinačnog člana grupe koji se može natjecati s ostalim članovima ostalih timova koji su na sličnoj razini kao on/a, čime se značajno smanjuje razina stresa zbog natjecanja.
- Metoda STAD (prema eng. Student Team-Achievement Divisions; učenički tim – sekcije postignuća) (Slavin, 1986.). Baš kao i TGT, i ova metoda oslanja se na suradnju unutar grupe i natjecanje između grupa. Učenici su podijeljeni u heterogene grupe od četiri ili pet članova. Učitelj predstavi temu cijelom razredu te daje sva potrebna objašnjenja i primjere. Učenici rade u timovima u različitim sesijama tijekom kojih raspravljaju, uspoređuju, proširuju, oblikuju pitanja, razrađuju idejne mape, osnove orijentacije, memoriraju itd. te moraju osigurati da svi članovi grupe nauče zadano gradivo.

Nakon toga, učitelj svakog učenika pojedinačno ocjenjuje i pretvara individualnu kvalifikaciju u grupnu koristeći sustav koji se naziva „rezultati po sekcijama“. Ovom se metodom uspoređuju rezultati svakog učenika u odnosu na referencu grupe slične razine. Na taj način možemo osigurati da svaki učenik pridonosi ukupnom rezultatu svoga tima u odnosu na svoje mogućnosti. Osim toga, učenik sa slabijim rezultatima (niža razina) može donijeti više bodova svome timu nego učenik s višim rezultatima (viša razina) zbog boljeg položaja u svojoj sekciji.

- Metoda TAI (prema eng. Team Assisted Individualization; individualizacija uz pomoć tima) (Slavin i sur., 1984.). Ovom se metodom kombinira suradničko učenje i individualizirana poduka: svi učenici rade na istom zadatku, ali svaki pojedinačno prati specifičan program. Zajednički zadatak proučavanja zadanog gradiva / teme je strukturiran tako da bude personaliziran za svakog člana tima. Unutar tima, svi učenici pomažu kako bi bili postignuti osobni ciljevi svakog od njegovih članova.

Ostale tehnike uključuju grupnu istragu (Sharan i Sharan, 1976.), slagalicu II (Slavin, 1986.), zajedničko učenje (Johnson i Johnson, 1999.), uzajamno podučavanje (Palincsar i Brow, 1984. i Palincsar i Herrenhohl, 1999.), metodu CO-OP CO-OP (Kagan, 1985.a, 1985.c)...

C - Suradničko učenje: kritički osvrti

Pitanja povezana s grupnim radom

Vicki Randall (1999.) upozorava na zlouporabu i pretjeranu uporabu grupnog rada. Prema Randall, brojne prednosti suradničkog učenja prikrivaju njegove nedostatke. Utvrđuje da su glavni nedostaci sljedeći:

- Činjenica da su članovi grupe odgovorni za učenje ostalih članova. Ovo može previše opteretiti neke učenike. U grupama učenika različitih sposobnosti, najčešće učenici s boljim rezultatima moraju podučavati one sa slabijim i obavljaju glavninu posla.
- Poticanje jednostavnijeg razmišljanja (niža razina) i ignoriranje strategija koje su potrebne za kritičko ili intenzivnije promišljanje (viša razina). U manjim grupama, učenici ponekad imaju vremena baviti se jedino zadatkom na najosnovnijoj razini.

Ostali kritičari ovog pristupa naglašavaju pretjerano korištenje suradničkih grupa na štetu učenika kojima je korisnije individualno učenje. S druge strane, ostali preporučuju više pregovaranja s učenicima kako bi ustanovili kako najbolje uče i to strukturirano razrade radi primjene u podučavanju.

Ostali potencijalni problemi sa suradničkim učenjem tiču se etničkih i rodni nejednakosti. Istraživanja (Cohen 1986.; Sadker i sur. 1991.; Linn i Burbules 1993.) pokazuju da u prirodoslovnim predmetima, a možda i u drugim dijelovima kurikuluma, u odnosu na individualno, grupno učenje može MANJE koristiti djevojčicama nego dječacima u smislu rodne ravnopravnosti. Grupno učenje može pojačati stereotipe, predrasude i poimanje prirodoslovnih predmeta i matematike kao muškog područja. Muški učenici mogu osporavati sposobnosti svojih kolegica, a učionica može postati domena „školskih pajdaša“ koja često obeshrabruje žene i pripadnike manjina da sudjeluju u određenim kurikularnim aktivnostima.

13. <http://grupsderecerca.uab.cat/grai/en/content/cooperative-learning-methods>

Odnosno, prema Sadkeru i sur. (1991.): Različiti i oprečni rezultati nekolicine istraživanja kojima se analiziraju rezultati između spolova u organizacijama suradničkog učenja pokazuju da, kada je riječ o ženama i pripadnicima manjina, podjela u grupe suradničkog učenja sama po sebi ne dovodi nužno do ravnopravnijeg i učinkovitijeg okruženja za učenje.

Problematične ličnosti

Dok promatrate učenike u timskom radu, obratite pozornost na marginalizirane učenike ili one koji su glavni u razgovoru. U većini slučajeva, ovaj obrazac ne traje dugo. Možda je tihi učenik jednostavno uzeo predah ili onaj glasni poznaje dobro temu o kojoj razgovaraju, no ako se ostali učenici žale na taj problem ili on potraje, možda ćete morati intervenirati.

Oni koje se „šlepuju“: „Šlepanje“ na račun tuđeg uspjeha prilično je rijetko i, prema Kaufmanu i sur., (1999.) obuhvaća samo 7% učenika. Možda je posrijedi nedostatak motivacije ili nezrelost, a možda je učenik jednostavno odveć sramežljiv ili pasivan da bi se uključio u timski rad. Stidljivi ili nesigurni učenici možda se mogu intenzivnije uključiti u rad uz pomoć ostalih članova, tako da, ako želite vjerovati da je uistinu posrijedi stidljivost, možete na samom početku neformalno zamoliti ostale da se potrudite više angažirati stidljivog učenika.

Dominantne ličnosti/perfekcionisti: Ponekad je situacija posve suprotna. Jedan učenik (ili ponekad dva) imat će visoke standarde ili će biti intenzivno uključen u projekt do te mjere da (uglavnom nenamjerno) isključi iz rada svoje kolege.

Bez okrivljavanja, ovaj se problem može pokušati riješiti kao i onaj sa „šlepanjem“ - pomozite članovima grupe da povrate dinamiku u radu tako što ćete povećati međuovisnost, postupke primjene socijalnih vještina, zajedničke analize, individualne odgovornosti itd. Ako to ne uspije, možda je i u ovom slučaju najbolje rascjepkati grupu i dopustiti nekima da rade samostalno. Učenici perfekcionisti možda će radije raditi sami.

<https://serc.carleton.edu/introgeo/cooperative/challen.html>

D - Praćenje i intervencija

Ocjenjivanje rezultata

Ocjenjivanje grupnog rada može biti izazovno imamo li u vidu želje učenika da sami u potpunosti odgovaraju za svoju individualnu ocjenu te tradiciju nastavnog osoblja da se ocjenjivanje temelji na rezultatima pojedinaca. Pantiz (2003.) pruža popis tehnika kojima se donekle nastoje riješiti oba problema:

- „opažanja učitelja tijekom grupnog rada
- ocjenjivanje grupe za projekte
- učenici ocjenjuju jedni druge ili ocjenjuju stupanj doprinosa svakog člana cjelokupnom projektu
- dodatni bodovi ako grupe nadmaše prethodnu prosječnu ocjenu ili pojedinci unutar grupe postignu bolje rezultate nego prošli put u određenoj mjeri
- pristup prema kojem učenici mogu ponoviti testove nakon što su im tim ili učitelj pomogli, te
- korištenje kvizova, kontrolnih radova ili zadataka koji se ocjenjuju kako bi se osigurala odgovornost svakog pojedinačnog člana“ (str. 195.-6.).

Praksa opažanja

Možda se čini očito, no prikupljanje kvantitativnih podataka promatranjem grupa učenika nije nimalo trivijalno. Pažnju trebate usmjeriti na posebne radnje ili verbalne znakove koji govore nešto o ciljnom ponašanju koje pratite. Ako učenik sudjeluje u dotičnoj radnji, promatrač to označi određenim znakom na obrascu za praćenje grupe. Zbog toga nije loše postaviti si manje ciljeve i na početku obuhvatiti samo nekoliko oblika ponašanja. S druge strane, promatrač treba voditi bilješke o posebnom doprinosu članova grupe kako bi nadopunio podatke koje prati, ali i kako bi pohvalio učenika tijekom procesa.

Interveniranje

Tijekom promatranja grupnog rada učenika, vjerojatno ćete uočiti obrasce ponašanja koji priječe postizanje rezultata i zbog toga ćete željeti intervenirati. Primjerice, učenici možda neće dobro razumjeti zadatak i pripadajuće pojmove koji se tiču projekta. Možda se neće dobro služiti socijalnim vještinama ili će imati problema s komunikacijom.

Ako učitelji žele stupiti u interakciju s grupom, njihova uloga treba biti ograničena na pružanje podrške ili suradnje, odnosno, ne smije se svesti na objašnjavanje što rade pogrešno ili kako to popraviti. Kadan (1992.) savjetuje da učenici trebaju koristiti metodu „tri prije mene“, odnosno, moraju tražiti odgovor iz tri izvora prije nego se obrate učitelju za pomoć. Barkley, i sur. (2005: 71.-72.), citirajući Johnsona i Johnsona (1984.) i Silbermana (1996.), navode niz strategija kojima se promiče interakcija uz podršku:

- budite na raspolaganju učenicima da pojasnite upute i odgovorite na pitanja o zadatku
- parafrazirajte ili postavite pitanje da biste razjasnili ono što je učenik rekao
- pohvalite učenika zbog zanimljivog ili korisnog komentara
- elaborirajte izjavu učenika ili predložite novu perspektivu
- unesite novu energiju u rad humorom ili traženjem drukčijeg doprinosa
- izrazite neslaganje s komentarom učenika, no budite blagi
- budite medijator između učenika
- "izvucite" ideje upućivanjem na odnose
- sažmite glavne stavove grupe.

RADNI MATERIJAL BR. 10

UVOD U NENASILNU KOMUNIKACIJU

MODUL I: što nenasilna komunikacija znači za mene.

CILJ: upoznati sudionike s pojmom nenasilne komunikacije po M. Rosenbergu i u čemu se razlikuje od komunikacije koja podržava odnose dominacije i strukturno nasilje.

Komunicirati = dijeliti (latinska riječ *communis*)

Komunikacija je razmjena informacija, emocija i stavova sa sljedećom svrhom i učincima:

- otkrivanje (učiti o sebi, drugima, svijetu i odnosima)
- uspostavljanje odnosa
- pomaganje – osnaživanje (sebe i drugoga)
- uvjeravanje - pregovaranje
- zabava, zahvala i proslava¹⁴.

Komunikaciju poimamo kao ponašanje koje možemo i trebamo razvijati, svjesno mijenjati i poboljšavati te je promijeniti iz oblika ponašanja koje odražava i podržava odnose dominacije u ponašanje koje otvara prostor za odnos ravnopravnog dostojanstva (poštivanje razlika bez vrednovanja tko je u pravu, a tko u krivu) te suradnje koja obogaćuje život.

Odnosi dominacije (moć „*nad*“): dominacija, eliminacija, asimilacija.

Moć pojedinca (moć *djelovanja*)

Suradnički odnosi moći (moć *suradnje*).

Komunikacija koja podržava strukturno nasilje - Johan Galtung – strukturno nasilje - uskraćivanje osnovnih ljudskih potreba (nasilje u obitelji, državi, na rodnoj ili nacionalnoj osnovi, policijsko nasilje, kulturološko nasilje, vršnjačko nasilje).

Takva komunikacija dovodi do **otuđenja u životu** (M. Rosenberg 1999.) - puna je osuđivanja (dobro/loše; ispravno/pogrešno), **etiketiranja, okrivljavanja, ocjenjivanja, uspoređivanja, zahtijevanja** (trebati/morati). Osoba okrivljuje sebe ili druge.

Postoje određena mjesta u komunikaciji u kojima se odnosi moći mogu promijeniti iz dominacijskih u asertivne i suradničke. To su značajke nenasilne komunikacije:

- **otkrivati** (učiti o sebi, drugima, svijetu i odnosima) - **nenasilna komunikacija:** koliko i kako dijelim o sebi i svome svijetu / koliko i kako primam ono što drugi dijeli sa mnom?
- **graditi odnose - nenasilna komunikacija:** koje odnose – dominacije ili suradnje?

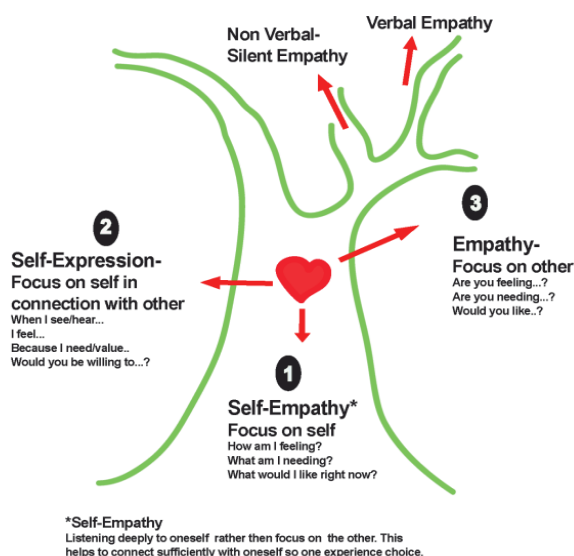
14. Podcrtano se odnosi i na nenasilnu komunikaciju

- **pomagati - nenasilna komunikacija:** osnažujem li drugoga ili podržavam odnose nadmoći?
- **ustrajati (slijediti) - nenasilna komunikacija:** ustrajavam li na vlastitom interesu ili stavu ili pregovaram nastojeći ispuniti svoje potrebe uz uvažavanje potreba svoga sugovornika?
- **zabavljati, zahvaljivati i slaviti.**

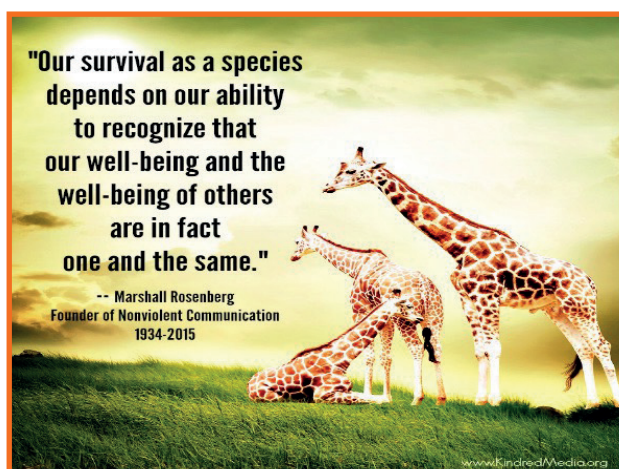
Nenasilna komunikacija potkopava dominacijsku raspodjelu moći te podržava i jača odnose koji se temelje na jednakosti, dostojanstvu i samoostvarenju. Obogaćuje život kroz radost davanja i primanja. Pomaže razvoju zato što oslobađa ljudski potencijale za hrabrost, empatiju, mudrost i kreativnost te povezuje ljude.

Nenasilna komunikacija je davanje i primanje iz srca, jezik života (Marshall Rosenberg).

NVC's tree of life: 3 options for connection

Rosenberg M. (2005.). *Nonviolent Communication: A Language of Life*. Encinitas, CA: PuddleDancer Press.

Izvori: Rosenberg M. (1999.). *Nonviolent Communication: A Language of Life*. Encinitas, CA: Puddle Dancer Press. Galtung, J. (1996.). *Peace by Peaceful Means: Peace and Conflict, Development, and Civilization*. London, UK: Sage Publications & International Peace Research Association.

RADNI MATERIJAL BR. 11

NENASILNA KOMUNIKACIJA

AKTIVNO SLUŠANJE

(EMPATIČNO SLUŠANJE)

MODUL I : što nenasilna komunikacija znači za mene

CILJ: upoznati sudionike s vrijednostima na koje se oslanja, koje su karakteristike i učinci aktivnog slušanja u komunikaciji i NTS-u; upoznati sudionike s vještinama potrebnima za aktivno slušanje.

Kratko predavanje tijekom radionice/vježbe aktivnog slušanja.

Aktivno slušanje:

A) temelji se na **uvjerenju** da osoba koju slušam ima uvid u sebe i svijet te da može artikulirati što osjeća, misli, želi ili ne želi, treba ili ne treba;

B) **voljni** je čin: Želim ti posvetiti pozornost i vrijeme, želim čuti tvoju priču, osjećaje, želje, uložiti ću napor da promatram svoje misli dok te slušam kako bih mogla/ao otkloniti tumačenje onog što mi govoriš i sklonost da to uspoređujem s vlastitim iskustvom (kako bi naglasak bio na onom koga slušam, a ne na meni - to je moj iskaz prijateljstva njemu/njoj)

C) zahtijeva korištenje **komunikacijskih vještina**:

- Ne prekidam te.
- Moj govor tijela govori ti da te uistinu slušam, npr. gledam te u oči.
- Ne uvodim svoje teme u razgovor, ne govorim o sebi.
- Pitam otvorena pitanja, tako da možeš reći ono što želiš i pronaći vlastita rješenja.
- Strpljivo slušam.
- Dopuštam razdoblje šutnje i ostavljam vrijeme za razmišljanje osobi koju slušam.
- Parafriziram (provjeravam jesam li dobro čuo/la), sažimljem.
- Pružam ti podršku, ohrabrujem te gestama i izrazima lica da tražiš vlastita rješenja i vjerujem da su dobra.
- Ne držim ti prodike, ne dajem ti savjete, ne obeshrabrujem te.

Slušanje se ne svodi na POTVRDU ILI NESLAGANJE - odvija se bez osuđivanja/tumačenja i dopušta drugoj strani da postoji na način na koji ona sebe iskazuje u tom trenutku.

Izvori: Raffai, A., Đorđević, I., Kruhonja, K. (2004.). *Volonteri u Izgradnji mira i zajednice. Osijek (Hrvatska): Centar za mir, nenasilje i ljudska prava.*

RADNI MATERIJAL BR. 12

NENASILNA KOMUNIKACIJA

PROMATRANJE - OSJEĆAJI - POTREBE - ZAHTJEVI - PREGOVARANJE

MODUL I : što nenasilna komunikacija znači za mene

CILJ: upoznati sudionike s modelom nenasilne komunikacije po M. Rosenberg – povezanost osjećaja i potreba; samoempatija i samoizražavanje te primanje poruka uz empatiju.

Kratko predavanje tijekom uvodne radionice/vježbe.

Samoempatija i empatija

Nenasilna komunikacija (M. Rosenberg) odnosi se na promatranje i izražavanje samoga sebe (samoempatija i samoizražavanje) te primanje poruka uz empatiju.

Promatranje i samoizražavanje uz samoempatiju: **“ja” poruke** - u kojima biramo baviti se:

1. **uočljivim činjenicama** - *kada dođeš kući i odmah odeš u svoju sobu...*
2. **vlastitim osjećajima** - *naljutim (rastužim) se...*
3. **svojim potrebama ispod osjećaja...** *jer trebam... zabavljati se, provoditi vrijeme zajedno...,*
4. **svojim jasnim zahtjevima** ... *volio/voljela bih da ti...*

Komunikacija uz korištenje „ja” poruka drži nas povezanim s vlastitom životnom energijom. Oslobađa nas iz mentalne tamnice, depresije, emocionalnog ropstva. Obogaćuje naš život i život drugih.

Ne možemo slušati i odgovoriti na nenasilan način ako smo uznemireni ili nesretni. Iz tog razloga, ponekad moramo prvo biti empatični prema sebi. Slušajte ono što se odvija u vama samima. Zapitajte se: što uočavam/osjećam/trebam/zahтиjevam? Suživite se sa svojim potrebama i osjetite ih u sebi. Priznajte neispunjene potrebe. Odaberite ostvarivu radnju ili zahtjev.

Promatranje i primanje poruka uz empatiju: **slušanje uz empatiju** – pri čemu, dok primamo poruku, biramo usredotočiti se na osobu koju slušamo:

1. **uočljive činjenice** - *Reci mi nešto više o tome!*
2. **njegove/njene osjećaje** - *Osjećaš li...?*
3. **njegove/njene potrebe ispod osjećaja** - *Trebaš li...?*
4. **njegove/njene zahtjeve** - *Želiš li...?*

Slušanje s empatijom ne svodi se na POTVRDU ILI NESLAGANJE. Odvija se bez osuđivanja/tumačenja i dopušta drugoj strani da postoji na način na koji ona iskazuje sebe u tom trenutku. Slušanje s empatijom pomaže osobi koju slušamo da bolje shvati svoje ponašanje, osjećaje i potrebe koje se kriju iza tih osjećaja te ih izrazi, ili da čak preispita svoj zahtjev. Za više informacija vidi: aktivno slušanje.

Važno:

Naše potrebe nikoga ne ugrožavaju.

S druge strane, način na koji ispunjavamo svoju potrebu može se kositi s ispunjavanjem potreba drugih.

Stoga: **zahtjev** je moj **prijedlog** kako želim ispuniti svoju potrebu. No o zahtjevu se **može pregovarati** – kroz dijalog mogu razmisliti o drugim strategijama kojima mogu ispuniti svoju potrebu. Isto se odnosi na zahtjeve koje primam od drugih.

Ovo je moj prostor za kreativnost, *provenciju* sukoba, sprečavanje eskalacije sukoba i upravljanje sukobom na nenasilan način.

Popis potreba:

- **međuvioisnost:** priznavanje, cijenjenje, suradnja, iskrenost, poštovanje, podrška, povjerenje, razumijevanje, empatija, bliskost...
- **fizičke potrebe:** zrak, hrana, odmor, dodir, pokret, voda...
- **integritet:** samopoštovanje, kreativnost, originalnost...
- **duhovne potrebe:** mir, red, ljepota, inspiracija...
- igra, slavlje

Osjećaji – potražite različite definicije.

Naša jednostavna definicija je da su osjećaji psihofizičke reakcije/odgovori osobe na podražaje iz vanjskog ili unutarnjeg okruženja - na ispunjene ili neispunjene potrebe.

Popis osjećaja kada su nam potrebe ispunjene: smireno/smirenost, sretno/sreća, srdačno/srdačnost, voljeno/voljenost, opušteno/opuštenost, sigurno/sigurnost, olakšano/olakšanje, zahvalno/zahvalnost, zadovoljno/zadovoljstvo, slobodno/sloboda, radosno/radost, mirno/mir, samopouzdanje/samopouzdanje...

Popis osjećaja kada nam potrebe nisu ispunjene: ljuto/ljutnja, prestrašeno/strah, ogorčeno/ogorčenje, potišteno/potištenost, bolno/bol, tužno/tuga, uznemireno/uznemirenost, nesretno/unesrećenost, zabrinuto/briga, bijesno/bijes, tjeskobno/tjeskoba, ljubomorno/ljubomora, zbunjeno/zbunjenost...

Osjećaji nisu pozitivni/dobri ili negativni/loši - mogu nam samo biti **ugodni** ili **neugodni**.

Vježba „ptica duše“, vidi PDF brošuru: Europski kurikulum za nenasilnu transformaciju sukoba (NTS) za učitelje, Dodatni radni materijal, Nenasilna komunikacija, Centar za mir, nenasilje i ljudska prava-Osijek, 2020.

RADNI MATERIJAL BR. 13

NENASILNA KOMUNIKACIJA

VRSTE PORUKA

VRSTE KOMUNIKACIJE U UČIONICI

MODUL II: što nenasilna komunikacija znači za moj razred/moju zajednicu.

CILJ: upoznati sudionike s karakteristikama „ja“, „ti“ i „mi“ poruka; vježbanje „ja“ poruka.

Vrste poruka

„Ja“ poruke: izražavaju opažanja, osjećaje, potrebe i zahtjeve/zamolbe

Kada vidim kako legneš na kauč nakon ručka, ljuta sam zato što sam umorna i trebam se odmoriti, i zato bih voljela da mi pomogneš oko pranja posuđa.

„Ti“ poruke: krivnju prebacuju na druge, osuđuju, ocjenjuju, kritiziraju, vrijeđaju

Nikada mi ne pomogneš oprati posuđe. Uvijek kasniš i to me ljuti.

„Mi“ poruke: ukidaju osobnu odgovornost, zanemaruju individualne osjećaje i neizravno utječu na druge.

Moramo se voljeti.

Neosobne poruke: zanemaruju individualne osjećaje ili odgovornost

Krajnje je vrijeme da ova korupcija u društvu prestane.

Vrste komunikacije u učionici

Pasivna: učenik/ca ima snažnu potrebu povezivanja s drugima, nema samopoštovanje, dopušta drugima da vode, kaže DA kada misli NE, osjeća se inferiorno i podcjenjuje se, ne uspijeva iskazati svoje osjećaje, potrebe i misli.

Agresivna: naređuje drugima, nikada ne pita, ignorira druge i požuruje ih, ne hvali i ne poštuje ostale, manipulira i dominira, kritizira, okrivljuje i prekida druge, ne sluša, koristi „ti“ poruke.

Pasivno-agresivna: koristi sarkazam, sabotira druge, negira probleme, teško priznaje ljutnju.

Asertivna: koristi „ja“ tvrdnje, svoje osjećaje i potrebe izražava jasno i uz poštovanje, ima dobar kontakt očima i opušten govor tijela, osjeća se kompetentno i u kontroli, ne dopušta manipulaciju, osjeća se povezano s drugima, rješava probleme kada se jave, pažljivo sluša bez prekidanja.

Primjeri vježbi

1. Poruke koje mi se ne sviđaju

Sudionici razgovaraju u manjim grupama i zapisuju poruke koje ih ljute, uznemiravaju ili ih tjeraju u obrambeni položaj ili da napadaju. Daju primjere tijekom plenarne rasprave.

Na temelju primjera izrađuje se popis različitih vrsta poruka.

2. Izravno i skriveno izražavanje potreba i osjećaja

A. Razmislite koji se osjećaji i poruke kriju u ovim porukama. Kako biste izrazili empatiju prema sebi?

Pretrpan/a sam poslom.

Nisam dobar ni za što.

Sramim se jer nisam mogao/la odgovoriti na učeničko pitanje.

Osjećam se neshvaćeno.

Moram na dijete jer me nitko sada ne voli.

B. Otkrijte koji osjećaji i potrebe nisu izraženi i promijenite poruke.

Neću više tolerirati tvoje agresivno ponašanje.

Dosta mi je tebe i tvog vikanja.

Umorna sam od toga da ti stalno govorim da dođeš na vrijeme.

Ignoriraš svačije mišljenje i ne znaš biti fleksibilan i promijeniti ponašanje. Tvrdoglav/a si.

Kako ti itko može vjerovati? Uvijek nešto obećavaš i nikada to ne ispuniš.

C. Odlučite jesu li ove rečenice opažanja ili procjena. Ako je riječ o procjeni, promijenite je da postane opažanje.

Ivan se prošli tjedan naljutio na mene bez ikakvog razloga.

Hrvoje je nasilan.

Moja je djevojka dobra osoba.

Moja djeca su jako nemarna s igračkama.

Tom previše radi u uredu.

RADNI MATERIJAL BR. 14

RJEČNIK ZA OBRAZOVANJE O NENASILNOJ TRANSFORMACIJI SUKOBA

Ključni pojmovi

- Agresivnost i agresija
- Autoritet
- Dobronamjernost
- Emocija
- Empatija
- Medijacija
- Nasilje
- Nenasilje
- Odgovornost
- Pravila
- Provencija
- Samopoštovanje
- Sankcija
- Sukob
- Suradnja
- Vršnjačko nasilje
- Zajednica

Rječnik je izradio francuski tim edukatora i znanstvenika Koordinacije za obrazovanje za nenasilje i mir. Uredili su ga i dopunili partneri na ovom projektu.

Pružaju neke ključne pojmove koji se koriste u Kurikulumu za nenasilnu transformaciju sukoba za učitelje. Autori su svjesni činjenice da popis pojmova u njemu nije konačan.

Agresija i agresivnost

Pojmovi mogu dovesti do zabune!

U engleskom jeziku, prema Oxfordskom jednojezičnom rječniku, agresivnost (eng. *aggressivity*) označava agresivno ponašanje (u istom se tom rječniku odnosi na „odlučnost i snagu“), a agresija (eng. *aggression*) neprijateljsko ili nasilno ponašanje. Engleski glagol „to aggress“ dolazi iz latinskog *ad-gressere*, što znači „stupati prema nečemu“.

Razlikovati treba s jedne strane **agresivno ponašanje kao životnu silu** koja omogućuje pojedincu da ostvari neki svoj cilj, potrebu te, s druge strane, **nasilan čin agresije s namjerom da se drugome/drugima naudi, čiji je pokretač neprijateljstvo**.

I dok u svakodnevnom jeziku riječi napad, nasrtaj, agresivan i agresija vežemo uz nasilje, biolozi agresivnost (agresivno ponašanje) smatraju životnom energijom potrebnom za razvoj i zaštitu ljudskog života i dio su adaptivnog ponašanja pojedinaca. Tako, prema neurobiologu Pierreu Karliju, agresivnost se aktivira kao strategija čija je svrha odgovor na svoje potrebe, odnosno ispunjenje potreba i želja, ili pak obrana od nečega što prijeti integritetu pojedinca ili grupe.

Psiholozi razlikuju *neprijateljsku* i *instrumentalnu* agresiju. Neprijateljska je ona kojoj je cilj nanošenje štete ili povrede drugome, zbog, recimo, osvete ili sl. Instrumentalna je ona kojoj je svrha da se dođe do nekog drugog cilja, npr. agresija u radu, ili samoobrana i sl. Pojmovi se razlikuju s obzirom na to je li pokretač neprijateljstvo ili ne.

Kako bi bila jasnije istaknuta **snaga nenasilnog djelovanja** koja uključuje jasan stav da se drugome ne želi nauditi uvode se riječi koje imaju pozitivan prizvuk. Jacques Sémelin govori o nenasilnoj borbenosti kao „agresivno – samopotvrđivanje uz poštovanje i bez kompromitiranja suparnika“. Daniel Favre predlaže „nenasilno samopotvrđivanje“. Ostali koriste pojam **asertivnost** kao umijeće slanja jasne poruke uz odlučnost i na nenasilan način.

Važno je razumjeti da **nenasilje ne podrazumijeva pasivnost nego asertivnost - sposobnost pojedinca da se izbori za sebe bez upotrebe nasilja**.

Autoritet

Riječ autoritet korijenje vuče iz latinske riječi *auctoritas* iz porodice riječi „auctor“ (autor = onaj koji je na izvoru) i riječi *augere* (rasti, napredovati). Autoritet je sila na temelju koje osoba ostvaruje podršku cijele grupe za svoje prijedloge: omogućuje slijeđenje pravila, učinkovito obavljanje aktivnosti grupe i uvođenje reda u pogledu kada tko govori.

Autoritet se mora uspostaviti: učiteljev autoritet temelji se na njegovom formalnom statusu. Matična mu institucija daje pravo da odabire prilagođeni model podučavanja, ocjenjuje školske rezultate i sankcionira učeničke pogreške. Svaki autoritet dodatno jača ako su misije dobro definirane, pravila jasna, a odrasli suglasni da prebrode teškoće zajedno i pomognu mladima da se izgrade.

Autoritet izdiže osobu, pomaže joj da raste i da se osnaži. I svrha obrazovanja o nenasilju je pomoći učenicima da postanu snažniji. Recimo, učenik medijator ili predstavnik učenika ima autoritet koji stječe imenovanjem ili izborom, a kroz praksu vježba kako koristiti autoritet a da mu i vršnjaci odaju priznanje.

Autoritet se treba steći: temelji se na tehničkom umijeću, ali i na strasti, snazi uvjeravanja, osjećaju odgovornosti, pouzdanosti i uzornosti. Ljudi imaju veći autoritet ako osluškuju tuđe potrebe i mišljenja, govore sa strpljenjem i daju ovlaštenja; održavaju odnose koji se temelje na povjerenju i preko njih neće gaziti; traže kompromise u odnosu na specifične ciljeve. Autoritet je originalan i jedinstven i u tom ga obliku drugi priznaju. Preduvjeti za stjecanje autoriteta nesumnjivo leže u sigurnom, sretnom i ispunjavajućem djetinjstvu. S druge strane, vjerujemo da autoritet možemo izgraditi i radeći sami na sebi, kroz vježbu, uspostavu ravnoteže u životu i u stimulativnom okružju. Nečiji „karizmatični“ autoritet može biti sjajan pokretač, no kako bi se spriječila zlouporaba moći, korisno je uspostaviti demokratska pravila i kolektivne propise.

Autoritet mora biti priznat: to je umijeće dobivanja suglasnosti/poslušnosti bez prijetnji ili pritiska. Podrazumijeva pristanak osobe na koju se odnosi, uz uzajamno poštovanje, čak i kada taj odnos nije lišen sukoba. Dobronamjerna autoritet je posve suprotan autoritarnosti ili slijepoj pokornosti i u skladu je s građanskim poslušom. Poslušati znači uzeti u obzir mišljenje nadležne osobe, ako ona poštuje kolektivni okvir i dok god nam naša građanska savjest ne kaže da se trebamo usprotiviti. Za mlade je posluš često neugodan, osim ako mlada osoba ne smatra da je autoritet koji nešto traži od nje zaštitnički nastrojen i konstruktivan. Odrasla osoba mora biti dovoljno koherentna da ima određeni legitimitet i dovoljno jaka da se nosi s protivljenjem. Istodobno, u obrazovanju za nenasilje važno je da mladi imaju prostor za izražavanje svojih ideja i razmišljanja, uključujući i otpor.

Odrasle osobe moraju biti spremne raspraviti i o pitanjima koja su im neugodna.

Djeci/učenicima trebaju stabilne smjernice kako bi ostvarivali vjerodostojne projekte i jednoga dana bili samostalni u životu, bez pomoći onih koji skrbe za njih i podučavaju ih.

Dobronamjernost

Dobronamjernost je unutarnji stav koji nam omogućuje da drugoga vidimo bez predrasuda, kroz prizmu povjerenja i ljubaznosti.

Stvara se iz prihvaćanja vlastitih nesavršenosti. Dobronamjernost prema samom sebi suprotna je sklonosti da se vlastiti nedostaci projiciraju na drugoga, pretvarajući ga u žrtveno janje, čime se stvara začarani krug uzajamnog provociranja, što vodi do nasilja.

Ovo ne znači da je dobronamjerna osoba ništa drugo doli anđeo. Dobronamjernost dopušta osuđivanje neprihvatljivog ponašanja, no zabranjuje paušalne prosudbe kojima se ljudi „stavljaju u određene ladice“ ovisno o svom ponašanju.

Dobronamjerna škola ne daje petice i nezaslužene komplimente tek tako, kao što joj njeni kritičari zamjeraju. S druge strane, takve škole primaju mlade ljude onakve kakvi, iz obrazovne perspektive, jesu. U školi u kojoj se njeguje dobronamjernost, drskost, apatija, odbijanje nastave i nasilje znače pozive u pomoć i odražavaju neostvarene potrebe. Na njih se odgovara tako da se učenici osjećaju uvažavani, priznati i zbog toga spremniji učiti. Ovakva škola oprečna je „školi koja razvrstava“, u njoj se potiče „zajednički uspjeh“ kroz uzajamnu pomoć, suradnju i metode podučavanja kojima se nastoji doprijeti do mladih u teškoćama. Brojni učitelji zapravo već primjenjuju ove metode, no to ne vrijedi za cijeli obrazovni sustav.

Kombiniranje „dobronamjernosti“ i „nadzora“ uvijek ovisi o pažljivom praćenju svakog djeteta u svakom

području njegove svakodnevnice: u obitelji, u vrtiću/ predškolskom okružju, školama, rekreacijskom okružju.

Obrazovna dobronamjernost izražava se na tri razine:

- u odnosu s učenicima, uglavnom kako je navedeno u tekstu
- u izboru predloženih aktivnosti (raznolikost, izvedivost, prijedlog kolektivnih poduhvata radi kombiniranja kapaciteta svih učenika itd.)
- u organizaciji prostora: prostor za dobrodošlicu, posebice za nove učenike; kolektivni nadzor (mjerenje rezultata, rana detekcija teškoća ili individualnih problema itd.) koji vodi računa o posebnim uvjetima (teškoće u razvoju, zdravstveni problemi itd.); oblik sankcioniranja koji se temelji na odgovornosti, a ne na kazni.

Emocija

Emocija je fiziološki odgovor tijela na neki podražaj. Taj odgovor pomaže pojedincu da preživi održavajući u njemu ravnotežu i integritet.

Fiziološki odgovor rezultat je rada dva regulatorna sustava: autonomnog ili vegetativnog živčanog sustava i endokrinog, pri čemu oba sustava surađuju kako bi održala stabilnost u mikrookružju unutar tijela. „Dirigenti“ ovih sustava nalaze se u limbičkom sustavu mozga: to su amigdala i hipotalamus.

Emocija (fiziološki odgovor na neki podražaj) utječe na osobu kao cjelinu. Pretače se u tjelesne osjećaje, fizičke pokrete, često automatske misli i reakcije. Faza izražavanja emocija poznata je i kao emocionalno pražnjenje.

Svjest o emocijama dolazi iz područja mozga koje se naziva neokorteks. Kada pojedinac/ka osvijeste svoju emociju, preko nje mogu prepoznati svoje potrebe i odgovoriti na poticaj koji je emociju izazvao na odgovarajući način. U tom slučaju tijelo dolazi u stanje ravnoteže prije emocionalne uzbune.

S druge strane, u nekim slučajevima emocija više nema pozitivnu ulogu i može imati štetne posljedice na fizičko i psihološko zdravlje pojedinca:

- ako emocionalno pražnjenje izostane, dolazi do emocionalnog sloma ili potiskivanja, procesa koji je često nesvjestan
- ako je emocija prejak i posebice ako se prečesto ponavlja, mehanizmi regulacije se troše
- ako na pojedinca nadiru emocije drugih, a on ih pritom nije sposoban razlikovati od svojih, govorimo o emocionalnoj zarazi.

Emocionalnu zaraženost potrebno je razlikovati od empatije koja se odnosi na sposobnost vizualizacije osjećaja i misli druge osobe, ulaska u njene cipele, no bez „spajanja“ s njom. Sposobnost empatije omogućuje učinkovitiju komunikaciju.

Neuroznanstvena istraživanja pokazala su da emocije imaju središnje mjesto u kognitivnim procesima.

Glavne emocije, za koje je utvrđeno da su univerzalne, definirao je Paul Ekman: strah, tuga, sreća, ljutnja, gađenje, iznenađenje.

Model emocionalne inteligencije opisan je devedesetih godina prošlog stoljeća, ponajprije kroz rad američkih psihologa Petera Saloveya i Johna Mayera. Istraživanja su pokazala da je moguće obrazovanje iz područja emocija i da ono vodi do boljih ostvarenja u osobnom i profesionalnom životu.

Osjećaji su afektivna stanja uma koja proistječu iz mentalne obrade emocija. Više su psihološke nego fiziološke prirode i postaju stabilniji tijekom vremena. Ova dva čimbenika, psihološka priroda i dulje trajanje, razlikuju osjećaje od emocija koje su ih potaknule.

Empatija

Empatija je sposobnost stečena tijekom psihogeneze koja predstavlja ono što netko osjeća ili misli o drugome za razliku od onoga što netko osjeća ili misli o sebi. Riječ je o mogućnosti da se stavimo u položaj druge osobe, ali s određene distance, bez „pripajanja“ drugome.

Carl Rogers rekao je 1962.: „Empatija ili empatično razumijevanje sastoji se od ispravnog poimanja referentnog okvira drugih uz subjektivnu harmoniju i osobne vrijednosti koje im pripisujemo. Empatično opažati znači percipirati subjektivni svijet drugog „kao da je“ njegov/njezin vlastiti – ali uvijek biti svjestan da je riječ samo o sličnoj situaciji, „kao da je“. Primjerice, sposobnost empatije podrazumijeva da netko proživljava bol ili zadovoljstvo drugoga onako kako to ta osoba doživljava, kao i da na isti način shvaća uzrok (odnosno, da objašnjava osjećaje ili percepciju druge osobe onako kako to ta osoba sebi objašnjava), ali da nikada ne zaboravlja da su to iskustva ili percepcije druge osobe. Ako ovaj zadnji uvjet nije ispunjen ili ako se ispusti iz vida, više nije riječ o empatiji nego o identifikaciji...

Evolucija u tumačenju pojma empatije odigrala se na samom početku 1970-ih. Izdvojene su dvije ključne komponente empatije: kognitivna i afektivna. Različita tumačenja slažu se da je empatija oblik emocionalne reprodukcije u smislu da emocija jedne osobe može biti slična emociji koju doživljava drugi. Razlika između empatije i emocionalne zaraze je činjenica da je kod ove druge kognitivna dimenzija izostala.

Kognitivnu komponentu (kognitivnu empatiju) iskazuje učitelj kada, da bi svojim učenicima prenio znanje, ispita i upozna razinu prijemчивosti svakog pojedinog učenika. Kognitivna empatija je i empatija nastrane osobe koja manipulira svojom žrtvom. Empatija koja je svedena samo na kognitivnu empatiju ne znači nužno uvijek nešto pozitivno. Kognitivna empatija može se javiti istodobno s emocionalnim otklonom, dakle da kognitivni element empatije postoji ali ga ne prate emocije.

Emocionalna dimenzija (emocionalna empatija) pokreće se u situacijama uzajamnosti: ako mi se nasmiješiti, nastojat ću i ja nasmiješiti se tebi. Ako si ti tužan/na, bit ću i ja. Empatiju možemo shvatiti i kao više ili manje intenzivan oblik razdvajanja, ali uvijek „doziran“ kroz emociju drugoga. Ako razdvajanje više nije dozirano, moguće je da je osoba ušla u zonu emocionalne zaraze.

Medijacija

Proces u kojem treća strana (medijator) djeluje kao posrednik koji pomaže ljudima u sukobu da nađu dogovorno rješenje s kojim su obje strane zadovoljne (rješenje „pobjednik-pobjednik“).

Proces medijacije omogućuje objema sukobljenim stranama da iznesu svoju verziju činjenica, svoje emocionalno iskustvo za vrijeme događaja i činjenica, svoje neispunjene potrebe u dotičnoj situaciji kako bi se jasno utvrdilo što ih suprotstavlja. Naposljetku, bit će u mogućnosti suosjećati sa svojim suparnikom i zajedno tražiti rješenja koja bi spriječila ponovno izbijanje sukoba.

Vršnjačka medijacija se temelji na istom procesu. Uglavnom se primjenjuje u školskom okružju. Dovodi do značajnijeg smanjenja napetih odnosa u školskom okružju i na individualnoj razini, kao i na razini učionice te u širem kontekstu. Uloga medijatora prvenstveno je omogućiti mladima da sami riješe napetosti i pomoći im da pronađu konstruktivna rješenja te se ponovno povežu jedni s drugima.

Učenici medijatori i odrasli koji ih nadgledaju obučeni su da steknu psihosocijalne vještine, medijacijske alate, nepristran status, tolerantan stav i empatično slušanje.

Vršnjačka medijacija više je od pukog alata za rješavanje sukoba i predstavlja stvarni obrazovni projekt.

Medijatori u svakoj fazi rješavanja sukoba moraju voditi računa o sljedećem:

- ustanoviti je li sukob u njihovoj nadležnosti kao mladih medijatora
- moći uspostaviti okvir za optimalno funkcioniranje medijacije (povjerenje, povjerljivost, prostor, pravila...)
- slušati druge, ostati nepristran, nikada ne osuđivati ili moralizirati
- preformulirati riječi osoba u sukobu: činjenice, emocije, potrebe /vrijednosti
- usredotočiti se na dogovorno i dostižno rješenje povoljno za obje strane (pobjeda-pobjeda).

Medijacija omogućuje da se bezbrojni sukobi koji svakodnevno izbijaju u školama rješavaju razgovorom:

- pri čemu će svaka mlada osoba moći reći što misli, biti shvaćena i uvažena u pogledu eksperimentiranja s načinom na koji iskazuje sebe
- pri čemu će sukob te osobe biti razmotren i razriješen dogovorom

- pri čemu će mladi kojima je pomogla medijacija postupno sami preuzeti proces u svoje ruke te svladati alate uz pomoć kojih će moći razumjeti ono kroz što prolaze.

Školska medijacija daje mladoj osobi priliku da prepozna smisao u svom životu i kao učenik, i - još važnije - kao budući građanin.

Nasilje

U smislu latinske etimologije, riječ nasilje (eng. violence) ima dvostruki korijen: violare što znači „primijeniti silu“ na nekome ili nečemu i violentus, što sugerira zlouporabu sile. Nasilje je sila koju neko biće nameće drugoj osobi ili osobama, sve do prisile zastrašivanjem i terorom.

Kako prepoznati nasilan čin? Sama definicija nasilja ovisi o polazišnoj točki gledišta. Iz perspektive zakonodavstva, nasilje je napad na fizički ili psihološki integritet neke osobe. U kaznenom zakonu pobrojene su situacije koje se odnose na kaznena djela nasilja i njima pripadajuće sankcije: primjerice, napad na život osobe koji može prouzročiti smrt, ali bez namjere, djelo koje može prouzročiti trajnu nesposobnost za rad itd. Postoji i točka gledišta počinitelja.

Svjetska zdravstvena skupština (WHA) 1996. godine usvojila je rezoluciju u kojoj navodi da je nasilje vodeći i rastući javnozdravstveni problem diljem svijeta. Kako bi pobliže opisala detalje ovog novog područja intervencije, WHO definira nasilje na sljedeći način: „prijetnja ili namjerna upotreba fizičke sile ili moći nad sobom, drugim osobama, grupama u zajednici, koja uzrokuje ili može uzrokovati traumu, smrt, psihološku štetu, usporen razvoj ili deprivaciju.“ Da bi neko djelo bilo okarakterizirano kao nasilje, mora biti počinjeno s namjerom da se nanese povreda. Namjera je djelo, a ne nastala posljedica. Čak i ako osoba nema namjeru nanijeti drugom povredu, odgovoran/na je jer je udarac bio njen/njegov izbor. S druge strane, ako se slučajno spotaknem i pri tome udarim drugu osobu, to nije nasilje nego nezgoda.

Važna posljedica stava i odluke WHO-a kojom se nasilje opisuje kao javnozdravstveni problem je činjenica da se promicanje psihosocijalnih vještina mladih ljudi, koje je inače učinkovit čimbenik odvratanja od zlouporabe droga, sada smatra učinkovitim i u smislu sprječavanja nasilja.

Naposljetku, treća točka gledišta je ona žrtve koja je doživjela fizičku, psihološku ili moralnu povredu.

Bolje je govoriti o 'nasilnim djelima' ili činovima nego o nasilju. Prva distinkcija između ovih pojmova pomaže nam utvrditi tri sfere nasilja (nasilnih djela):

- čin nasilja prema samome sebi, primjerice, samoubojstvo ili samovoljno sakaćenje,
- čin kolektivnog nasilja koji vrši grupa ili institucija,

a koje može biti iz ekonomske, medijske, socijalne ili političke dimenzije. Tako govorimo, primjerice, o institucionalnom nasilju na radnom mjestu (na poslu, u zatvoru, vrtiću ili školi), nasilju u javnom prijevozu, na ulici, u gradskim četvrtima itd.,

- čin interpersonalnog nasilja (dvije ili više osoba): nasilan sukob, uznemiravanje, ucjenjivanje, širenje glasina itd.

Razlikujemo i različite vrste nasilja: fizičko, verbalno, seksualno, psihološko nasilje i nasilje zbog deprivacije ili zanemarivanja. Ne treba zaboraviti da se nasilno ponašanje može sastojati od više vrsta nasilja.

Nenasilje

Gandhi je sanskrtski pojam ahimsa 1919. godine preveo na engleski jezik kao „nenasilje“. Riječ ahimsa koristi se u filozofskim tekstovima hinduističke, džainističke i budističke literature. U etimološkom smislu, riječ se sastoji od negativnog prefiksa i imenice himsa koja označava želju za ozljeđivanjem i povrjeđivanjem živog bića. Ahimsa je stoga umijeće i odricanje od želje da se naudi, koja je svojstvena živim bićima.

Dakle, nenasilje započinje odbijanjem nasilja. Ponajprije je riječ o osobnom izboru. Izbor često podrazumijeva i duboki osjećaj da je nasilje besmisleno, da svaki čin nasilja vodi opasnoj eskalaciji te da je mehanička navika vraćanja udaraca beskorisna. U tom smislu nenasilje se može smatrati mudrim stilom života ili filozofijom koja daje smisao postojanju. No nenasilje nije samo odbijanje nasilja. Kako je Jean-Marie Muller istaknuo: „ono se odnosi na stvarno suprotstavljanje nasilju i cilj nenasilja je uništiti uzrok i posljedice nasilja. Nesuprotstavljanje nasilju je manjak otpora. Nenasilje se ne odnosi toliko na odbijanje nasilja nego predstavlja borbu protiv nasilja.“

Da bi se sukobi riješili na nenasilan način, moramo imati na raspolaganju opipljiva sredstva aktivnog suprotstavljanja drugome kako bismo promijenili situaciju tako da sve uključene strane budu zadovoljne. Ti se instrumenti i načini nenasilnog djelovanja mogu naučiti.

Kako bi međusobne sukobe riješile u duhu nenasilja, osobe mogu koristiti dijalog i pregovaranje da bi postigle rješenje koje zadovoljava obje strane. Također, sukobi se mogu riješiti uz pomoć medijacije ili se, pak, može pribjeći zakonskim rješenjima uz intervenciju arbitra ili suca.

U kontekstu društvenog ili političkog sukoba, ako su pregovori propali, oni koji se osjećaju žrtvama nepravde mogu organizirati kampanju izravnih nenasilnih akcija: riječ je o odbijanju surađivanja s nepravdom (nepravednim zakonima ili praksama) i, istovremeno, odricanju od pribjegavanja nasilje prema drugima. Primjeri nenasilnih akcija/djelovanja su javno svjedočenje o nasilju/nepravdi, predlaganje izvedivih rješenja i uvođenje takvih novih rješenja u praksu. Ako

su sva zakonska sredstva propala, neke grupe smatraju legitimnim pribjeći nenasilnim a nezakonitim načinima djelovanja, tj. kročiti u sferu „građanskog neposluha“.

Odgovornost

Najjednostavnija definicija proizlazi iz latinske riječi respondere = djelovati kao odgovoran za nešto, odgovarati za nešto: odgovarati za posljedice svojih radnji (ili radnji maloljetne osobe za koju se skrbi).

Odgovornost se u moralnom smislu očituje u svijesti kao dužnost prema samom sebi, drugome, ostalim ljudima i okolišu. Započinje sviješću i namjerom (motivacija) osobe koja djeluje, uz pretpostavku da pri djelovanju ima, makar određeni dio, slobode. Odgovornost se očituje u održavanju obećanja te u prihvaćanju pogreški i pravednih sankcija za vlastite prijestupe. „Biti odgovoran/na“ znači, također, imati mogućnost i/ili imati slobodu donositi vlastite odluke. S druge strane, baš poput autonomije, ponekad je odgovornost općenit i idealiziran pojam. Praktičnije je specificirati i reći „biti odgovoran za nešto“: projekt, misiju, radnju - nešto što se može mjeriti u smislu odgovornog ponašanja.

Građanska odgovornost definirana je u građanskom zakonu: svatko je odgovoran za štetu nastalu ne samo stvarnom činidbom, nego i nemarom ili nehajem, kao i za štetu koju su uzrokovale osobe za koje je zadužen/a ili stvari koje su mu/joj povjerene. Popravljanje štete uzrokovane nečijom radnjom je obvezno i ako nije bilo namjere činjenja štete. Ne uzima se u obzir ideja „pogreške“ nego se dokazuje uzročna veza između radnje i štete. Moguće je preventivno se osigurati kako bi se dobila pomoć za popravak štete ako zatreba.

Kaznena odgovornost neke osobe procjenjuje se na temelju dobi (definirana je najniža dobna granica za postojanje kaznene odgovornosti), zrelosti i svijesti počinitelja o prekršajnoj prirodi čina. Polazi od pretpostavke da se čin može pripisati osobi (na osnovu činjeničnih ili stvarnih dokaza); da se može definirati kao kršenje zakona (zakonski element) i da procjena namjere/predumišlja omogućuje primjenu otegotnih ili olakotnih okolnosti.

Obrazovanje za odgovornost mora omogućiti učenicima, budućim građanima i građankama, da jasno analiziraju te izgrade promišljene stavove i pristupe temeljene na solidarnosti. Na taj će se način moći, suočeni s različitim rizicima, ponašati neovisno i prilagođeno, iz predostrožnosti ili kada se nađu u određenoj situaciji. Ovo područje obrazovanja odnosi se na sigurnost, zdravlje, ali i na okruženje za održivi razvoj.

Pravila

Pravila su postupci, indikacije, znakovi koji nam govore kako stvari funkcioniraju, što je moguće, a što ne u nekoj situaciji, što je prihvatljivo, a što ne u nekom odnosu.

Odrasli koriste pravila da bi organizirali obrazovanje djece i mladih.

Različite kulture mogu koristiti vrlo različita pravila. Ista stvar može biti prihvatljiva ili ne i može različito funkcionirati u različitim kulturnim kontekstima.

Pravilo funkcionira ako je jasno, poznato i zajedničko osobama koje ga koriste.

NTS uvodi jasna pravila u obrazovanje, koja se mogu razlikovati od tradicionalnih pravila koja se koriste u školama i obiteljima.

Osnovno pravilo je da odraslima nije dopušteno ponižavati djecu zbog njihovih pogrešaka ili „lošeg ponašanja“.

Važno je da odrasli dijele zajednička pravila u školi i učionici te da ih svima pojasne.

Ako pravilo nije jasno ili ako ga odrasli ili učenici ne razumiju, to nije pravilo i ne može funkcionirati.

Učenici kojima je deset ili više godina, trebaju biti uključeni u zajednička pravila. Drugim riječima, važno je s učenicima razgovarati o pravilima unutar okvira nenasilja, a ne poslušnosti. Obziran i učinkovit način postavljanja pravila u grupi (obitelj, učionica, škola) podrazumijeva njihovo zajedničko utvrđivanje na osnovu potreba svih članova grupe.

Tako pravilo na neki način postaje dogovor, pakt o zaštiti/sigurnosti za svaku osobu i cijelu grupu.

Ponekad se pojam „pravila“ miješa s drugim pojmovima kao što su zabrana, red, naredba, zakon.

Koncept pravila je velik i kompleksan. Uključuje i zakone i školske propise koje donose oni koji imaju ovlasti usvajati i mijenjati pravila.

Osim toga, postoje i „prirodna pravila“: njih nitko ne smije mijenjati, a zadatak je znanosti proučiti ih i koristiti.

Budući da su sudionici, djeca imaju moć prihvaćati i postavljati pravila.

Brojni zakoni i pravila propisuju sankcije ili kazne za prijestupnike ili kršitelje zakona.

Brojna pravila i neki zakoni ne propisuju sankcije za prijestupnike (u tom kontekstu, primjeri nepoštivanja pravila bili bi ljetno računanje vremena ili gramatička ili matematička pravila).

Sustav može funkcionirati i bez sankcija ako odrasli na jasan način daju prikladna, korisna, edukativna pravila koja su zajednička za odrasle i za djecu/mlade/učenike.

Provencija

Provencija je proces koji osigurava da se usvoje vještine potrebne kako bi se osoba sa sukobom nosila na nenasilan način. Naglasak na provenciju korisna je metoda intervencije prije nego što sukob postane očit.

John W. Burton¹⁵ pojam *provencija* koristi kao igru engleskih riječi, djelomično zato što se ne želi vezati uz ideju da sukobe treba izbjegavati ili spriječiti (eng. prevention), djelomično kao igru riječju „provide“ (pružiti) - što zapravo znači da se *provencijom* osigurava stjecanje vještina potrebnih da ljudi mogu sami sukob riješiti na nenasilan način. Obrazovanje za nenasilnu transformaciju sukoba naglašava da cilj nije spriječiti sukobe kao takve, nego spriječiti da sukobi prerastu u nasilje.

Provencija u sklopu obrazovnog sustava sastoji se od stvaranja osjećaja zajedništva i, istodobno, razvoja osobnih vještina, kako kod učitelja, tako i kod učenika, kako bi se spriječile nasilne krize u procesu sukoba i postavili temelji za miroljubiv suživot. Odnosi se na korake u smjeru razvijanja i primjene strategija i resursa potrebnih za stvaranje struktura i odnosa kojima se gradi nenasilna zajednica.

Proces *provencije* sastoji se od progresivnih koraka (*skala provencije*). Prema Pacu Cascónu¹⁶ to su: izgradnja grupe, učinkovita komunikacija ili konsenzus, suradnja i vještine za rješavanje sukoba. Unutar koraka izgradnje grupe nalaze se manji koraci koji se odnose na: (1) znanje i uvažavanje sebe i drugih; (2) poštovanje sebe i drugih i (3) izgradnja povjerenja.

Samopoštovanje

Samopoštovanje je procjena samoga sebe u pogledu vlastitih vrijednosti. Riječ je o unutarnjem procesu koji se gradi od rođenja i koji je povezan sa slikom koju o djetetu daju njegovi roditelji i, kasnije, osobe u školskom okružju. Općenito se može smatrati procesom kojim se pojedinac nosi sam sa sobom, svojim rezultatima, sposobnostima, osobinama, pozitivnim ili negativnim prosudbama. Razina samopoštovanja može se mijenjati tijekom života.

Visoka razina samopoštovanja postoji kad je procjena samoga sebe pozitivna i poštena. S jedne strane temelji se na svijesti o vlastitim prednostima i slabostima, ali i na svijesti o vlastitoj unutrašnjoj vrijednosti kao ljudskog bića. Omogućuje razvoj sigurnosti u sebe, koja je potrebna kako bi osoba mogla živjeti u društvu, napredovati i razvijati se.

Tiče se, dakle, prepoznavanja i daljnjeg razvijanja naših ljudskih kvaliteta, vlastitih sposobnosti, vještina i znanja. To kod osobe stvara samosvijest koja je potrebna kako bi mirno pristupila svakoj novoj situaciji i kako ne bi druge smatrala potencijalnom prijetnjom. Ne tiče se samo „prednosti“ koje imamo, nego i dobrog predstavljanja sebe te ispravnog poimanja vlastitih slabosti, teškoća, sposobnosti učenja i samoprihvatanja vlastite složenosti i nesavršenosti na blag način.

Riječ je i o egzistencijalnoj svjesnosti: „Ja sam jedinstvena osoba pa me stoga svakako treba poštovati, baš kao i svakog drugog čovjeka.“

Stoga samopoštovanje ne odražava uvijek stvarne osobine neke osobe nego one koje on ili ona procjenjuje da ih ima ili nema. Ako ta procjena ne odgovara stvarnosti, govorimo o premalo ili previše samopoštovanja (previsoka ili preniska razina samopoštovanja). Obitelj ili međuljudski odnosi u kojima osoba biva ponižavana često su uzrok preniske razine samopoštovanja. S druge pak strane, previsoka razina može biti strategija preživljavanja povezana s osnovnom potrebom za priznavanjem. U svakom slučaju, obje krajnosti onemogućuju ispravno samodokazivanje i izvor su sukoba u međuljudskim odnosima.

Iz svega navedenog proizlazi, i opće je prihvaćeno, da je jako važno osigurati uvjete koji omogućuju izgradnju samopoštovanja u razdoblju kad se dijete razvija.

Sankcija

Sankcija je mjera koja se donosi kako bi se osiguralo poštivanje zakona i pravila te kako bi osoba koja ih krši postala svjesna toga i promijenila ponašanje.

U skladu sa zakonom, i kazna i sankcija su podložni načelu dokaza, odnosno presumpcije nevinosti (dok se ne dokaže krivnja), načelu zakonitosti (osoba može biti kažnjena/sankcionirana samo na temelju jasnog i konciznog teksta, uglavnom unaprijed propisanog zakonom, s kojim svatko treba biti upoznat), načelu proporcionalnosti (proporcionalna težini počinjenog djela), načelu individualizacije (sankcija ne može biti kolektivna i mora uzeti u obzir pojedinačno utvrđenu namjeru) te načelu kontradiktornosti (svaka strana ima pravo saslušanja i izjasniti se o činjenicama i dokazima suprotne strane).

Školsko okružje obuhvaćeno je vladavinom prava i u pogledu disciplinskih sankcija ova se načela odnose na njega.

Često se razlikuju „disciplinske mjere“ (sankcije za teže prekršaje) za koje je nadležan poseban odbor ili ravnatelj škole i „školske mjere“, tj. sankcije za kršenje pravila u školskoj svakodnevici, u učionici. Te sankcije spadaju u diskrecijsku zonu učitelja i školskog osoblja.

15. Burton, John W. (1990.) *Conflict: Resolution and Prevention*. London: Palgrave Macmillan.

16. Cascón, Paco (2001) *Education in and for conflict*. Bellaterra: UNESCO Chair of Peace and Human Rights. <http://unesdoc.unesco.org/images/0013/001329/132945m.pdf>

U svakom slučaju, svrha je sankcije postaviti granice koje se ne smiju prijeći. Sankcija služi kako bi jamčila pravila i time olakšala funkcioniranje grupe i realizaciju njenih projekata te zaštitila svakog pojedinačnog člana grupe. Priroda sankcije mora biti propisana tijekom sastavljanja pravila. Sa sankcijom moraju biti upoznate sve osobe kojih se ona tiče. Osim toga, mora biti vezana uz počinjeno djelo, pravedna, i mora voditi računa o poštovanju i dostojanstvu osobe kojoj se sankcija propisuje.

U području obrazovanja, učinkovitost kazne temelji se na strahu od represije u slučaju prijestupa. Mnoge su kazne impulzivni odgovori na prijestupe, subjektivne i ponekad shvaćene kao nepravedne, osobito ako su ponižavajuće ili ako ih se nakupi veći broj, a nisu povezane s nedavnim činom ili djelom.

Sankcija kao dio poduke i kazna nisu isto. Svrha sankcije je pomoći učeniku da se razvije, osnažiti ga i potaknuti ga da razmisli o važnosti poretka i granica.

Može imati različite oblike: popravljjanje štete uzrokovane djelom, poboljšavanje razumijevanja pravila koje je prekršeno, razmatranje motiva, potreba, problema koji je u pozadini ponašanja – kako bi se pronašla rješenja prihvatljiva za sve strane.

Sankcija kao dio poduke je alat za integriranje pravila i stoga jamstvo da će se pravila dugoročno i poštovati.

Sukob (konflikt)

Na latinskom, riječ *conflictus* znači konfrontacija ili okršaj (od „*confligere*“, „obračunati se“). Rezultat je međudjelovanja suprotnih strana zbog različitih potreba, želja, interesa, ideja ili vrijednosti. Pojednostavljeno, može se reći da riječ „sukob“ ili „konflikt“ izražava neslaganje između dvije ili više strana, bilo da je riječ o pojedincima ili grupama, ako to neslaganje opterećuje bilo koju stranu. Situacije koje stvaraju sukobe dio su društvenog života i kao takve su neizbježne. Budući da se u našoj kulturi njeguje stav da su sukobi uglavnom povezani s nasiljem, važno je razlikovati ova dva pojma.

Rješavanje sukoba između dvije ili više osoba (unutar grupe) ili između više grupa dinamičan je i složen proces. Uključuje neugodne emocije kao što su, ljutnja, strah i reakcije kojima se nastoji, svjesno ili ne, povratiti osobni mir. Sukobi uvijek izbijaju u nekom kontekstu i uvijek je s njim povezana borba za moć koja može prevagnuti na jednu ili drugu stranu. Za razliku od vršnjačkog zlostavljanja, u sukobu moć može „seliti“ između protagonista. Recimo, učenik koji ima manju moć u odnosu na učitelja, može dobiti više moći nakon što postane dio grupe učenika. U situaciji koja uključuje vršnjačko zlostavljanje žrtva se nikada ne usuđuje učiniti takvo što. U svakoj fazi procesa svaki protagonist vrši izbor prema nekoliko kriterija: ravnoteža moći, procjena ozbiljnosti dotičnog problema i koliko je njemu/njoj stalo do međusobnog odnosa. Svatko bira između: prilagodbe

željama drugoga, povlačenja, suprotstavljanja ili predlaganja dogovora. Svaki navedeni stav je više ili manje prilagođen situaciji te svaki može rezultirati nasilnim ili nenasilnim ponašanjem.

Ignoriranje ili pretvaranje da se sukob ignorira nije dovoljno da se ukloni problem koji ga je izazvao. Osim toga smatramo da je riječ o nasilju u slučaju kada netko biva sputan i trpi zlouporabu moći drugoga. Nasilje je i kada je osoba u nepravednoj situaciji zbog koje pati, ako je u opasnosti, a nitko joj ne pomaže ili ako se njome manipulira putem prividnog pregovaranja.

U situaciji koja se čini nepravednom, legitimno suprotstavljanje može prerasti u nasilan okršaj koji uključuje fizičku ili verbalnu agresiju. S druge strane, suprotstavljanje može biti u obliku nenasilnog otpora. Cilj nenasilnog djelovanja je izbalansirati odnose moći kako bi se otvorio prostor za dijalog. Potom, rješavanje sukoba može se nastaviti konstruktivnim suprotstavljanjem u kojem se problemi rješavaju razmjenom mišljenja, dogovorom i suradnjom: tiče se kreativnog iznalaženja alternativnih rješenja kojima se ispunjavaju vlastite i tuđe potrebe, ispravljaju različita ponašanja i smiruju napetosti. Riječ je o pozitivnoj transformaciji sukoba. Sustavno rješavanje manjih neslaganja u grupi može spriječiti izbijanje emocionalnih kriza koje su izraz neprepoznatih ili neriješenih sukoba.

Sljedećih 11 pretpostavki odnosi se na naše poimanje sukoba:

1. Pojam sukoba ima više dimenzija.
2. Sukob je prirodan dio života i obrazovanje može utjecati na način na koji se sukobi rješavaju.
3. Sukobi se javljaju na mikro, mezo i makro razini društva. Rod, rasna i etnička pripadnost i slični identitetski okviri čine makro sferu i mogu se smatrati vrstom sukoba koji nameću društvena ili kulturološka pravila i konvencije. Sukobi na makro razini mogu dovesti do onih na mezo (grupnoj) i mikro (interpersonalnoj) razini.
4. Sukobljene strane su na neki način međuovisne, inače sukob na njih uopće ne bi utjecao. Način na koji sukobljene strane reagiraju ovisi o načinu na koji poimaju situaciju i suprotnu stranu (ili strane).
5. Sukob je unutarnji dinamični proces. Konfliktne situacije i akteri u njima stalno se mijenjaju. Konfliktan odnos može se razviti i u zreli oblik odnosa.
6. Obrazovanje o nenasilnoj transformaciji sukoba prilika je za učenje i razvoj. Duboko je ukorijenjena u ideji da je škola mjesto za učenje i s obzirom da je sukob prilika za učenje, njime se treba baviti u školi.
7. Obrazovanje o nenasilnoj transformaciji sukoba za učitelje treba biti usmjereno na razumijevanje kulturološkog i organizacijskog (institucionalnog) konteksta u kojem se odvija sukob. Osim toga, treba pružiti alate i znanje uz pomoć kojih se može upravljati sukobima, a ne naglasak stavljati na žurno rješavanje sukoba.
8. Učenici trebaju imati priliku reći što misle. Obrazovanje o nenasilnoj transformaciji sukoba

treba uzeti u obzir kako učenici poimaju svijet i dopustiti isticanje više perspektiva umjesto nametanja perspektive odraslih. Posljedično, obrazovanje za transformaciju sukoba treba aktivno priznati, tražiti i integrirati više perspektiva.

9. Nenasilna transformacija sukoba treba imati i emancipacijsku dimenziju. Iako učitelj djeluje kao autoritet u formalnom školskom okruženju, važno je da obrati pažnju na rješavanje sukoba u kojima se nađu učenici, i to na način kojim poštuje dostojanstvo svakog učenika i cijeni ga kao osobu jednako kao što poštuje i cijeni ostale učitelje.
10. Školsko okruženje pruža jedinstvene prilike za sukobe i često u tom smislu djeluje kao okidač. Budući da se za učenike, učitelje, roditelje i administrativno osoblje izazovi u obrazovanju stalno mijenjaju, oni konstantno uključuju nove i nepredvidive vrste sukoba na mikrorazini. Stoga je moguće predvidjeti da će se učitelji trebati nositi sa sukobima za koje ne postoje poznata pravila.
11. Nenasilna transformacija sukoba učinkovitija je i njene mjere prožimaju cijelo školsko okruženje te utječe na odluke koje se donose (kao što su pravila, restorativne sankcije, sudjelovanje, suradnja među učiteljima).

Osposobljavanje za nenasilnu transformaciju sukoba stoga je ključno za bolji suživot.

Suradnja

Korijen vuče iz latinskog cum = zajedno i operare = raditi, može se prevesti kao „raditi zajedno“. O suradnji govorimo ako se ljudi okupe i objedine svoje znanje i vještine kako bi riješili problem ili proveli projekt.

Ideja suradnje značajno se razvila u 19. stoljeću kao alternativa ekscesima liberalizma, a u njenom razvoju prednjačili su utopijski socijalisti kao što su Fourier u Francuskoj ili Owen u Engleskoj. Postupno se oblikovala rastom potrošačkog društva, ponude, proizvodnje i komercijalizacije.

Da bi došlo do suradnje, potrebno je ispuniti nekoliko uvjeta. Kao prvo, ljudi trebaju osjećati da su povezani kroz zajednicu, zajedničku sudbinu ili interese, treba ih, također, povezivati osjećaj pozitivne međuovisnosti: postoji, dakle, uzajamno priznavanje pojedinačnih vještina i prednosti; važno je da se stvori okruženje koje dopušta sudjelovanje i izražavanje svake osobe uključene u proces.

Prema Motronu Deutschu, američkom socijalnom psihologu i istraživaču u području rješavanja sukoba, suradnički odnosi, za razliku od natjecateljskih, pokazuju više sljedećih pozitivnih značajki:

1. učinkovita komunikacija
2. prijateljski duh, spremnost na pomoć, a manje ometanja

3. koordinacija napora, podjela rada, usmjerenost na obavljanje zadataka, uređeni tijek raspravljanja, visoka produktivnost
4. osjećaj slaganja s idejama drugoga i osjećaj osnovne sličnosti u pogledu ideja i vrijednosti, vjera u vlastite ideje i vrijednost koju drugi članovi pridaju tim idejama
5. priznavanje i poštovanje drugoga uvažavanjem njegovih / njenih potreba
6. spremnost da se poveća moć druge strane
7. definiranje sukobljenih interesa kao uzajamnog problema koji će se riješiti zajedničkim naporom.

Suradnja nije tako jednostavna, nije dovoljno okupiti se da bismo bili suradnici. Suradnja zahtijeva učenje, razvijanje znanja te međuljudskih i socijalnih vještina. Célestin Freinet, francuski pedagog i aktivist za suradnju među odraslima, razvio je metodu podučavanja u kojoj se primjenjuje suradnja. U svom je razredu uspostavio vijeće za suradnju koje se sastaje svaki tjedan. To je okupljalište na kojem se uči o demokratskoj debati, rješavanju sukoba, planiranju projekata i uređenju života u razredu.

Suradničko učenje je metoda podučavanja koja uključuje timski rad učenika u grupama. Odvija se u četiri faze: prijedlog situacije koja uključuje problem – ili socio-kognitivni sukob – koji je potrebno riješiti, upute, suradničku aktivnost i davanje povratne informacije. Svakome je dodijeljena uloga: jedna je osoba zadužena za potreban školski pribor, druga pazi na vrijeme, treća vodi računa o vremenu govornika; tajnik, glasnogovornik grupe, facilitator procesa itd.

Davanje povratne informacije služi za opisivanje iskustva i dojmova tijekom suradničke aktivnosti i promišljanje o mogućim poboljšanjima kojima bi bilo moguće povećati učinkovitost. Grupa se prethodno pažljivo uputi i osposobi za uspostavljanje pozitivne međuovisnosti među učenicima, uključujući davanje konstruktivne, nenasilne povratne informacije. Pozitivna međuovisnost pridonosi osnaživanju: učenici trebaju učiti, ali istodobno pridonositi radu grupe.

Vršnjačko zlostavljanje

Odnosi se na dugotrajno fizičko, verbalno ili psihološko nasilje koje vrši jedan ili više učenika ili cijela organizacija (npr. razred ili klubski tim) s ciljem nanošenja štete žrtvi koja je u slabijem položaju.

Ovo je **sedam značajki vršnjačkog zlostavljanja**:

- opetovane uvrede tijekom duljeg razdoblja
- nesrazmjerna količina moći u rukama napadača i njegovih suučesnika
- počinjenje gnusnih djela jedino iz želje da se naudi
- žrtva koja se ne usudi prijaviti počinitelja od srama ili straha od odmazde; podložna je „zakonu“ šutnje

- odrasli teško uočavaju nasilje
- često postoje pasivni svjedoci, što daje punu moć zlostavljaču i njegovim suučesnicima
- zlostavljač koji se hrani publikom i ostalim učenicima koji to promatraju.

Stvara se trokut koji obuhvaća žrtvu, zlostavljača i promatrača i njihov odnos je u srži problema, pri čemu zlostavljač uspijeva u pretvaranju promatrača u suučesnika te tako uspostavlja odnos dominacije nad žrtvom. Dakle, kako bi se spriječilo ili prekinulo uznemiravanje, vrlo je važno usredotočiti se na cijelu grupu i kritički analizirati prevladavajući sustav normi, standarda i devijacija.

Rizici za žrtvu su:

- socijalna izoliranost: dijete ili mlada osoba može iskusiti sram, gubitak samopoštovanja, krivnju
- psihološka nedostupnost: ima utjecaja na učenje i lošiji školski uspjeh te rizik od prestanka školovanja; koči razvoj socijalnih i međuljudskih vještina kod djeteta ili mlade osobe; uzrokuje tjeskobu ili čak depresiju koji mogu dovesti do suicida
- osjećaj napuštenosti koji dugoročno može rezultirati teškoćama u integraciji u društvo ili pribjegavanjem nasilju.

Vršnjačko zlostavljanje nije ništa novo, no danas je taj problem dodatno izražen zbog novih informacijskih i komunikacijskih tehnologija (tekstualne poruke, mobilni telefoni, online poruke, forumi, chatovi, e-pošta, društvene mreže, blogovi). Uznemiravanje više nije rezervirano samo za fizičko okruženje u školi i oko nje. Žrtvu progone čak i u privatnosti vlastitog doma, u bilo koje doba dana ili tjedna tako što joj šalju ponižavajuće poruke, rugaju joj se, vrijeđaju, kleveću, diskreditiraju, plaše, lažno joj se predstavljaju, prijete, uporno s njom kontaktiraju... Ova dimenzija uznemiravanja može se smatrati online (računalnim ili kibernetičkim, prema eng. cyber) uznemiravanjem ili elektroničkim zastrašivanjem (eng. cyberstalking).

Zajednica

Zajednica se najčešće definira kao skupina ljudi koji žive u istom mjestu ili imaju neke zajedničke karakteristike¹⁷.

Na razini razreda, zajednica obuhvaća sve učenike i učitelja vodeći posebno računa o tome da u cjelinu budu uklopljeni najranjiviji ili „drukčiji“ učenici.

Na razini škole, zajednica obuhvaća svakog aktera koji radi u školi ili sudjeluje u njenom radu; učenike, njihove obitelji, učitelje, ravnatelja/ravnateljicu, osoblje u kuhinji, spremače/ice i ostalo školsko osoblje trebaju se smatrati dijelom zajednice zbog činjenice da svjesno ili nesvjesno obrazuju učenike kroz svaki njihov korak.

Na lokalnoj razini, članovi zajednice mogu uključivati organizacije civilnog društva iz tog područja, vlasnike trgovina u blizini škole, vjerska ili nacionalna udruženja, posebice ako su njihovi članovi istodobno i članovi školske zajednice te bilo koje druge neformalne grupe mladih u blizini škole.

Budući da učenici pripadaju svim zajednicama, ima smisla uzeti ih u obzir prilikom analize i transformacije sukoba na bilo kojoj razini (učionica, škola, gradska četvrt).

17. Skupina mirovnih aktivista (članova mirovnih timova) koji su od 1998. do 2003. radili na poslijeratnoj izgradnji mira u ratom razorenim lokalnim zajednicama istočne Hrvatske definirala je zajednicu kao: mjesto na kome zajednička nada, sadašnji život i budućnost ovise o ljudskoj povezanosti i povjerenju – povezanost između npr. običnih ljudi, mladih i starih, ljudi s posebnim utjecajem i posebnim odgovornostima u zajednici, ženskih grupa, manjina, škola, vjerskih institucija, poslovnog sektora i uprave (Volonteri u izgradnji mira, Centar za mir - Osijek, 2004., str. 14.).

Odabrana bibliografija

Kompetencije

Europska komisija (2018.). *Commission staff working document accompanying the document: Proposal for a council recommendation on key competences for lifelong learning*. Bruxelles.

Maslow, A.H. (1954.). *Motivation and Personality*. New York: Harper & Row.

OECD (2005). *Definition and selection of key competences. Executive Summary*.

Obrazovanje za nenasilnu transformaciju sukoba

Bayada B., Bisot A.-C., Boubault G., Gagnaire G. (2004.). *Conflit, mettre hors-jeu la violence*. Lyon: Chronique sociale.

Bickmore, K. (2002.). Peer mediation training and program implementation in elementary schools: Research results. *Conflict resolution quarterly*, 19 (4): 137-62.

Bickmore, K. (2004.). Discipline for democracy? School districts' management of conflict and social exclusion. *Theory & Research in Social Education*, 32 (1): 75-97.

Bonafé-Schmitt, J.-P. (2000.). *La médiation scolaire par les élèves*. Montrouge: ESF - Collection Actions sociales.

Cohen, R. (1995./2005.). *Students resolving conflict. Peer mediation in schools*. Tucson: Good-Year.

Coordination pour l'éducation à la non-violence et à la paix (2005.). *Programme pour l'éducation à la non-violence et à la paix*. Paris: Coordination pour l'éducation à la non-violence et à la paix.

Coordination pour l'éducation à la non-violence et à la paix (2011.). *100 questions-réponses pour éduquer à la non-violence*. Lyon: Chronique Sociale.

Davies, L. (2004.). *Education and conflict. Complexity and Chaos*. London: Routledge Falmer.

Hakvoort, I., Larsson, K., Lundström, A. (2018.). Teacher's Understandings of emerging conflicts. *Scandinavian Journal of Educational Research*, 1-15.

Hopkins B. (2002.). Restorative justice in schools. *Support for Learning*, 17 (3): 144-149.

Johansson, E., Emilson, A. (2016.). Conflicts and resistance: potentials for democracy learning in preschool. *International Journal of Early Years Education*, 24 (1): 19-35.

Johnson, D. W., Johnson, R.T. (1996.). Conflict resolution and peer mediation programs in elementary and secondary schools. A review of the research. *Review of Educational research*, 66 (4): 459-506.

Miller, A. (1979., drugo izdanje 1997.). *The drama of the gifted child. The search of the true self*. New York: Basic Books.

Novara, D., Di Chio, C. (2013.). *Litigare con metodo. Gestire i litigi dei bambini a scuola*. Trento: Erickson.

Novara, D., Regoliosi, L., (2018.). *I bulli non fanno litigare. Insegnare ai ragazzi a vivere con gli altri e a rispettarli*. Milano: Rizzoli.

Rosenberg M. (2004.c). *Teaching Children Compassionately: How Students and Teachers can Succeed with Mutual Understanding*. Encinitas, CA: Puddle Dancer Press.

Shantz, C.U., Hartup, W.H. (1992.). Conflict and development: An introduction. In C. U. Shantz, W.H. Hartup (Eds.). *Conflict in child and adolescent development (1-14)*. New York, NY: Cambridge University Press.

Valsiner J., Cairns, R.B. (1992.). Theoretical perspectives on conflict and development. In C. U. Shantz, W.H. Hartup (Eds.). *Conflict in child and adolescent development (15-35)*. New York, NY: Cambridge University Press.

Sukob, nasilje i nenasilje:

Burton, J.W. (1966.). Conflict as a function of change, In A. De Reuck & J. Knight (Eds.). *Conflict and society (370-401)*. A Ciba Foundation Volume. London: Churchill.

Bužinkić, E. i ostali (2015.). *Učiti za mir*. Zagreb: Centar za mirovne studije.

Deutsch, M. (1973.). *The resolution of conflict*. New York: Yale University Press.

Deutsch, M. (2014.). Cooperation, Competition and Conflict. In P.T. Coleman, M. Deutsch, & E. C. Marcus (Eds.). *The Handbook of Conflict-resolution: theory and practice* (treće izdanje) (3-28). San Francisco, CA: Jossey Bass.

Galtung, J. (1996.). *Peace by Peaceful Means: Peace and Conflict, Development, and Civilization*. London, UK: Sage Publications & International Peace Research Association.

Johnson, D.W., Johnson, R.T. (2009.). Energizing learning: The instructional power of conflict. *Educational Researcher* 38 (1, January): 37-51.

Lederach, J. P. (2003.). *The Little book of conflict transformation*. Intercourse, PA: Good Books.

Mellon, C., Semelin, J. (1994.). *La non-violence*. Pariz: Presses Universitaires de France.

Müller, B., Schweitzer, C. (2011.). Gewaltfreiheit als Dritter Weg zwischen Konfliktvermeidung und gewaltsamer Konfliktaustragung, u B. Meyer (izdanje) (2011.). *Konfliktregelung und Friedensstrategien. Eine Einführung*. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften, 101-124.

Novara, D. (2011.). *La grammatica dei conflitti. L'arte maieutica di trasformare le contrarietà in risorse. (The grammar of the conflicts. The art of turning adversity into resources)*. Casale Monferrato: Sonda.

Raffai, A., Đorđević, I., Kruhonja, K. (2004.). *Volonteri u Izgradnji mira i zajednice*. Osijek (Hrvatska): Centar za mir, nenasilje i ljudska prava.

Rosenberg M. (2004.). *We Can Work It Out: Resolving Conflicts Peacefully and Powerfully*. Encinitas, CA: Puddle Dancer Press.

Komunikacija i nenasilna komunikacija:

Cahn, D. D., Abigail, R. A. (2013.). *Managing Conflict Through Communication* (peto izdanje). New York, NY: Allyn and Bacon.

Claeys Bouüaert M. (2014.). *L'éducation émotionnelle de la maternelle au lycée*. Gap: Le Souffle d'Or.

D'Ansembourg, T. (2014.). *Cessez d'être gentil, soyez vrai !*, Montréal: Editions de l'Homme.

Filliozat I. (2013.). *Au coeur des émotions de l'enfant*. Malakoff: Marabout.

Rosenberg M. (1999.). *Nonviolent Communication: A Language of Life*. Encinitas, CA: Puddle Dancer Press.

Rosenberg M. (2004.). *Raising Children Compassionately: Parenting the Nonviolent Communication Way*. Encinitas, CA: Puddle Dancer Press.

Rosenberg M. (2012.). *Living Nonviolent Communication: Practical Tools to Connect and Communicate Skillfully in Every Situation*. Louisville, CO: Sounds True.

Autoritet i moć

Amnéus D. i ostali (2004.). *Validation Techniques and Counter Strategies. Methods for dealing with power structures and changing social climates*. Stockholm: Sveučilište u Stockholmu.

Burchell, G., Gordon, C., Miller, P. (1991.). *The Foucault effect: Studies in governmentality*. Chicago: University of Chicago Press.

Foucault, M. (1979.). *Discipline and Punishment: the birth of prison*. New York: Vintage Books, Random House.

Kohn, A. (2006., drugo izdanje). *Beyond discipline. From compliance to community*. Alexandria, VA: ASCD.

Kumashiro, K. (2000.). *Troubling Education. Queer Activism and Antioppressive Pedagogy*. New York/ London: Routledge Falmer.

Maheu, E. (dir.) (2011.). *L'Autorité pour une éducation non-violente. Autoriser à grandir !* Pariz: Ed. du MAN.

Maheu E. (2012.). *Sanctionner sans punir*. Lyon : Chronique Sociale.

Patfoort, P. (1995.). *Uprooting violence. Building Nonviolence*. Freeport, MA: Cobblesmith.

Patfoort, P. (2001.). *I want, you don't want. Nonviolence Education*. Freeport, MA: Cobblesmith.

Patfoort, P. (2006.). *Verdediging zonder aanval. De kracht van de Geweldloosheid* [Defense without attack. The power of nonviolence]. Mechelen: Jeugd en Vrede/ Baeckens Books.

Dostupno i na francuskom, talijanskom i njemačkom jeziku.

Thornberg, R. (2013.). *Det sociala livet i skolan: Socialpsykologi för lärare* [The social live in school: social psychology for teachers]. Solna (Švedska): Liber.

VeneKlasen, L., Miller, V. (2002.; 2007.). *A New Weave of Power, People and Politics*. Rugby (UK): Practical Action Publishing.

Izgradnja zajednice

Burton, J. W. (1990.). *Conflict: Resolution and Provention*. London: Palgrave Macmillian.

Colombo, G., Passerini, E. (2013.), *Imparare la libertà. Il potere dei genitori come leva di democrazia*. Milano: Salani.

Vijeće Europe (2016.), *Competences for democratic culture. Living together as equals in culturally diverse democratic societies*. Strasbourg: Vijeće Europe, 9-11.

Pariška deklaracija o promicanju građanstva i zajedničkih vrijednosti slobode, tolerancije i nediskriminacije kroz obrazovanje (2015.).

UNESCO (2017). Konsolidirano izvješće o provedbi preporuke iz 1974. o obrazovanju za međunarodno razumijevanje, suradnju, mir i obrazovanje u području ljudskih prava i temeljnih sloboda. UNESCO. Online izvješće (39 C/25).

Van Driel, B., Darmody, M., Kerzil, J. (2016.). *Education policies and practices to foster tolerance, respect for diversity and civic responsibility in children and young people in the EU, NESET II report*. Luksembourg: Ured za publikacije Europske unije.

VII. Dodatni materijali u hrvatskom izdanju

Foto: Učenici Islamske gimnazije dr. Ahmeda Smajlovića, dobitnici Priznanja MIROTVORNA ŠKOLA 2018., na seminaru Mir je u našim rukama - tema mirna reintegracija hrvatskog Podunavlja

Mirna reintegracija hrvatskog Podunavlja u pisanim izvorima

Pripremio i vodio Nikica Torbica, prof.

Tema:	Domovinski rat i mirovni proces
Modul:	IV (Što za mene znači poznavanje iskustva mirnog dovršetka rata u Hrvatskoj; što za moju zajednicu znači miran završetak rata)
Ciljana skupina:	4. razred srednje škole (može se prilagoditi i za nastavnike odnosno studente)
Trajanje provedbe:	90 min
Korelacija sa školskim predmetom/ima:	Politika i gospodarstvo, Psihologija, Filozofija, Etika, Hrvatski jezik, Građanski odgoj
Ishodi:	• Moći izdvojiti najvažnije činjenice vezane uz mirnu reintegraciju • Moći kritički vrednovati literaturu, udžbenike i medije • Moći usporediti različite prikaze i viđenja mirovnih politika • Moći sintetizirati pronađeno u raznim izvorima u obliku kraćeg pisanog teksta
Metode:	Razgovor, rasprava, rad na pisanim izvorima, grupni rad
Materijali i oprema:	Isprintani članci s portala, isprintani ulomci udžbenika povijesti, isprintani ulomci iz literature, hamer papir, markeri/flomasteri

Aktivnosti:

Nastavni blok sat – 90 minuta

Nastavnik dijeli učenike u šest grupa – svaka treba razmisliti kako bi u jednoj rečenici definirala mir. **(5 min)**

Učenici izlažu svoje definicije, a nastavnik pitanjima navodi na promišljanje **(10 min):**

- Zašto je bitno učiti o miru u vremenima kada nema rata?
- Je li mir uopće povezan samo s ratom?
- Što znači da mir ima političku i društvenu komponentu? Navedite primjer.

Nastavnik najavljuje temu *Mirna reintegracija u pisanim izvorima* i dijeli učenike u šest grupa. Najavljuje kako će podijeliti tri kompleta izvora, s time da će po dvije grupe raditi na istim izvorima.

- Grupa 1 i 2: tri do četiri stručne literature izabrane prema dostupnosti (Prilog 1)
- Grupa 3 i 4: udžbenici povijesti različitih autora/nakladnika (Prilog 2)
- Grupa 5 i 6: 3 novinski članci s portala - izabrani prema aktualnoj google pretrazi – najnoviji i najčitaniji (nastavnik/ica osigurava kao pripremu sata)

Učenici dobivaju zadatak da unutar grupa odgovore **(20 min):**

- Koliko su ponuđeni izvori opširni?
- Mogu li uz pomoć izvora odgovoriti na temeljna pitanja “Tko, što, kada gdje i zašto”
- Donose li izvori oprečne informacije? Navedi ih.
- Donose li izvori osoban stav ili samo navode činjenice?
- Osmislite pitanje koje vas zanima, a na koje vaš izvor nije pružio odgovor.

Nakon što učenici izlože rezultate grupnog rada nastavnik/-ica vodi kratku diskusiju temeljenu na sljedećim pitanjima **(15 min):**

- Koji od ponuđenih tipova pisanih izvora najopširnije govori o mirnoj reintegraciji?
- Koji od ponuđenih tipova pisanih izvora najviše iznosi osobni stav?
- Kako provjeriti točnost iznesenih informacija?
- Koja su vas pitanja zanimala? (nastavnik/-ica ih zapisuje na ploču)

Nastavnik/-ica svim grupama dijeli sve izvore te im daje zadatak da na hamer papiru napišu svoj prilog udžbeniku naslovljen “Mirna reintegracija hrvatskog Podunavlja”.

Pritom nastavnik zadaje parametre da prilog moraju napisati svojim riječima, da on mora odgovoriti na temeljna pitanja “tko, što, kada, gdje i zašto”, da mora biti dug između 100 i 250 riječi te da u njemu pokušaju odgovoriti barem na dva pitanja učenika iz grupnog rada.

Izglasani prilog postaje dodatni izvor po kojem će učiti o mirnoj reintegraciji hrvatskog Podunavlja.

Nastavnik/-ica obilazi grupe te potiče učenike da pokušaju i na internetu pronaći informacije, ali po potrebi i sam/a pomaže. **(25 min)**

Učenici hamer papire lijepe po učionici i čitaju tuđe priloge. **(10 min)**

Učenici glasaju za najbolje napisan prilog tako da svaka grupa glasa za jedan od preostalih pet priloga. **(5 min)**

Radni materijali

Radni materijal br. 1

Historiografija

Radni materijal br. 2

Udžbenici povijesti

Radni materijal br. 1 - historiografija

Dinko Šokčević

Hrvatska od stoljeća 7. do danas

Naklada Durieux, Zagreb 2016.

Istočna područja RSK koja su graničila sa Srbijom, Hrvatskoj su vraćena mirnim putem, Erdutskim sporazumom potpisanim 1995. godine.

...

Istočna Slavonija i hrvatska Baranja su na temelju Erdutskog sporazuma sklopljenog 1995. godine, 1998. godine mirno vraćene Hrvatskoj i time su uspostavljene međunarodno priznate granice republike. Na tom je području u znatnom broju ostalo srpsko stanovništvo (iako se jedan dio preselio u Srbiju, kao i oni iz okolice Sarajeva kada je na temelju odluke UN-a prestao srpski nadzor nad tim područjem), što jasno dokazuje da, u slučaju da Martićevi 1995. nisu, suprotno zdravom razumu, odbili svaki prijedlog za reintegriranje Krajine u Hrvatsku, i da je to područje mirnim putem došlo pod nadzor zagrebačke vlade, većina Srba ne bi trebala otići s tog područja.

Ždenko Radelić; Davor Marijan; Nikica Barić; Albert Bing; Dražen Živić
Stvaranje hrvatske države i Domovinski rat

Naklada Školska knjiga, 2006.

...

Vijest o Rezoluciji 1145 Vijeća sigurnosti UN-a 19. prosinca 1997., kojom je izglasovan odlazak UNTAES-a iz Hrvatske, proglašena je velikom

pobjedom kojom se hrvatsko Podunavlje napokon vraća Republici Hrvatskoj. Nakon pune dvije godine uprave UNTAES-a, 15. siječnja 1998. predstavnici međunarodne zajednice službeno su predali hrvatsko Podunavlje hrvatskim vlastima.

Ivo Goldstein

Povijest

Biblioteka Jutarnjeg lista

...

Kraj operacija i mirovni sporazum

Dok su se predsjednici natezali u Daytonu, na bivšem ratnom području odvijala se još jedna drama. SAD je želio istovremeno stabilizirati mir u Hrvatskoj, pa su se vodili i pregovori o budućnosti istočne Slavonije i Baranje, posljednjeg područja pod srpskom kontrolom. Erdutskim sporazumom utanačeno je prijelazno razdoblje od jedne ili dvije godine za vrijeme kojega će vlast u području obnašati međunarodna zajednica (UNTAES), a potom bi je u potpunosti preuzela hrvatska država.

...

Reintegracija Vukovara i okolice 1998.

Misija UNTAES-a završila je vrlo uspješno u siječnju 1998. godine: Vukovar i okolica reintegrirani su u Hrvatsku. Time je Hrvatska definitivno ovladala svojim međunarodno priznatim teritorijem i rat je definitivno ostao iza nje.

Sabina P. Ramet

Balkanski babilon

Naklada Alinea, Zagreb 2005.

Što se tiče Hrvatske, Daytonski mirovni sporazum obećao je povrat hrvatskog suvereniteta nad istočnom Slavonijom, tada u rukama Srba, i nad poluotokom Prevlakom, tada u crnogorskim rukama, zatim mogućnost povratka prognanika u istočnu Slavoniju kao i mogućnost povratka srpskih izbjeglica u Krajinu i druga područja Hrvatske.

...

Moglo se i očekivati da će se teritorijalna pitanja najlakše riješiti, barem kada je riječ o samom prijenosu jurisdikcije nad teritorijem. Istočna Slavonija vraćena je pod hrvatsku upravu u siječnju 1998., nakon dvogodišnjeg „prijelaznog razdoblja“

...

Od 1996. do ožujka 1998. iz Vukovara i okolice izbjegla je gotovo polovica od 120 000 Srba koji su nekada živjeli na tom području, a govorilo se da se na odlazak spremaju i mnogi drugi. Takvom ishodu pridonijeli su brojni incidenti u kojima su mještani Hrvati fizički napali i tukli Srbe, izbacivanje iz stanova i otpuštanje s poslova pod novom hrvatskom upravom. Osim toga, od 1500 kuća čiji su vlasnici dobili sredstva za obnovu iz državnih fondova do ožujka 1998., samo je šest kuća pripadalo Srbima.

Radni materijal br. 2 - udžbenici povijesti

Hrvoje Petrić; Jakša Raguž
Udžbenik iz povijesti za IV. razred gimnazije
Izdavačka kuća Meridijani, Zagreb 2014.

Dajtonski sporazum – Mirna reintegracija hrvatskog Podunavlja

Krajem 1995. godine u višestranim mirovnim pregovorima u Daytonu, u SAD-u, sklopljen je mirovni sporazum kojim je okončan rat u Bosni i Hercegovini.

...

Drugim sporazumom dogovoreno je da se okupirano hrvatsko Podunavlje, Baranja i istočna Slavonija mirno uključe (reintegriraju) u ustavno-pravni sustav Republike Hrvatske, uz pomoć prijelazne uprave UN-a, što je i provedeno 16. siječnja 1998. godine. Time je završen proces oslobođenja privremeno zauzetih dijelova Republike Hrvatske.

Miroslav Akmadža, Mario Jareb, Zdenko Radelić
Povijest 4
Alfa, Zagreb 2014.

Erdutski sporazum o reintegraciji hrvatskog Podunavlja u sastav Republike Hrvatske

Sporazum o mirnoj reintegraciji hrvatskog Podunavlja (Baranja, istočna Slavonija i zapadni Srijem) u ustavotvorni poredak Republike Hrvatske potpisan je potkraj 1995. u Erdutu pod okriljem međunarodne zajednice i SAD-a. Vijeće sigurnosti uspostavilo je prijelaznu upravu UN-a za istočnu Slavoniju. Time je otvoren dvogodišnji proces postupnog ulaska hrvatskih vlasti na prostor hrvatskog Podunavlja. Hrvatska je punu pravu nad Podunavljem preuzela 15. siječnja 1998., čime je potpuno zaokružila svoj državni teritorij vrativši ga pod potpunu hrvatsku suverenost.

Goran Miljan, Ivica Miškulin
Povijest 4
Profil, Zagreb 2009.

Posljednji dio hrvatskog teritorija, koji nije oslobođen tijekom 1995. godine, bila je istočna Slavonija. Nedvojbeno pod utjecajem hrvatskih vojnih pobjeda, politički predstavnici pobunjenih Srba iz istočne Slavonije iste godine iskazuju spremnost na pregovore. Potpisan je Erdutski sporazum (studen 1995. godine). Dogovoreno je da se okupirana područja podvrgnu privremenoj prijelaznoj upravi UN-a. Nakon toga redarstvene poslove preuzele bi snage hrvatskog Ministarstva unutarnjih poslova. To se i dogodilo 15. siječnja 1998. godine, kada je prestao mandat snagama UN-a. Mirnom reintegracijom hrvatskog Podunavlja i posljednji dio hrvatskog teritorija bio je vraćen u ustavni poredak Republike Hrvatske.

Krešimir Erdelja, Igor Stojaković
Koraci kroz vrijeme 4
Školska knjiga, Zagreb 2015.

Nakon brzo i uspješno provedenih akcija Bljesak i Oluja bilo je sasvim jasno da će hrvatske vlasti, bude li potrebno, na sličan način pokušati osloboditi i područje istočne Slavonije i Baranju. Svjesno situacije, srpsko je vodstvo pristalo na pregovore, a u njima su kao posrednici sudjelovali i predstavnici međunarodne zajednice. Obostrana želja da se izbjegnu nove žrtve, kao i daljnje nepotrebno razaranje, rezultirala je potpisivanjem Temelnog sporazuma za istočnu Slavoniju, Baranju i zapadni Srijem u studenom 1995. godine. U siječnju 1996. Vijeće sigurnosti UN-a donijelo je Rezoluciju 1037 o početku operacije UN-a za reintegraciju hrvatskog Podunavlja u ustavno-pravni poredak Republike Hrvatske. Prijelaznom upravom Ujedinjenih naroda za istočnu Slavoniju, Baranju i zapadni Srijem (službena kratica: UNTAES) ravnao je general Jacques Paul Klein.

Većina hrvatskih građana podržavala je ovakav miran način reintegracije hrvatskog Podunavlja, dok je samo jedan manji dio smatrao da bi taj proces mogao predugo trajati te je boljom smatrao ratnu opciju. Među srpskim stanovništvom u Podunavlju bilo je mnogo više onih koji su bili nezadovoljni sporazumom, što je bilo vidljivo po relativno čestim incidentima koji su se u Podunavlju događali. Ukupnom smirivanju stanja svakako je pridonio Zakon o oprostima (usvojen u svibnju 1996.), kao i sporazum o normalizaciji odnosa između Hrvatske i SRJ, potpisan u Beogradu u kolovozu 1996. godine, kojim su se dvije države međusobno priznale u postojećim (nekadašnjim republičkim) granicama. Na kraju, u prosincu 1997. Vijeće sigurnosti jednoglasno je donijelo odluku o završetku mandata UNTAES-a, a 15. siječnja 1998. mirnom reintegracijom istočna Slavonija, Baranja i zapadni Srijem ponovno postaju sastavnim dijelom Republike Hrvatske, čime su izbjegnute daljnje žrtve i razaranja.

Mirna reintegracija hrvatskog Podunavlja kroz sjećanja svjedoka vremena

Tena Banjeglav

Documenta – centar za suočavanje s prošlošću

Tema:	Domovinski rat i mirovni proces
Moldul:	IV (Što za mene znači poznavanje iskustva mirnog dovršetka ratu u Hrvatskoj; što za moju zajednicu znači miran završetak rata)
Ciljana skupina:	4. razredi srednjih škola i gimnazija, radionica za nastavnike
Trajanje provedbe:	90 min
Korelacija sa školskim predmetom/ima:	Geografija, Građanski odgoj i obrazovanje, Politika i gospodarstvo
Ishodi:	Učenici će biti sposobni: • Objasniti proces mirne reintegracije hrvatskog Podunavlja • Obrazložiti važnost tog procesa za Republiku Hrvatsku • Analizirati audio-vizualne izvore s temom mirne reintegracije • Kritički procijeniti proces mirne reintegracije, kao i sjećanja svjedoka vremena • Razviti vlastiti stav o utjecaju procesa mirne reintegracije na život ljudi na području istočne Slavonije
Metode:	Metoda usmenog izlaganja, metoda razgovora, metoda rada s audio-vizualnim izvorima, metoda rada s filmom, individualni rad/grupni rad
Materijali i oprema:	Računalo i projektor, tablet ili mobitel, radni listići s kratkim biografijama svjedoka

Aktivnosti:

1. Nastavni sat – 45 min

Nastavnik/ca daje učenicima zadatak da u parovima ponove što znaju o Domovinskom ratu, s fokusom na područje istočne Slavonije (kronologija, operacije, ključni događaji). Najvažnije zapisuju u bilježnicu. **(3 min)**

Zatim nastavnik/ca postavlja pitanje učenicima.

Utvdili smo da znate dosta o ratu. Znate li nešto o mirovnim inicijativama, pokretima, mirovnom aktivizmu u vrijeme rata? Pitati učenike što za njih znači mir, kako bi ga definirali, objasnili? **(3 min)**

Alternativno odabrati neki citat o miru i komentirati ga s učenicima.

Primjer citata:

“Rat, i najduži, samo protrese pitanja zbog kojih se zaratilo, a njihovo rješenje ostavlja vremenima koja nastupaju poslije sklapanja mira.”

Ivo Andrić

Nastavnik/ca najavljuje novu nastavnu jedinicu. **(1 min)**

Nastavnik/ca metodama usmenog izlaganja, razgovora i korištenjem različitih izvora objašnjava učenicima kako je tekao proces mirne reintegracije, tko su najvažnije osobe koje su taj proces vodile, ključne događaje, ključne kronološke odrednice i drugo što je važno da bi učenici zaista razumjeli povijesnu pozadinu i važnost procesa. **(20 min)**

Informacije i osobe koje treba spomenuti:

- Geografski – područja koja su reintegrirana: istočna Slavonija, Baranja i zapadni Srijem
- trajanje: od 15. siječnja 1996. do 15. siječnja 1998.
- Erdutski sporazum
- UNTAES
- Jacques Paul Klein, Ivica Vrkić, Vesna Škare-Ožbolt, Joško Morić, Milan Milanović, Vojislav Stanimirović
- tijek procesa reintegracije, njegove glavne ciljeve
- „Kleinova tržnica“ i djelovanje organizacija civilnog društva
- „Vlak mira“
- činjenica da je mirna reintegracija bila vrlo uspješan proces, ali da je danas, za razliku od ratnih djelovanja i pobjeda, zaboravljena i zanemarena u javnosti, nacionalnoj povijesti i kulturi sjećanja.

Nastavnik/ca prikazuje učenicima film „Lica mirne reintegracije“ **(8:43 min)**.

Daje učenicima upute da zapisuju ono što smatraju najvažnijim ili najzanimljivijim u filmu.

Metodom razgovora nastavnik i učenici analiziraju film. Prijedlozi pitanja: *Na koji način svjedoci vremena govore o Mirnoj reintegraciji? Što ističu kao najvažnije u samom procesu? Kako govore o životu u Vukovaru i okolici nakon mirne reintegracije?* **(9 min)**

2. Nastavni sat – 45 minuta

Nastavnik/ca će podijeliti učenike u grupe (4 – 6 grupa). Svakoj grupi dat će jedan intervju iz Osobnih sjećanja koji moraju obraditi. Za početak, pročitat će uvod o osobi koju su dobili – tko je ona, gdje je rođena, gdje je živjela, kakva je njezina veza s istočnom Slavonijom i mirnom reintegracijom (u prilogu 3.). Najvažnije stvari će zapisati na plakatni papir. Zatim će na tabletima ili mobitelima poslušati dio intervjua koji se tiče mirne reintegracije, suživota na području istočne Slavonije za vrijeme i nakon mirne reintegracije, te mišljenja, stavove i iskustva ljudi. Ponovno će zapisati najvažnije što je osoba u intervjuu rekla. Zatim će svaka grupa zapisano izložiti pred čitavim razredom, ispričati kratku priču o svjedoku te iznijeti njegov stav o mirnoj reintegraciji i životu na reintegriranom području nakon nje. Ostali učenici će zapisati što su druge grupe izložile. **(30 min)**

Nakon što su sve grupe prezentirale svoje svjedoke i njihova mišljenja i iskustva o mirnoj reintegraciji, nastavnik/ca ih ponovno pitanjima vodi kroz analizu tekstova i mišljenja. Također, važno je komentirati različitost sjećanja, što ljudi pamte, a što zaboravljaju, zašto. Potrebno je tematizirati i probleme s usmenom povijesti.

Neke ideje za razgovor o usmenoj povijesti:

Kao što ste vidjeli, različite osobe pamte iste događaje povezane s mirnom reintegracijom na drugačije načine. Koji su razlozi za to? Kako osobno iskustvo utječe na naše pamćenje? Kako možemo razumjeti što su interpretacije i osobne perspektive kad radimo s izvorima i svjedocima vremena?

Radni materijali

Radni materijal br. 1

Definicije

Radni materijal br. 2
Poveznica na film „Lica mirne reintegracije“

Radni materijal br. 3
Poveznice na odabrane intervjue iz Osobnih sjećanja

Radni materijal br. 1 - Definicije

Mirna reintegracija hrvatskog Podunavlja¹

Mirna reintegracija je proces kojim su područja istočne Slavonije, Baranje i zapadnog Srijema vraćene pod ustavnopravni poredak Republike Hrvatske. Spomenuti teritoriji okupirani su tijekom ljeta i jeseni 1991. te

¹ Boris Pavelić, *Mirna reintegracija. Odbačeni trijumf razuma i mira*. Zagreb: Friedrich-Ebert-Stiftung., 2018.
<https://www.fes-croatia.org/news/article/peaceful-reintegration-the-discarded-triumph-of-reason-and-peace/>

je na okupiranom području uspostavljena tzv. Republika Srpska Krajina, pod srpskom upravom. Proces mirne reintegracije započeo je 15. siječnja 1996. te je trajao do 15. siječnja 1998. Temelj reintegraciji postavljen je potpisivanjem tzv. Erdutskog sporazuma u studenom 1995., kojim su se hrvatska i srpska strana dogovorile da će na okupiranim područjima biti uspostavljena privremena prijelazna uprava UN-a (UNTAES), da će područje istočne Slavonije, Baranje i zapadnog Srijema biti demilitarizirano, da će na taj teritorij biti omogućen povratak prognanika (i Hrvata i Srba te ostalih stanovnika koji su prije rata živjeli na tom području), da će se njima vratiti njihova imovina te da će se poštovati sva ljudska prava i osnovne slobode. Sve te odluke su uspješno provedene i reintegracija je prošla bez ijednog većeg incidenta i u planiranom roku: 15. siječnja 1998. prestala je uprava UNTAES-a na spomenutim područjima i ona su vraćena pod upravu Vlade Republike Hrvatske.

Usmena povijest²

Usmena povijest obuhvaća plansko, pripremljeno i osmišljeno ispitivanje pojedinca o nekom događaju, situaciji ili vremenu u kojem su oni aktivno sudjelovali ili im svjedočili te bilježenje ili snimanje izrečenog i pohranjivanje na različitim audio ili videosnimkama. Takvi izvori su nam vrlo važni jer kroz glas izravnog sudionika ili svjedoka događaja dobivamo povijesne informacije, činjenice, ali i duh vremena, mišljenja, dojmove i uspomene osobe koja govori. Takvi izvori nadopunjuju povijesne činjenice i obogaćuju naše znanje i shvaćanje pojedinih događaja i povijesnih razdoblja. Ipak, kod korištenja izvora usmene povijesti javljaju se i neki problemi, oko kojih povjesničari i drugi znanstvenici već dugo vode rasprave. To su prije svega nepouzdanost sjećanja (posebno ako je riječ o povijesnim događajima), subjektivnost, prilagođavanje onome što ispitivač očekuje, prilagođavanje sjećanja današnjem općem ili uvriježenom mišljenju te svjedokovo naknadno stvoreno sjećanje. Bez obzira na te nedostatke, izvori iz usmene povijesti sve se više koriste u nastavi, kao i u znanosti te su prihvaćeni kao vrlo dobri, čak i prijeko potrebni za istraživanje i shvaćanje određenih povijesnih događaja, tema i vremenskih razdoblja.

Suočavanje s prošlošću³

Suočavanje s prošlošću odnosi se na promišljanje i razvijanje odnosa prema nasilnoj prošlosti, koja podrazumijeva nasilje prema svim žrtvama bez obzira na njihovu etničku, političku ili drugu pripadnost. Suočavanje s prošlošću zbiva se u određenom društvu na različitim razinama: na onoj osobnog suočavanja, tj. vlastitog promišljanja i propitivanja vlastite odgovornosti za nasilje; na razini suočavanja s prošlošću u zajednici (među prijateljima, poznanicima, sumještanima, sugrađanima, susjedima, itd); na institucionalnoj razini (uloga međunarodnih organizacija, državne

² Suzana Leček, Usmena povijest – povijest ili etnologija? Mogućnosti suradnje povjesničara i etnologa, Časopis za suvremenu povijest, vol. 33, No. 1., 2001. <https://hrcak.srce.hr/207245>

³ Kruno Kardov, Dražen Lalić, Vesna Teršelić, *Suočavanje s prošlošću u Hrvatskoj. Stavovi i mišljenja aktera i javnosti u poraču*. Zagreb: Documenta – centar za suočavanje s prošlošću, 2010. <https://documenta.hr/wp-content/uploads/2020/09/IstrazivanjeSuočavanje.pdf>

i lokalne vlasti, političkih stranaka, vjerskih zajednica); na razini društva u cijelosti, odnosno javnosti kao skupa građana koji usmjeravaju pozornost na ratna i druga zbivanja iz prošlosti.

Radni materijal br. 2 **Poveznica na film „Lica mirne reintegracije“ – 8:34 min**

<https://www.youtube.com/watch?v=avD07y5YbVc>

Radni materijal br. 3 **Poveznice na odabrane intervjuje iz Osobnih sjećanja**

Poveznice na odabrane intervjuje iz *Osobnih sjećanja* i kratke biografije odabranih svjedoka preuzete su s platforme *Osobna sjećanja*.

Kratke biografije svjedoka mogu se unaprijed isprintati i podijeliti učenicima koji rade na intervjuu pojedine osobe, a može se i zadati učenicima da istu biografiju pročitaju digitalno, ispod videa intervjuja osobe o kojoj se radi.

1. Vesna Jakumetović **(minute o mirnoj reintegraciji, 02:47:12 – 02:55:16)**

<http://www.osobnasjecanja.hr/video-arhiva/vesna-jakumetovic/?search=subtitle&val=mirna+reintegracija>

Vesna Jakumetović rođena je 1962. u Vukovaru. Imala je sretno djetinjstvo i smatra da je odrastanje u malom gradu prednost za djecu. Oduvijek je bila svjesna da je Hrvatica i katolkinja, ali nikada nije dijelila ljude po nacionalnosti. Po struci je ekonomistica. Radila je u Vukovaru do 1991. Nije očekivala da će se rat dogoditi, a pogotovo ne da će biti tako dugotrajan i krvav. Većinu rata provela je skrivajući se u podrumu. U studenom 1991. ranila ju je granata. Nakon pada grada, odvedena je s obitelji na Velepromet. Tamo joj je otac odvojen i nakon toga ga više nije vidjela. Do danas se vodi kao nestao. Ona je s majkom i bakom bila prisiljena ostati u Vukovaru, u kući svog ujaka. Zatim joj se majka teško razboljela, i uz pomoć jednog prijatelja srpske nacionalnosti, uspjela je dobiti propusnicu za sve tri za Beograd. Zatim preko Sarajeva dolaze u Zagreb, gdje su bile u izbjeglištvu. Ona se zapošljava u Hrvatskoj vojsci, radi u Vinkovcima na administrativnim poslovima, a kasnije prelazi u zapovjedništvo Zbornog područja Osijek. U vojsci je bila do 2000. godine, kada sa suprugom otvara privatni obrt. Nakon povratka u Vukovar, tamo je obnovila obiteljsku kuću, u kojoj i danas živi.

2. Tihomir Miljković

(minute o mirnoj reintegraciji – 01:03:15 – 01:07:50, 01:11:42 – 01:13:17)

[http://www.osobnasjecanja.hr/video-arhiva/tihomir-miljkovic/?search=su
btitle&val=mirna+reintegracija](http://www.osobnasjecanja.hr/video-arhiva/tihomir-miljkovic/?search=su
btitle&val=mirna+reintegracija)

Tihomir Miljković rođen je 1941. u Novim Jankovcima. Otac mu je poginuo u Drugom svjetskom ratu. Bio je u mobiliziran u domobransku vojsku, što je kasnije Tihomiru obilježilo život. Odgojili su ga baka i djed, a posebno ističe baku koja je na njega imala velik utjecaj. Bila je politički aktivna u selu i uvijek je poticala Tihomira da bude bolji i uspješniji. Po struci je agronom i zajedno s ostatkom obitelji cijeli život se bavio poljoprivredom. U rujnu 1991. napustio je Jankovce i otišao u izbjeglištvo u Vinkovce. Baka mu je ostala sama u Jankovcima kako bi se brinula o kući i o brojnoj stoki koju su imali. Srpske postrojbe su opljačkale njihovu kuću, odvele stoku, a zatim zapalile kuću u kojoj se nalazila i baka, koja je izgorjela. Tihomir se u Jankovce vratio 1997., za što je dobio propusnicu generala Kleina. I dan danas živi u istoj kući, koju je obnovio.

3. Đorđe Vučinić

(minute o mirnoj reintegraciji - 24:07 – 26:55)

[http://www.osobnasjecanja.hr/video-arhiva/dorde-vucinic/?search=subti
tle&val=mirna+reintegracija](http://www.osobnasjecanja.hr/video-arhiva/dorde-vucinic/?search=subti
tle&val=mirna+reintegracija)

Đorđe Vučinić rođen je 1970. u Vukovaru. Srpske je nacionalnosti, ali ističe da je odgojen kao Jugoslaven, da mu nikada nije bila bitna nacionalnost, kao i da nije religiozan. Život u Vukovaru prije rata opisuje kao lijep i skladan. U njegovoj ulici su živjeli ljudi raznih nacionalnosti i sa svima se družio, bilo je puno posla i svatko tko je želio raditi, mogao je, svi su jedni drugima pomagali. Početkom 1991. s ujakom je počeo preuređivati staru kuću u kojoj su namjeravali otvoriti lokal, no on nikada nije otvoren jer je počeo rat. Prostor gdje su uređivali lokal je miniran te srušen do temelja. U srpnju je i njegov otac odveden iz njihove obiteljske kuće i gotovo šest mjeseci nisu znali što mu se dogodilo. Pronašli su ga u Novom Sadu jer je njegovo mrtvo tijelo, nakon mučenja i ubojstva, bačeno u Dunav. Nakon identifikacije i ekshumacije prenijeli su njegove posmrtno ostatke u Negoslavce, gdje je i pokopan. Nakon rata, Đorđe je prodao obiteljsku kuću u Borovu Naselju i preselio se u Negoslavce, jer je smatrao da više ne može imati isti odnos sa susjedima Hrvatima nakon što su svi izgubili svoje najmilije. I danas živi i radi u Negoslavcima te se zalaže za priznavanje i veću vidljivost srpskih civilnih žrtava rata.

4. Tatjana Škrbić

(minute o mirnoj reintegraciji – 01:06:59 – 01:16:28)

<http://www.osobnasjecanja.hr/video-arhiva/tatjana-skrbic/?search=subtitle&val=mirna+reintegracija>

Tatjana Škrbić rođena je 1957. u Osijeku. Iako je iz obitelji koja je imala izražen hrvatski i katolički identitet, ona sama to nije imala, nisu joj bile važne nacionalnosti. Svoje djetinjstvo i život tijekom mladosti opisuje kao vrlo lijepo i bogato, puno izlazaka i druženja. Po struci je ekonomist. Radila je u tvrtki Štampa, koja se bavila grafičkim dijelom tiska, koju je prije početka rata preuzeo Branimir Glavaš. Kada u Osijeku počinju stalna granatiranja, prvo kćer odvodi rodbini u Zagreb, a zatim i sama odlazi u izbjeglištvo. Tamo se zainteresirala za mirovni aktivizam i sa suradnicima započela rad na osnivanju Centra za mir, nenasilje i ljudska prava. Čim je napustila Osijek, pripadnici hrvatskih postrojbi zauzeli su joj stan. Nakon povratka u Osijek uspjela se izboriti za povratak stana. Tada se priključila osnivanju Centra za mir te započela svoj mirovni rad. Jedna je od prvih osoba koja je 1996. uspjela ući na teritorij Srpske Krajine i tamo provoditi razne mirovne projekte s ciljem unaprjeđenja međunacionalnih odnosa. Od početka je sudjelovala u procesu mirne reintegracije i podržavala ga. Neko vrijeme bila je i izvršna direktorica Centra za mir.

5. Slobodan Jakovljević

(minute o Mirnoj reintegraciji – 36:12 – 38:57, 40:30 – 44:40)

<http://www.osobnasjecanja.hr/video-arhiva/slobodan-jakovljevic/?search=subtitle&val=mirna+reintegracija>

Slobodan Jakovljević rođen je 1968. u Vukovaru. Obitelj mu je srpske nacionalnosti, s tradicijom života u Vukovaru. Djed mu je poginuo u partizanima, a i drugi članovi obitelji bili su uključeni u antifašistički pokret, tako da je s tim pričama i temama odrastao. Odgojen je u jugoslavenskom duhu, nacionalnost i vjerska pripadnost nisu mu bili bitni. Svoje djetinstvo opisuje kao solidno, kao i život prije rata. Po struci je trgovac te je prije rata radio u struci. Tijekom terenskog rada u istočnoj Slavoniji suočio se s barikadama i sve gorom situacijom pred sam rat. Otac mu je ubijen u Vukovaru 29. 06. 1991., na kućnom pragu automatskim oružjem. Počinitelji su bili pripadnici hrvatskih postrojbi, njihovi dotadašnji susjedi. Dan nakon ubojstva oca obitelj je napustila Vukovar, a početkom kolovoza odlazi u Sombor. No, već u prosincu 1991. vraća se u Vukovar te tamo živi do danas. Godine 1998. podnio je kaznenu prijavu za ubojstvo oca protiv nepoznatog počinitelja, no počinitelj nikada nije uhapšen ni procesuiran. Također, podnio je zahtjev za obeštećenje, koji je odbijen, i morao je platiti sudske troškove od 40.000 kuna. Član je Udruženja srpskih porodica ubijenih, poginulih, nestalih, nasilno odvedenih i invalidnih osoba "Protiv zaborava".

6. Jasna Puljić

(minute o mirnoj reintegraciji 01:04:04 – 01:08:32)

<http://www.osobnasjecanja.hr/video-arhiva/jasna-puljic/?search=subtitle&val=mirna+reintegracija>

Jasna Puljić rođena je 1968. u Vinkovcima. S roditeljima je živjela u selu Privlaci pokraj Vinkovaca. Ističe kako je imala lijepo djetinjstvo, i također da je bilo lijepo odrastati u malom mjestu, gdje se svi znaju. Njezina obitelj njegovala je hrvatski nacionalni identitet i sama kaže da je cijeloga života vjernik. Iako je u njezinom selu, kao i kasnije u razredu i drugoj okolini, bilo osoba srpske nacionalnosti, nije se s njima družila. Ipak, nije nikoga ni mrzila i smatra da su svi živjeli složno i u miru prije rata. Po struci je trgovac i radila je u trgovini u Vinkovcima sve do ljeta 1991. kada je postalo preopasno putovati i biti ondje zbog granatiranja. Otada se skrivala u podrumu kuće u Privlaci. Zadnjih dana prosinca 1991., za vrijeme zatišja, otišla je posjetiti roditelje te je na povratku kući teško ranjena. Pogodio ju je geler granate te joj je probio sve vitalne organe, liječnici su joj davali minimalne šanse. Ipak, nakon nekoliko operacija i dosta dugog oporavka, uspjela je preživjeti. Nakon izlaska iz bolnice odlazi u Županju u prognaništvo. U proljeće 1992. vraća se u svoju kuću u Privlaci. Danas ima stupanj invaliditeta 70 posto, majka je troje djece te je u Vinkovcima aktivna u Udruzi civilnih žrtava Domovinskog rata.

7. Zoran Šangut

(minute o mirnoj reintegraciji 45:59 – 47:24)

<http://www.osobnasjecanja.hr/video-arhiva/zoran-sangut/?search=subtitle&val=mirna+reintegracija>

Zoran Šangut rođen je 1970. u Vukovaru. Ističe da je živio s majkom, a blizu su živjeli i baka i djed kod kojih je često boravio. Imao je veselo djetinjstvo, kod bake i djeda bilo je puno životinja, imao je mnogo prijatelja, bavio se sportom. Nikada nije gledao na nacionalnost i to mu nije bilo važno, sa svima se družio. Ubrzo nako ubojstva dvanaest redarstvenika u Borovu Selu pridružuje se vojsci u obrani Vukovara te je bio na položaju sve do predaje 19.11.1991. Majka mu se čitavo vrijeme skrivala u podrumu zgrade u kojoj su živjeli. Na dan predaje odveden je u logor u Sremskoj Mitrovici, no tamo nije bilo mjesta pa je prevezen u logor u Stajićevo. Kasnije je bio i u logoru u Nišu te ponovno u Sremskoj Mitrovici. U ožujku 1992. je razmijenjen kod Nemetina i već je sljedeći dan bio s majkom u Zagrebu. Nakon oporavka vratio se studiju prava te ga završio. Jedan je od osnivača Udruge pravnika Vukovar 1991. koja se bavi poticanjem procesuiranja odgovornih za logore na teritoriju Srbije.

8. Miljenko Turniški

(minute o mirnoj reintegraciji – 01:09:30 – 01:10:35)

<http://www.osobnasjecanja.hr/video-arhiva/miljenko-turniski-1/?search=subtitle&val=mirna+reintegracija>

Miljenko Turniški rođen je 1961. u Subotici (Vojvodina, Republika Srbija). Potječe iz miješane obitelji, što je odredilo i sudbinu članova njegove obitelji u Drugom svjetskom ratu. Dio obitelji pristupio je partizanskom pokretu, a dio je bio u ustaškoj, domobranskoj i njemačkoj vojsci. Kao dječak živio je u Bosanskom Šamcu, mjestu s vrlo miješanim stanovništvom, a s osam godina seli se u Osijek, gdje se školuje i živi. Studirao je politologiju u Zagrebu, a nakon studija se vratio u Osijek, gdje živi i danas. Bio je i politički aktivan na lokalnoj razini. Tijekom rata bio je pripadnik hrvatskih postrojbi i sudjelovao je u velikim vojnim akcijama. Nakon povratka iz vojske uključuje se u rad udruge Agencija lokalne demokracije, koja djeluje s ciljem poticanja demokracije, obrazovanja o demokraciji i njezinoj važnosti.

Što je održivi razvoj? / Ciljevi održivog razvoja

Pripremila Lidija Pavić-Rogošić,
ODRAŽ-Održivi razvoj zajednice

1. Nastavni blok sat – 90 minuta

Tema:	Međupredmetna tema Održivi razvoj
Modul:	I, II, III, IV (Što održivi razvoj znači za mene, moj razred, školu i zajednicu/svijet)
Ciljana skupina:	1. – 4. razred srednje škole, može se prilagoditi za nastavnike i studente
Trajanje provedbe:	90 min
Korelacija sa školskim predmetom/ima:	Politika i gospodarstvo, Građanski odgoj i obrazovanje, Biologija, Geografija
Ishodi:	• Moći definirati što je održivi razvoj i navesti njegove tri dimenzije • Moći razumjeti međusobnu povezanost i međuutjecaj UN-ovih ciljeva održivog razvoja, uključujući važnost mira kao preduvjeta za razvoj održive i sigurne budućnosti svih članova zajednice odnosno važnost prevencije nasilja i ratova • Moći sagledati važnost politika i provedbe održivog razvoja i uloge svih sektora • Moći kritički sagledati vlastitu ulogu u provedbi održivog razvoja • Moći analizirati primjere dobre prakse te individualne (u obitelji, školi, lokalnoj zajednici) doprinose promociji i održivom razvoju
Metode:	Prezentacija, razgovor, rasprava, rad na videoizvorima, grupni rad
Materijali i oprema:	Računalo i projektor, po mogućnosti laptop ili tableti za gledanje filmova, veliki papiri (plakadni papiri) i flomasteri, zidarska (pik) traka za ljepljenje na zid

Aktivnosti:

Nastavnik ukratko predstavi sadržaj blok sata **(5 min)**

Učenici ispunjavaju upitnik o svojim stavovima prema održivom razvoju (link u Radni materijal br. 2) **(10 min)**

Razgovor o upitniku, nastavnik učenike pita:

- a) Kako se osjećaju nakon ispunjavanja upitnika?
- b) Što ih se dojmilo („kliknulo“)?
- c) Što nije bilo jasno, što ih je zbunilo?
- d) Oko kojeg pitanja i svojih stavova/ponašanja su se zamislili?

(5 min)

Nastavnik daje uputu da u grupama po četvero porazgovaraju i svojim riječima definiraju što je održivi razvoj (par u klupi + par ispred ili iza kako sjede). **(5 min)**

Troje do četvero učenika prezentira odgovore, a nastavnik na ploču zapisuje najvažnije stavke. **(5 min)**

Kratki komentar nastavnika – što je zajedničko u izlaganjima, koje su dimenzije OR-a pokrili, koje su ciljeve eventualno naveli i sl.– uvod u gledanje filma. **(3 min)**

(13 min)

Nastavnik prikaže prezentaciju o održivom razvoju, koju je pripremio ODRAZ.

* Nastavnik može pripremiti i svoju kratku prezentaciju **(12 min)**

Razgovor o prezentaciji – nastavnik pita učenike:

- a) Refleksija o prezentaciji u jednoj riječi – rečenici
- b) Što su novo naučili?
- c) Kako bi nakon ove prezentacije definirali MIR – nije samo odsustnost rata, nego?
- d) Kako je mir povezan s održivim razvojem i održivi razvoj s mirom?

(10 min)

Nastavnik prikaže film o cilju održivog razvoja br. 16.

<https://www.youtube.com/watch?v=UI2DXpETDEc> **(5 min)**

Dijeli učenike u 5-6 grupa te im zadaje da rasprave što su vidjeli te da pripreme kratku prezentaciju. Mogu im pomoći odgovori na sljedeća pitanja:

- Koji problemi su istaknuti u filmu?
- Jesu li upoznati s navedenim problemima ili su ih neki podaci iznenadili?
- Kako bi društvo moglo riješiti navedeni problem?
- Što mogu oni sami učiniti kako bi se problem smanjio?

Mogu se poslužiti internetom i saznati više o temi.

Nastavnik potiče učenike da unutar grupe smisle kako oni mogu postati aktivni te se zalagati za održivi razvoj vlastitim odabirima, u obitelji, u školi, u zajednici.

Svaka grupa treba pripremiti kratku prezentaciju i svoje ideje izložiti pred ostalima. **(20 min) (25 min)**

Učenici prezentiraju što su zaključili te eventualno predlože konkretni primjer svog mogućeg zalaganja za održivi razvoj u području koje su odgledali u filmu. Nastavnik može pitati za pojašnjenje. **(10 min)**

2. Nastavni sat – 45 minuta

Tema:	Međupredmetna tema Održivi razvoj
Modul:	I, II, III, IV (Što održivi razvoj znači za mene, moj razred, školu i zajednicu)
Ciljana skupina:	1. – 4. razred srednje
Trajanje provedbe:	45 min
Korelacija sa školskim predmetom/ima:	Politika i gospodarstvo, Građanski odgoj i obrazovanje, Biologija, Geografija
Ishodi:	• Moći bolje razumjeti što je održivi razvoj, vrijednosti i načela • Moći sagledati važnost politika i provedbe održivog razvoja i uloge svih sektora • Moći kritički sagledati vlastitu ulogu u provedbi održivog razvoja • Moći analizirati primjere dobre prakse te individualne doprinose promociji i održivom razvoju
Metode:	Ispunjavanje on-line kvizova, plenarna rasprava
Materijali i oprema:	Nastavni sat je moguće održati ako učenici imaju laptose ili tablete za ispunjavanje kviza

Aktivnosti:

Nastavnik ukratko predstavi sadržaj sata. **(5 min)**

Nastavnik pokaže ODRAZ-ov film „Što je to održivi razvoj?“ kao podsjetnik na temu prošlog blok sata (vidi Radni materijal br.1). **(5 min)**

Učenici ispunjavaju kviz znanja o održivom razvoju i provjere koliko su naučili na prošlom blok satu (vidi Radni materijal br.2; kviz ima odgovore). **(20 min)**

Razgovor o kvizu, nastavnik učenike pita:

- a) Kako se osjećaju nakon ispunjavanja upitnika, jesu li zadovoljni svojim rezultatima;
- b) Što su novo naučili;
- c) Oko kojeg pitanja su se zamislili.

(15 min)

3. Nastavni sat – 45 minuta

Tema:	Međupredmetna tema Održivi razvoj
Modul:	I, II, III, IV (Što održivi razvoj znači za mene, moj razred, školu i zajednicu/svijet)
Ciljana skupina:	1. – 4. razred srednje škole
Trajanje provedbe:	45 min
Korelacija sa školskim predmetom/ima:	Politika i gospodarstvo, Građanski odgoj i obrazovanje, Biologija, Geografija
Ishodi:	• Moći bolje razumjeti i definirati što je održivi razvoj i koje su njegove dimenzije • Moći kritički sagledati vlastitu ulogu u provedbi održivog razvoja • Moći analizirati primjere dobre prakse te individualne doprinose promociji i održivom razvoju
Metode:	Prezentacija, razgovor, rasprava, rad na videoizvorima, grupni rad
Materijali i oprema:	Računalo i projektor za gledanje filma, veliki papiri (flip-chart) i flomasteri, zidarska (pik) traka za ljepljenje na zid

Aktivnosti:

Nastavnik ukratko predstavi sadržaj sata. (5 min)

Nastavnik prikaže jedan od filmova o održivom razvoju predloženom u prilogu (5 min).

Dijeli učenike u 5-6 grupa te im zadaje da rasprave što su vidjeli te da pripreme kratku prezentaciju. Mogu im pomoći odgovoriti na sljedeća pitanja:

- Koji problemi su istaknuti u filmu?
- Jesu li upoznati s navedenim problemima ili su ih neki podaci iznenadili?
- Kako bi društvo moglo riješiti navedeni problem?
- Što mogu oni sami učiniti kako bi se problem smanjio?

Mogu se poslužiti internetom i saznati više o temi.

Nastavnik potiče učenike da unutar grupa smisle kako oni mogu postati aktivni te se zalagati za održivi razvoj vlastitim odabirima, u obitelji, u školi, u zajednici.

Svaka grupa treba pripremiti kratku prezentaciju i svoje ideje izložiti pred ostalima. **(20 min) (25 min)**

Učenici prezentiraju što su zaključili te eventualno predlože konkretni primjer svog mogućeg zalaganja za održivi razvoj u području koje su odgledali u filmu. Nastavnik može pitati za pojašnjenje. **(15 min)**

Radni materijali

Radni materijal br. 1

Dodatne informacije o održivom razvoju i ciljevima OR-a

Radni materijal br. 2

Poveznice na odabrane priloge na hrvatskom jeziku

Radni materijal br. 1

Dodatne informacije o održivom razvoju i ciljevima OR-a

Kratki animirani film: Što je održivi razvoj?

Što je to održivi razvoj? - YouTube

Brošura o globalnim ciljevima održivog razvoja

http://odraz.hr/media/461786/gcor_razmislijajmoodrzivo_ozujak2020.pdf

Strip o globalnim ciljevima održivog razvoja

<https://drive.google.com/file/d/19Zgp2l-rJfeYJ4jLtOJLxdBx9qjEAbA-/view>

Radni materijal br. 2

Poveznice na odabrane priloge na hrvatskom jeziku

1. Upitnik o stavovima učenika o održivom razvoju

<https://docs.google.com/forms/d/e/1FAIpQLSdFjzluGQqrqIyRH2gQzKQJziEP3d0NnH9WXoV5eQBCmQ1SnQ/viewform>

Cilj upitnika je istražiti stavove učenika srednjih škola o temama vezanim za održivi razvoj. Ispunjavanje upitnika je anonimno.

2. Edukativni kviz o održivom razvoju

<https://docs.google.com/forms/d/e/1FAIpQLSdFP28gYMW3eyTteoW5ieFfc5RqtMcfQLPmUm6x9g8cL3Kjg/viewform>

Kratak edukativni kviz provjerava znanje učenika o temama iz područja održivog razvoja, okoliša, društva, gospodarstva i globalnih ciljeva održivog razvoja. Nakon ispunjavanja kviza, moguće je provjeriti točnost odgovora i saznati više o pojedinoj problematici.

3. Prezentacija o održivom razvoju

<https://www.youtube.com/watch?v=qf801GtYUC8>

12-minutna prezentacija o održivom razvoju na jednostavan i slikovit način objašnjava pojam održivog razvoja i zašto bi svatko od nas trebao slijediti načela koja vode prema održivoj budućnosti.

4. Predloženi filmovi:

Što se stvarno dogodi plastici koju baciš

https://www.youtube.com/watch?v=_6xINyWPpB8

Životni ciklus jedne majice

https://www.youtube.com/watch?v=BiSYoeqb_VY

Hrana i ekološki otisak

https://www.youtube.com/watch?v=d07B3_aFzK8

Priča o kozmetici

<https://www.youtube.com/watch?v=pfq000AF1i8&list=PL77CE8943362CB9B0&index=4>

Zero waste: dva filma: Zlarin - otok bez plastike i Zero waste Hrvatska

<https://www.youtube.com/watch?v=IJQagfOfUvM>

<https://www.youtube.com/watch?v=uKsDdM-ZRGM>

Cilj održivog razvoja br. 16.

Mir, pravda i snažne institucije

<https://www.youtube.com/watch?v=UI2DXpETDEc>

Građani znaju najbolje - sudjelovanje građana u odlučivanju

https://www.youtube.com/watch?v=QZOIFqpbVk&feature=emb_logo

Aktiviranjem do održivog razvoja

Pripremio i vodio Nikica Torbica, prof.

Nastavni blok sat – 90 minuta

Tema:	Međupredmetna tema Održivi razvoj
Modul:	I, II, III, IV (Što održivi razvoj znači za mene, moj razred, školu i zajednicu)
Ciljana skupina:	1. – 4. razred srednje škole, može se prilagoditi za nastavnike i studente
Trajanje provedbe:	90 min
Korelacija sa školskim predmetom/ima:	Politika i gospodarstvo, Građanski odgoj i obrazovanje, Biologija, Geografija
Ishodi:	• Moći nabrojati modele participacije u demokraciji • Moći kritički sagledati vlastitu ulogu u društvu • Moći analizirati primjere dobre prakse te individualne doprinose promociji održivog razvoja • Moći artikulirati važnost očuvanja i promoviranja politika mira za stvaranje održive i sigurne budućnosti svih članova zajednice
Metode:	Predavanje, razgovor, rasprava, rad na videoizvorima, grupni rad
Materijali i oprema:	Računalo i projektor, tablet i/ili mobitel, isprintani modeli participiranja u demokraciji, isprintana svjedočanstva.

Aktivnosti:

Nastavnik učenike pita kako bi oni, svojim riječima, definirali demokraciju. Daje riječ troje do četvero učenika te na ploču zapisuje najvažnije stavke iz učeničkih odgovora. **(5 min)**

Projicira definiciju demokracije (Prilog 1) te ističe dijelove koje su učenici naveli, ali i dodatno pojašnjava one koje nisu. **(5 min)**

Nastavnik postavlja pitanje kako je demokracija povezana s održivim razvojem. Prema potrebi asocira učenike na važnost zelenih javnih politika te na ulogu političara, ali i javnosti kako bi one bile adekvatne. **(5 min)**

Nastavnik dijeli učenike u 6 grupa te svakoj grupi zadaje da istraži jedan model participiranja u demokraciji:

- uključivanje u formalnu politiku
- organiziranje javnih događanja (tribina, okruglih stolova, protesta)
- pokretanje i/ili potpisivanje peticija
- otpor i građanski neposluh
- volontiranje
- pokretanje ili pridruživanje građanskim inicijativama i organizacijama civilnog društva

Učenici trebaju, uz pomoć školskih tableta ili osobnih mobitela, pronaći primjere zalaganja za održivi razvoj putem zadanog modela. **(20 min)**

Nakon proteka zadanog vremena, učenici prezentiraju model te konkretni primjer zalaganja za održivi razvoj. **(15 min)**

U drugom dijelu radionice nastavnik priopćava kako takve aktivnosti često potiče/pokreće pojedinac ili grupa pojedinaca okupljena oko zajedničke ideje te da će upravo iz tog razloga raditi na osobnim pričama osoba iz zajednice – mladih, ali i iskusnih aktivista.

Nastavnik učenicima projicira video svjedočanstva. **(Prilog 2)**

Učenici imaju zadatak pratiti svjedočanstva te odgovoriti na pitanje – što motivira izabrane osobe na njihov aktivizam i što ih potiče da nastave djelovati. Nastavnik facilitira raspravu s učenicima. **(25 min)**

Nastavnik potiče učenike da unutar formiranih grupa smisle kako oni mogu postati aktivni te se zalagati za održivi razvoj. Učenici trebaju ideju izložiti u dvije do tri rečenice. **(15 min)**

Radni materijali

Radni materijal br. 1

Definicija demokracije

Radni materijal br. 2

Primjeri dobre prakse

Radni materijal br. 1 Definicija demokracije

Definicija demokracije:

“Politička ideja o vladavini u kojoj sudjeluju svi članovi zajednice (narod), izravnim odlučivanjem ili posredno putem izabranih predstavnika.

Demokracija je politički poredak u kojem vlada većina, uz osiguranje prava manjine, te individualnih prava svakoga građanina i time je protivna onim oblicima vladavine u kojima narod nema vrhovnu vlast.”

Hrvatska enciklopedija: <https://enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=14516>

Radni materijal br. 2 Primjeri dobre prakse

Primjer dobre prakse 1: Darija Walter

YT link: <https://youtu.be/Trq8gxXFcfo>

Primjer dobre prakse 2: Matija Malinović

YT link: https://youtu.be/ne_9huUlmI4

Primjer dobre prakse 3: Lucija Lauš

YT link: <https://youtu.be/UqYO-Rfr4QI>

Održivi razvoj u praksi

Pripremio dr.sc. Dražen Šimleša

Seminarski dan

Tema:	Međupredmetna tema Održivi razvoj
Modul:	I, II, III, IV (Što održivi razvoj u praksi znači za mene, moj razred, školu i zajednicu/svijet)
Ciljana skupina:	1. – 4. razred srednje škole, može se prilagoditi za nastavnike i studente
Trajanje provedbe:	jednodnevni seminar
Korelacija sa školskim predmetom/ima:	Politika i gospodarstvo, Građanski odgoj i obrazovanje, Biologija, Geografija
Ishodi:	• Moći objasniti što je održivi razvoj, njegove ciljeve, aktivnosti, vrijednosti i načela • Moći objasniti kako su Povezanost, Djelovanje, Dobrobit nosivi stupovi održivog razvoja • Moći objasniti zašto je potrebna suradnja kako bi se ekološki otisak učinio održivim • Moći objasniti što su klimatske promjene, a što klimatska pravda • Moći objasniti što je klimatski aktivizam i na koje se vrijednosti oslanja
Metode:	Predavanje, razgovor, rasprava, rad na videoizvorima, grupni rad
Materijali i oprema:	Računalo i projektor, tablet i/ili mobitel, isprintani materijali za vježbu

Aktivnosti:

10:00 Upoznavanje i zagrijavanje

Eko-bingo ili Asocijativne karte Habitat

Ekobingo (primjer u prilogu) je zanimljiva igra idealna za početak rada neke grupe i zagrijavanje. Prilagođena je i za djecu, mlade i odrasle. Svaki sudionik dobije jedan list papira na kojem su već u kućicama unesene grafički i opisno neke od aktivnosti iz područja održivog razvoja. Zadatak je da se razmire po sobi, komuniciraju međusobno jedan na jedan i upisuju imena u kućice kad nađu osobu koja radi odnosno prakticira neku od nacrtanih/opisanih aktivnosti. Tko prvi imenima ispuni sve kućice kaže „Imam ekobingo“. Ta osoba može dobiti neku nagradu, ali se ne smatra pobjednikom. Ako imamo ekobingo, pobjednik je cijela grupa jer zajedno mogu ispuniti sve kućice koje označavaju održivi razvoj. Ako je za neku aktivnost bilo teško pronaći osobu iz grupe ili je uopće nema, može se povesti rasprava zašto je to tako za tu aktivnost – zašto je nitko ne koristi/practicira. Koje su aktivnosti lagane za praksu održivog razvoja, a koje su teške ili izazovne. Što možemo učiniti da prakticiramo i one koje nam nisu lagane?

Za ovu vježbu bi bilo poželjno u grupi imati najmanje 10 sudionika. Jedna osoba se ne smije upisati u više od dvije kućice. Nije dopušteno upisati samog sebe.

Asocijativne karte Habitat

Ako voditelj ima priliku, asocijativne karte su super za zagrijavanje i međusobno upoznavanje. Primjerice, karte Habitat su lijepo grafički dizajnirane i oblikovane te pružaju prikaz prirode i brojnih situacija u okolišu, naše povezanosti s ekosustavima, ali i prikaz aktivizma i borbe za očuvanje planeta. Svaki sudionik izabere jednu kartu, podijelimo ih u parove gdje sudionici osobi koja je s njima u paru ispričaju zašto su odabrali baš tu kartu, na što je ona asociira, kako ih predstavlja. Nakon toga u zajedničkom krugu svatko predstavi osobu s kojom je bio u paru preko karte.

10:30 Kako učiti o održivom razvoju

Prikazati kako smo nekad učili o održivom razvoju preko tri nosiva stupa – društvo, ekonomija, okoliš. Proučiti i objasniti zašto u međupredmetnoj temi Održivi razvoj u našem kurikulumu imamo drugačije nazive za nosive stupove održivog razvoja koji su predstavljeni kroz tri domene: Povezanost, Djelovanje, Dobrobit.

Povezanost nas uči razumjeti naš planet kao cjelinu, kao jedan ekosustav gdje smo svi povezani i za koji trebamo preuzeti odgovornost. Djelovanje nas uči kako se održivim razvojem trebamo baviti u praksi, u stvarnom životu, kako za njega trebamo djelovati. Dobrobit nas podsjeća koji je naš cilj, a to je ostvarenje kvalitete života i opće dobrobiti. Više u KURIKULUMU MEĐUPREDMETNE TEME Održivi razvoj (https://skolazazivot.hr/wp-content/uploads/2020/06/ODR_kurikulum.pdf)

Predstaviti ciljeve održivog razvoja koji su danas temelj bavljenja održivim razvojem.

Vježba

Podijeliti sudionike u grupe. Dati im da odaberu jedan od 17 ciljeva održivog razvoja kojim će se njihova grupa baviti. Zadatak je da rasprave kako bi riješili taj cilj, kako bi utjecali na njegovo ostvarenje, ali djelujući na tri razine: individualnoj, kolektivnoj te na razini javnih politika. Kako bi pridonijeli ispunjavanju cilja kao osoba, kao dio neke organizacije ili da imaju moć donositi odluke na razini javnih politika i zakona, koje bi to odluke bile?

U drugom im krugu postaviti pitanje s kojim drugim COR-ovima je njihov cilj najviše povezan, bez kojih se ne može ostvariti ni cilj koji su oni odabrali.

Iznenadit će se koliko će ih puno biti, ponekad čak i svi. Raspravite u grupi zašto je to tako i povežite s tri domene: Povezanost, Djelovanje, Dobrobit.

11:45 Stanka

12:15 Ekološki otisak

Ekološki otisak je najbolji prikaz našeg odnosa prema planetu, našeg otiska na prirodu i resurse, naš životni stil i potrošnju. Objasniti što je ekološki otisak kroz uvodnu prezentaciju. Pustiti animirani film o ekološkom otisku i povesti raspravu.

Vježba 1

Učenici/Polaznici trebaju prema najvažnijim područjima koje mjeri održivi razvoj (energija, transport, hrana, otpad, robe i usluge) napisati na papiriće koje ste im podijelili aktivnosti za koje smatraju da mogu smanjiti ekološki otisak u tim područjima.

Glavni zadatak vježbe je da raspravite koje aktivnosti su važnije s obzirom na njihov utjecaj na ekološki otisak i njih stavljate na vrh ispod naziva navedenih područja. Također, kao i u ranijem dijelu seminara, kod domena i ciljeva održivog razvoja povedite raspravu koje se aktivnosti mogu izvesti individualno, za koje bi nam trebala pomoć šire grupe, neke organizacije ili kolektiva, a za koje je potrebno uključivanje i donošenje odluka na razini javnih politika.

Poanta je da shvate kako se ekološki otisak ne može učiniti održivim ako djelujemo isključivo sami i da nam je potrebna suradnja.

Vježba 2

Napravite izračun otiska s učenicima/polaznicima (www.footprintcalculator.org/). Raspravite o rezultatima. Tu će se vidjeti koja su nam područja najvažnija za razvoj aktivnosti koje smanjuju ekološki otisak. Kada nam se prikaže koliko bi trebali planeta kad bi svatko živio poput nas, povesti raspravu kako utjecati na manji otisak. Ako bi svatko na planetu živio kao prosječni stanovnik SAD-a, trebalo bi nam više od četiri planeta, kao prosječni stanovnik bogatijih zemalja EU-a trebala bi nam tri planeta, a kao prosječni stanovnik Hrvatske dva planeta. Ovdje je važno organizirati i razgovor s temom povezanosti ekološkog otiska sa socijalnom pravdom i ljudskim pravima.

13:15 Ručak

14:30 Klimatske promjene, klimatska pravda i aktivizam

Predstaviti klimatske promjene kao jedan od najvažnijih izazova današnje civilizacije. Provući klimatske promjene kroz dosad naučeno na seminaru: kao jedan od ciljeva održivog razvoja, i raspraviti na koji način je povezan s drugim ciljevima te kako su povezane s ekološkim otiskom. Objasniti što su klimatske promjene, a što klimatska pravda.

Vježba 1

Podijeliti učenike/sudionike u manje grupe. Povesti razgovor kakav je odnos klimatskih promjena prema tri domene održivog razvoja: Povezanost, Djelovanje i Dobrobit. Neka razgovaraju međusobno i napišu na papir te predstaviti pred svima u zajedničkom krugu.

Vježba 2

Održati uvodno kratko predavanje o najvećoj ekološkoj temi prošle godine – požarima u Amazoni. Raspraviti ulogu medija na tom primjeru – kad su počeli izvještavati o temi, kad su prestali. Podijeliti sudionike u manje grupe i postaviti im pitanje što zapravo znaju o požarima u Amazoni: koliko su trajali, kakav je njihov utjecaj, kome su donijeli korist, a kome štetu, koje su se zemlje ili akteri najviše bunili zbog požara, zašto se požari uopće događaju, što učiniti da ih bude manje i koliko požari imaju veze s klimatskim promjenama?

15:30 Stanka

16:00 Aktivizam za održivi razvoj

Projekt i stranica Story of Stuff je jedna od najvažnijih adresa u edukaciji o održivom razvoju. Njihov istoimeni animirani film “The Story of Stuff” s Annie Leonard je jedan od najčešće korištenih edukativnih materijala u školskim učionicama te ga svakako preporučujemo. Na web stranici postoje animirani filmovi i o drugim bitnim temama kao što su klimatske promjene, flaširana voda, kozmetika i drugi, a mi preporučujemo filmove “The Story of Change” i “The Story of Solutions”.

Vježba koju predlažemo je odlična za kraj intenzivnog i dugog dana jer je dinamična i participativna.

Vježba – kakvi smo mi changemakeri - nositelji promjena?

Na adresi <https://action.storyofstuff.org/survey/changemaker-quiz/> pronađemo upitnik/kviz koji treba ispuniti. Pitanja se baziraju na načinima na koje reagiramo na određene situacije, kakvi smo aktivisti, kakve postupke koristimo i kakve aktivnosti najčešće poduzimamo kad želimo nešto promijeniti. Važno je da svaki učenik/polaznik seminara ispuni ovaj online upitnik. Kada se analiziraju rezultati, moguće je dobiti 6 tipova „changemakera“ - nositelja promjena: Resister/Aktivist, Nurterer/Njegovatelj, Communicator/Komunikator, Networker/Umrežavatelj, Builder/Graditelj-Stvaratelj, Investigator/Istraživač-znanstvenik. Pitamo ih tko su ispali i podijelimo u grupe prema tipu odgovora. Damo im da rasprave neku važnu temu kao što je: Kako spriječiti požare u Amazoni ili, primjerice, kako spriječiti ratove i sukobe zbog resursa (nafta, rude za mobitele i visoku tehnologiju...). Trebaju zapisati kako bi riješili taj problem s obzirom na svoju ulogu i tip changemakera (nositelja promjena). Nakon toga ih izmiješamo tako da sada imamo miješane grupe po tipovima. Kažemo da se posvete istoj temi, ali sada s drugim perspektivama, s načinima pristupa temi i drugih tipova nositelja promjena. Bit će zanimljivo na istu temu dobiti drugačije poglede, oblike aktivizma i načine utjecaja da se problem riješi. Poanta vježbe je isto naučiti vrijednost suradnje i prihvaćanja različitosti kao bogatstva i međusobnog učenja i inspiriranja.

17:00 Završna evaluacija i kraj seminara

Europski kurikulum za nenasilnu transformaciju sukoba predstavlja dobrodošlu inovaciju u obrazovanju učitelja i njihovoj pripremi i aktivnom sudjelovanju u izgradnji mirnih, a prije svega nenasilnih zajednica. Autori nude jasno polazište da je sukob sastavni i neizbježan dio života, ali da ga je moguće transformirati u priliku za rast i učenje. Vještine transformacije sukoba se uče i omogućavaju da sukob ostane u okvirima prijepora i razmjene mišljenja, a ne da preraste u nasilje. Priručnik ima svoje mjesto u školskim i izvanškolskim aktivnostima i radu, kao priprema za razvoj vjerojatno najvažnije vještine koju mladi 21. stoljeća trebaju usvojiti – naime, vještine življenja u miru sa sobom i s drugima, u svijetu koji je sve raznolikiji i sve složeniji.

Ovaj priručnik valja razumjeti i koristiti kao potrebno sredstvo u izvanškolskim aktivnostima i nastavi predmeta koji imaju za cilj poučiti djecu nenasilnoj komunikaciji i nenasilnom rješavanju i transformaciji sukoba, ali i kao radni materijal, koji je kroz njegovu primjenu i provjeru

u uvjetima učionice i škole važno i dobrodošlo dopunjavati, mijenjati i prilagođavati. Ovi radni materijali se mogu prilagoditi za rad u nastavi sa srednjoškolcima, (ali i starijim osnovnoškolcima) u okviru različitih predmeta, a nude različite kreativne sadržaje i metode poučavanja i usvajanja mirovnih sadržaja. Poseban dodatak hrvatskom izdanju priručnika nudi dva nastavna materijala: jedan je namijenjen obradi teme mirne reintegracije hrvatskog Podunavlja, a drugi teme održivog razvoja. Ovaj je dodatak posebno dobrodošao materijal za produbljenu obradu tema koje su našem obrazovnom sustavu zanemarene i nedovoljno istaknute.

Za nadati se je da će primjena ovog priručnika, *ali i dodatne prilagodbe, promjene i prijedlozi za poboljšanja* pridonijeti jačanju kapaciteta učitelja, nastavnika i drugih edukatora, te njihovih učenika u izgradnji nenasilnih, funkcionalnih i produktivnih zajednica.

Prof. dr. sc. Dinka Čorkalo Biruški,
socijalna psihologinja